

Krejčí, Pavel (editor); Krejčová, Elena (editor)

Jihoslovanská frazeologie kontrastivně

Jihoslovanská frazeologie kontrastivně Krejčí, Pavel (editor); Krejčová, Elena (editor). Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016

ISBN 978-80-210-8372-1

ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8372-2016>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136749>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

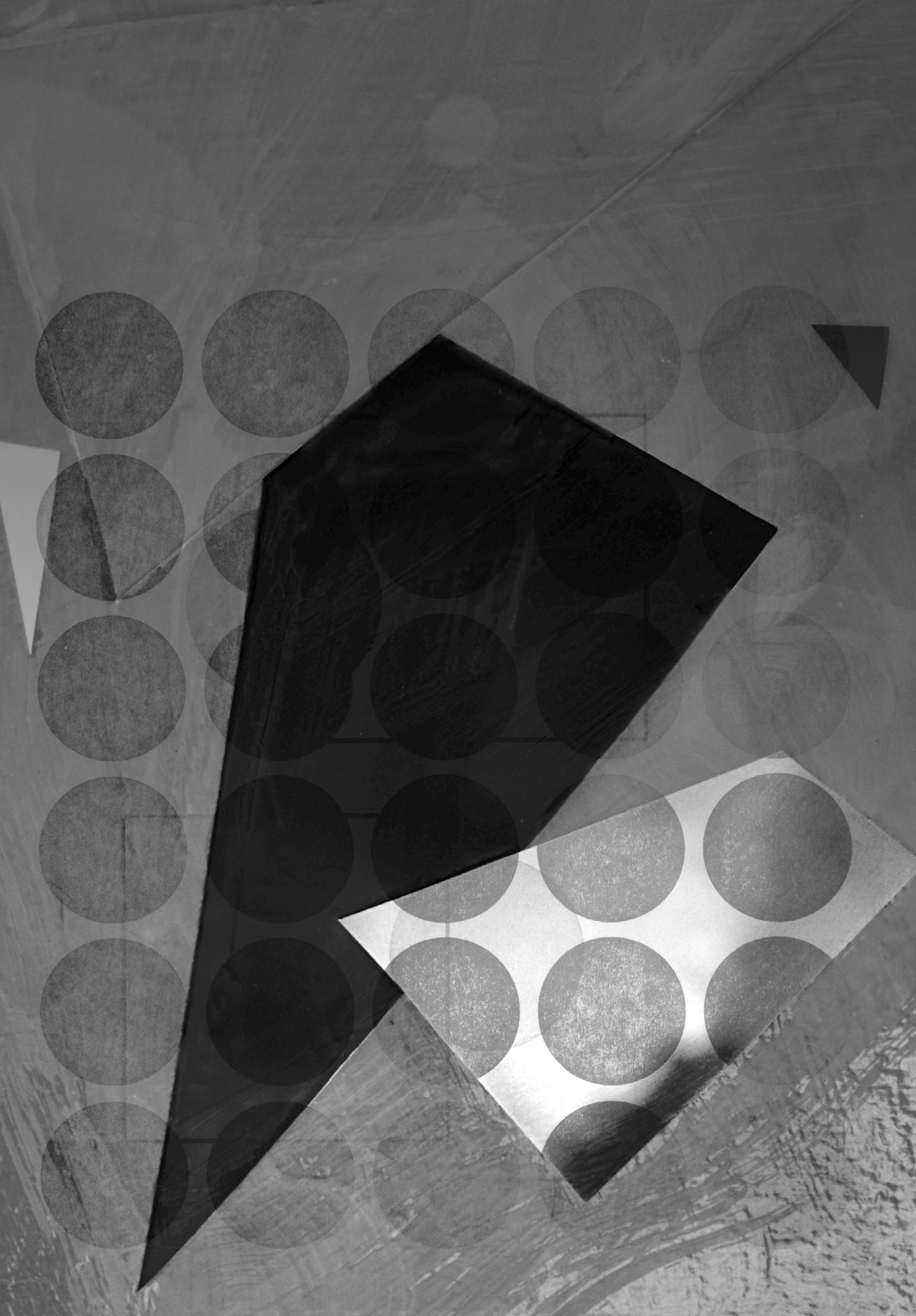

#453

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

Jihoslovanská frazeologie

kontrastivně

Pavel Krejčí / Elena Krejčová (eds.)

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#453

BRNO 2016

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Jihoslovanská frazeologie kontrastivně / Pavel Krejčí a Elena Krejčová (eds.). – Vydání první. – Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016. – 142 stran. -- (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 453)

Český, slovinský, srbský a bulharský text, anglické resumé
ISBN 978-80-210-8372-1

811.163 * 81'373.7 * 81-114

- jihoslovanské jazyky
- frazeologie
- kontrastivní lingvistika
- kolektivní monografie

811.163 – Jihoslovanské jazyky [11]

Recenzovali: doc. Nadežda Staljanova, Ph.D. (Sofijská univerzita sv. Klimenta Ochridského)
doc. Vladislav Milanov, Ph.D. (Sofijská univerzita sv. Klimenta Ochridského)

© 2016 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8372-1

ISSN 1211-3034

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-8372-2016

OBSAH

Úvod	7
PAVEL KREJČÍ Česká, slovenská, chorvatská, srbská a bulharská frazeologie v polovině druhé dekády nového století (pokus o srovnávací rekapitulaci)	11
MÁRIA DOBRÍKOVÁ Reflexia hudobnej konceptosféry vo frazeológii	33
MILINA SVÍTKOVÁ Hudobné komponenty <i>trúba</i> : <i>truba</i> ako konštrukčné prvky chorvátskych a slovenských frazém	39
SVETLANA КМЕЦОВÁ Podpira žena tri vogale hiše?	45
SAŠA VOJTECHOVÁ POKLAČ Frazemi z glasbeno sestavino na športnih straneh slovenskih časopisov (na primeru časopisov <i>Ekipa24</i> , <i>Dnevnik</i> in <i>Delo</i>)	59
MILVIA GULEŠIĆ MACHATA Ovladavanje frazemima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku	73
МОНИКА ФАРКАШ БАРАТИ Езиковата картина на смъртта през призмата на фразеологични паралели в унгарски, български и сръбски	80

МАРИЯ ДУДАШ	
Национални стереотипи в българската и унгарската фразеология	86
ДАНИЕЛА КОНСТАНТИНОВА	
Фразеологизми с компоненти <i>шапка</i> и видове шапки (върху материал от български и словашки език)	94
ЕЛЕНА КРЕЙЧОВА	
Фразеологизми с компонент <i>дъщеря</i> и <i>син</i> в български и чешки и тяхната разпознаваемост от носители на езика	100
РАДОСТ ЖЕЛЕЗАРОВА	
За някои неточности и грешки в превода на фразеологизми (с оглед на славянско-българския превод)	110
ИЛИЯНА ГЕНЕВ-ПУХАЛЕВА	
За фразеологичния статус на терминологичните съчетания	120
Literatura / literatúra	130
Литература	136
Summary	140

Na vzniku monografie *Jihoslovanská frazeologie kontrastivně* se podílelo dvanáct autorů ze sedmi zemí – Bulharska, Česka, Chorvatska, Maďarska, Polska, Slovenska a Slovinska. Vytvořili dílo, které má jeden společný jmenovatel: frazeologii jihoslovanských jazyků. V jednotlivých kapitolách se čtenář seznámí s bulharskou, chorvatskou, srbskou a slovinskou frazeologií v kontrastu především s češtinou a slovenštinou, ale také polštinou, ruštinou nebo maďarštinou.

V první kapitole nazvané *Česká, slovenská, chorvatská, srbská a bulharská frazeologie v polovině druhé dekády nového století (pokus o srovnávací rekapitulaci)* se **Pavel Krejčí** zaměřil na nejvýznamnější publikační výstupy (především slovníky, ucelené monografie nebo kontrastivní česko-slovensko-jihoslovanské práce) v česko-slovenském, srbsko-chorvatském a bulharském jazykovém prostoru, a to od počátků moderního frazeologického bádání po současnost. Kapitulu uzavírá jednak abecední přehled jednotlivých výstupů v rámci zkoumaných národních frazeologií a jednak chronologický přehled všech zpracovaných výstupů, který zaznamenává též jejich starší vydání.

Ve druhé kapitole *Reflexia hudobnej konceptosféry vo frazeológii* se **Mária Dobriková** zaměřila na některé slovenské a bulharské frazémy nesoucí (etno)kulturní a (etno)muzikologické informace. Autorka zastává názor, že frazémy s hudebním komponentem vykazují zvláštní asociativní představivost a originálním způsobem tak přispívají do mozaiky slovenského a bulharského jazykového obrazu světa.

Ve třetí kapitole *Hudobné komponenty „trúba : truba“ ako konštrukčné prvky chorvátskych a slovenských frazém* se **Milina Svítková** soustředila na klasifikaci a interpretaci slovenských a chorvatských frazémů, které mají ve své struktuře substantivní komponent z oblasti hudby, a to název dechového nástroje – *trubky* (slov. *trúba*,

chorv. *truba*). Pozornost věnuje především etnografickým a muzikologickým charakteristikám tohoto hudebního nástroje a tomu, jak se tyto vlastnosti projevují v sémantice příslušné frazeologické jednotky.

Ve čtvrté kapitole *Podpira žena tri vogale hiše?* (čes. *Podpírá žena tři rohy domu?*) se autorka **Svetlana Kmecová** zaměřila na jazykový obraz ženy coby manželky ve slovenské a slovinské frazeologii, konkrétně na frazémy vztahující se k svatbě. Všimá si přitom, že přes jisté rozdíly mezi pozicí ženy na veřejnosti a v domácím prostředí je role ženy tak, jak ji společnost vnímá, spojená především s domácností a rodinou, což se částečně odráží i ve frazeologii.

V páté kapitole *Frazemi z glasbeno sestavino na športnih straneh slovenskih časopisov* (na primeru časopisov *Ekipa24*, *Dnevnik in Delo*) (čes. *Frazémy s hudebním komponentem na sportovních stránkách slovinských časopisů [na příkladu časopisů Ekipa24, Dnevnik a Delo]*) popisuje **Saša Vojtechová Poklač**, jak se frazémy s hudebními komponenty prosazují v jazyce psané sportovní žurnalistiky ve Slovinsku, a zajímá se mj. o to, ve kterých částech analyzovaných článků se tyto frazémy vyskytují a zda při jejich užití nedochází k případným odchylkám od spisovné normy.

V šesté kapitole *Ovladavanje frazemima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku* (čes. *Ovládnutí frazémů v chorvatštině jako druhém a cizím jazyce*) se **Milvia Gulešić Machatová** zaměřila na adekvátnost výskytu chorvatských frazémů při výuce chorvatštiny jako druhého a cizího jazyka. Hledá přitom mj. odpověď na otázku, v jakém okamžiku jazykové výuky by se frazémy měly objevit a jaká kritéria zvolit pro jejich výběr.

V sedmé kapitole *Езикова та картина на смъртта през призмата на фразеологични паралели в унгарски, български и сръбски* (čes. *Jazykový obraz smrti prizmatem frazeologických paralel v maďarštině, bulharštině a srštině*) zpracovává **Mónika Farkas Baráthiová** obraz smrti coby kulturně-spoolečenské reality tak, jak se projevuje ve frazeologii uvedených tří srovnávaných jazyků.

V osmé kapitole *Национални стереотипи в българската и унгарската фразеология* (čes. *Národní stereotypy v bulharské a maďarské frazeologii*) **Mária Dudásová** představuje maďarské a bulharské frazémy nesoucí ve své struktuře etnonymický komponent a všimá si mj. sémantiky frazémů obsahujících etnonyma *Cikán* a *Žid*.

V deváté kapitole *Фразеологизми с компоненти „шапка“ и видове шапки (всрху материал от български и словашки език)* (čes. *Frazémy s komponentem „klobouk“ a jiné druhy pokrývky hlavy [na materiálu z bulharského a slovenského jazyka]*) **Daniela Konstantinová** analyzuje a srovnává motivaci a sémantiku bulharských a slovenských frazémů s tímto typem oděvního doplňku.

V desáté kapitole *Фразеологизми с компонент „дъщеря“ и „син“ в български и чешки и тяхната разпознаваемост от носители на езика* (čes. *Frazémy s komponentem „dcera“ a „syn“ v bulharštině a češtině a jejich rozpoznatelnost ze strany rodilých mluvčích*) se **Elena Krejčová** zabývá nejen komparativní analýzou příslušných bulharských

a českých frazémů, ale zkoumá též aktuální otázku jejich znalosti (a tudíž i schopnosti je identifikovat a reprodukovat) ze strany rodilých mluvčích.

V jedenácté kapitole *За някои неточности и грешки в превода на фразеологизми (с оглед на славянско-българския превод)* (čes. *O některých nepřesnostech a chybách v překládání frazémů [se zaměřením na slovansko-bulharský překlad]*) autorka **Radost Železarovová** dochází k závěru, že podstatnou roli při překládání frazeologie hraje jazyková kompetence překladatele a s ní spojená znalost frazémů nejen cizího, ale také rodného jazyka. Příklady různých překladatelských řešení uvádí na materiálu českých frazémů shromážděných z prozaických textů a jejich bulharských překladů.

V poslední, dvanácté kapitole nazvané *За фразеологичния статус на терминологичните съчетания* (čes. *O frazeologické povaze terminologických slovních spojení*) se **Ilana Genew-Puhalewová** zabývá otázkou, do jaké míry lze víceslovné termíny považovat za frazeologické jednotky, jakými kritérii je třeba se řídit při hledání příslušné odpovědi a dotýká se tak mj. i otázky určování hranic frazeologie. Problematiku zkoumá na bulharském jazykovém materiálu.

ČESKÁ, SLOVENSKÁ, CHORVATSKÁ, SRBSKÁ A BULHARSKÁ FRAZEOLOGIE V POLOVINĚ DRUHÉ DEKÁDY NOVÉHO STOLETÍ (POKUS O SROVNÁVACÍ REKAPITULACI)

Pavel Krejčí

Title: Czech, Slovak, Croatian, Serbian and Bulgarian phraseology in the second decade of the new century (attempt to comparative recapitulation)

Abstract: The text deals with a contrastive recapitulation and a selective analysis of the main publications, dealing with the Czech, Slovak, Croatian, Serbian and Bulgarian phraseology – from the beginning of the modern scientific research till 2015.

Key words: phraseology; idiomatics; Czech phraseology; Slovak phraseology; Croatian phraseology; Serbian phraseology; Bulgarian phraseology; phraseological dictionaries

Frazeologie jako vědecká disciplína se ve své moderní podobě dostává trvale do centra pozornosti vlastně až po druhé světové válce (díky sovětskému lingvistovi V. V. Vinogradovovi). V jednotlivých národních lingvistických bádáních začíná rozpracování frazeologické problematiky o něco později, v řadě případů právě pod přímým vlivem bohatých výsledků sovětského frazeologického bádání. Cílem tohoto rekapitulačního příspěvku je shrnout a porovnat úspěšné i méně úspěšné kapitoly frazeologického bádání v českém, slovenském, chorvatském, srbském a bulharském prostředí za posledních přibližně čtyřicet let. V centru našeho zájmu budou především:

- 1) monografie, ve kterých jejich autor poprvé zevrubně popisuje frazeologii jako relativně samostatnou jazykovědnou disciplínu a jež představují jak teoretické uchopení samotné disciplíny, tak i pokus o komplexní výzkum zvláštností určité národní frazeologie;
- 2) výkladové frazeologické slovníky, v nichž je shromážděno bohatství určité ná-

- rodní frazeologie a které tímto způsobem mj. dokazují způsobilost příslušných jazykovědců-lexikografů takový slovník vytvořit;
- 3) překladové frazeologické slovníky, ovšem s nutným zaměřením na takové, které obsahují frazeologický materiál našich pěti sledovaných jazyků;
 - 4) další frazeologické publikace, jako např. bibliografie, terminologické příručky, specializované frazeologické monografie nebo slovníky, monografie, které se zabývají analýzou frazeologie námi vybraných pěti jazyků apod.

1. Monografie¹

Prvním z našich pěti jazyků, v němž se objevuje monografie napsaná s vysokou odbornou erudicí, je slovenština. Jozef MLACEK² poté, co publikoval svou doktorskou disertaci *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972 – s ohledem na její zaměření jsme ji však zařadili do jiné skupiny), vydal knihu *Slovenská frazeológia* (1977), v níž rozpracoval frazeologii především z teoretického hlediska. Popsal a okomentoval v ní začátky moderního frazeologického bádání a současný stav této vědecké disciplíny na Slovensku. Ještě před Mlackem se však objevuje samostatně rozpracovaná kapitola *Frazeológia* v učebnici Pavla ONDRUSE *Slovenská lexikológia II* (1972).³ Nejplodnějším obdobím pro tento typ odborného zkoumání jsou ovšem osmdesátá léta 20. století. V roce 1982 vycházejí dva učební texty o frazeologii – v Česku *Idiomatika a frazeologie češtiny* Františka ČERMÁKA, v Bulharsku *Българска фразеология* Ketí NIČEVOVÉ.⁴ V roce 1984 vychází už druhé, přepracované a doplněné vydání *Slovenské frazeologie* Jozefa MLACKA, zatímco v Česku se v roce 1985 objevuje publikace *Česká lexikologie*, jejímiž autory jsou Josef FILIPEC a František ČERMÁK. Významné místo v ní zaujímá oddíl *Frazeologie a idiomatika*, jejímž autorem je druhý jmenovaný. Na Čermákův podrobný popis české frazeologie podaný v *České lexikologii* lze bez výhrad nahlížet jako na českou frazeologickou „monografii“. O další rok později vycházejí v Bulharsku hned dvě práce spojené s bulharskou frazeologií. Jejich autorkou je Vesa KJUVLIEVOVÁ-MIŠAJKOVÁ. Jedna nese název *Фразеологизмите в българския език*, o té druhé se zmíníme později. S ohledem na teorii autorka představuje poněkud odlišné chápání frazeologie než K. Ničevová, což je patrné mj. z řady polemických statí v časopise *Български език* (Dobříková 2008: 18). Teprve následující rok (1987)

1 Ediční poznámka: struktura některých kapitol knihy vyžaduje kvůli snadnější orientaci použití číslování, aby tak byly lépe odděleny dílčí podkapitoly.

2 Jelikož se jedná o přehledovou kapitolu, příjmení uváděných osob budeme kvůli snadnější orientaci psát až na výjimky plynoucí z kontextu velkými písmeny.

3 Viz recenze Jiřího Damborského (1974).

4 Rok vydání této vysokoškolské příručky není jednoznačný – sama autorka uvádí rok 1983 (Ankova-Ničeva 1993: 458, 461), kdežto J. Lichtenbergová rok 1982 (Lichtenberg 2001: 8).

vydala svou plnohodnotnou monografii *Българска фразеология* Keti NIČEVOVÁ. Bohaté množství frazeologických monografií vydaných v této dekádě završují dva výstupy z roku 1989 – metodická příručka *Frazeológia v škole* Slováka Františka MIKA a oddíl *Frazeologija* tvořící část příručky nazvané *Leksikologija* chorvatské lingvistky Jasny MELVINGEROVÉ. Z uvedených údajů je patrné, že osmdesátá léta 20. století mají v námi sledovaných jazykových prostředích pro rozvoj frazeologie jakožto moderní vědecké disciplíny značný význam. Tato skutečnost bude dále podpořena ještě jedním druhem odborných publikací (především slovníkového charakteru – viz dále).

Po publikačním „boomu“ teoreticky zaměřených prací v osmdesátých letech následovala téměř dvacetiletá vydavatelská pauza přerušena pouze novou, subtilnější monografií (170 stran) Jozefa MLACKA nazvanou *Tvari a tváre frazém v slovenčine* (2001). Tuto pauzu ukončilo jednak druhé vydání zmíněné nové Mlakovy práce (2007), ale především tři nové monografie, které shodou okolností představovaly souborná vydání plodů bohaté badatelské činnosti pionýrů české, slovenské a chorvatské frazeologie: sedmisetstránková *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* (2007) Františka ČERMÁKA, téměř třísetstránková *Hrvatska frazeologija* (2007) Antice MENACOVÉ a téměř čtyřsetstránkové *Štúdie a state o frazeológii* (2008) Jozefa MLACKA. Trojici, resp. čtveřici nových publikací doplňuje přibližně dvousetstránkový *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia* (2009), jehož autory jsou Jozef MLACEK, Dana BALÁKOVÁ a Viera KOVÁČOVÁ. Kniha ovšem přesahuje slovenský jazykový rámec. Za nejnovějším bulharským monografickým počinem (*Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология* [2013]) o rozsahu 360 stran stojí Stefana KALDIEVOVÁ-ZACHARIEVOVÁ. Její práce je ovšem – jak napovídá titul – součástí širšího (třísvazkového) projektu Ústavu pro jazyk bulharský Bulharské akademie věd zachycujícího zevrubně bulharskou lexikologii a frazeologii.⁵

2. Výkladové frazeologické slovníky

2.1. Primární výkladové frazeologické slovníky – tato podskupina je spojená s českou, (srbo)chorvatskou a bulharskou frazeologií. Zajímavé je, že se mezi sebou odlišují jak co do množství sebraného materiálu, tak i co do metodologie a doby vydání. Už v sedmdesátých letech vyšel dvousvazkový *Фразеологичен речник на българския език* (sv. I: 1974, sv. II: 1975; Keti NIČEVOVÁ, Sijka SPASOVOVÁ-MICHAJLOVOVÁ, Kristalina ČOLAKOVOVÁ). Frazeologické jednotky v něm zachycené jsou uspořádány abecedně podle prvního slova jednotky; na konci druhého

⁵ Další svazky projektu *Българска лексикология и фразеология* jsou: *Том 1: Българска лексикология* autorem L. Krumovové-Cvetkovové, D. Blagoevové, S. Kolkovské, E. Pernišké a M. Božilovové (2013) a *Том 3: Проблеми на общата лексикология* autora I. Kasabova (2013).

svazku je rejstřík autosémantických lexikálních jednotek, které se ve shromážděných frazeologických jednotkách nacházejí (jsou jejich komponenty). U každého komponentu je uveden přehled frazémů, v nichž se nachází. V roce 1982 vychází jednosvazkový *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa MATEŠIĆE. Od roku 1983 začíná vycházet *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, který nakonec dosáhne čtyř svazků (sv. I: *Přirovnání*, 1983; sv. II: *Výrazy neslovesné*, 1988; sv. III: *Výrazy slovesné A–P, R–Ž*, 1994; sv. IV: *Výrazy větné*, 2009; autorský kolektiv pracuje pod vedením Františka ČERMÁKA, Jiřího HRONKA a Jaroslava MACHAČE (hl. red.), práce na sv. IV pak jako hlavní redaktor řídí František ČERMÁK). Z uvedených tří „vlajkových“ slovníků se pouze ten český dočkal druhého vydání – první tři svazky byly po revizi a doplnění znovu vydány v roce 2009 – spolu se IV. svazkem; původní dvě části *Výrazů slovesných* byly už sjednoceny do jedné knihy. Frazémy v SČFI jsou seřazeny abecedně podle sémanticky klíčového komponentu (stejný systém pro svůj slovník ostatně zvolil i J. Matešić). Ve srovnání s bulharským a (srbo)chorvatským slovníkem ale jen SČFI obsahuje cizojazyčné ekvivalenty českých frazémů (anglický, německý, francouzský a ruský).

2.2. Výkladové frazeologické slovníky s nižším počtem frazémů

2.2.1. Významnější slovníky této kategorie byly vydávány ponejvíce v Bulharsku. Nejstarším slovníkem v této kategorii je v našem přehledu *Нов фразеологичен речник на българския език* (1993) Keti ANKOVŮVÉ-NIČEVOVÉ, který ale spíše jen doplňuje a rozšiřuje materiál zachycený ve dvousvazkovém bulharském frazeologickém slovníku z poloviny sedmdesátých let. Autonomní frazeografické příručky spadající do této kategorie začaly vycházet především v první dekádě nového století: v Bulharsku vyšel *Фразеологичен речник на българския език* (2002) Miry NIČEVOVÉ, v Chorvatsku *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003, 2014) Antice MENACOVÉ, Željky FINK ARSOVSKÉ a Radomira VENTURINA a v Srbsku nejprve *Мали српски фразеолошки речник* (2007), o pět let rozšířený na *Фразеолошки речник српског језика* (2012) Đorđe OTAŠEVIĆE. FRBE Miry Ničevové představuje slovník pro širší veřejnost a zahrnuje též řadu nových nebo dosud ve starších slovnících nezaznamenaných frazémů. HFR i Otaševičovy slovníky jsou zase první, které ve svém názvu nesou atribut *chorvatský*, resp. *srbský*. Objemy HFR i FRSJ jsou však ve srovnání s Matešićovým FRHSJ výrazně skromnější. Některé slovníky v této kategorii mají společné to, že v současné době ve svých zemích fungují jako fakticky nejrozsáhlejší dostupné frazeologické slovníky (bulharský FRBE, srbský FRSJ, chorvatský HFR). Kromě bulharských slovníků ty ostatní spojuje také to, že byly vydány více než jednou – chorvatský HFR ani srbský FRSJ se ovšem ke svým starším podobám explicitně v předmluvách z různých, nejspíše pragmatických a extralingvistických důvodů nehlásí – HFR z roku 2014 má HFR z roku 2003 uveden jen v bohatém seznamu svých lexikografických zdrojů (kde má mj. i Otaševičův MSFR), autor FRSJ však v analogickém seznamu o jeho předchůdci MSFR „taktně mlčí“.

2.2.2. Do téže skupiny můžeme zařadit ještě další frazeologické slovníky, ty se však od předchozích liší především výrazněji omezeným počtem frazémů, což bývá mnohdy dáno jejich předurčením (pro širokou veřejnost, pro studenty filologických zaměření, pro novináře atd.). V daném jazykovém prostoru jim co do významu až na jednu výjimku patří nejvýše druhá, spíše však třetí pozice, řada z nich už také není dostupná v běžné obchodní síti. Chronologicky prvním slovníkem, který jsme s ohledem na objem zařadili do této podskupiny, je *Malý frazeologický slovník* (1974, 1977, 1983, 1988, 1989) Eleny SMIEŠKOVÉ určený studentům a taktéž široké veřejnosti. V rámci celé skupiny 2.2. je to jednoznačně nejčastěji vydávaný frazeologický slovník, který je ve svém jazykovém prostředí současně slovníkem primárním, tj. nic obsáhlejšího zatím slovenská frazeografie nemá. Nejvíce slovníků této podskupiny opět vzniklo v bulharském prostředí: různým kategoriím posluchačů vysokých škol byly či jsou určeny *Кратък български фразеологичен речник* (1981) Zdravky ALEKSANDROVOVÉ a Palmy BOGDANOVÉ, *Малък фразеологичен речник на българския език* (1999) Vărbana VĂTOVA, jenž vyšel v edici *Учебен полилексикон*, a nejnovější *Фразеологичен речник на българския език А–Я* (2014) Marie BANOVOVÉ a Stameny DIMOVOVÉ. Na srbské straně vyšly teprve relativně nedávno v rozmezí dvou let hned dva menší lexikografické projekty: již zmíněný *Мали српски фразеолошки речник* (2007) Đorđe OTAŠEVIĆE, jenž už o jeden rok dříve se objevila brožovaná školská příručka *Идиому у српском језику*, jejíž autorkou je Tanja MILENKOVIĆOVÁ; u její práce zaujme na první pohled pro slovanský svět neobvyklý způsob označování frazeologických jednotek jako *idiomy* (tento termín chápaný v širším smyslu používá ve své teorii František Čermák). Posledním slovníkem z této podkategorie je český *Slovník synonym a frazeologismů* (1977, 1982) Josefa Václava BEČKY, určený především žurnalistům a za tím účelem poněkud netradičně, ale pochopitelně zahrnující dva lexikálně-sémanticky různé typy jazykových jednotek.

2.3. Výkladové frazeologické slovníky na cestě od starého k modernímu chápání frazeologie – takový typ slovníků jsme zaznamenali jen v Česku a na Slovensku. Můžeme v nich narazit např. na mísení pojmů *frazeologismus* a *fráze*, nedůsledné rozlišování idiomatizovaných a neidiomatizovaných ustálených slovních spojení, důraz na jednotky parémiologického charakteru, zastaralou a z dnešního hlediska již nevhodnou terminologii apod.⁶ Slovníků patřících do této kategorie jsme zaznamenali pět: na slovenské straně *Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví* (1965, 1975, 1996 /ed. J. Mlacek jako *Slovenské přísloví a porekadlá/*, 2005 /vyd. jako *Slovenské přísloví, porekadlá, úsloví a hádanky/*, první vydání je však už z roku 1896 a mělo český název *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*, slovník sestavil Adolf Peter ZÁTU-RECKÝ) a *Slovenský frazeologický slovník* (1931 a 1934–37, Peter TVRDÝ), na české

6 Více o dějinách české frazeologie viz např. Čermák (2007: 482–487).

straně pak dva svazky *Českých přísloví* (A–N 1911, O–Ž 1913, nově 2013, sestavil Václav FLAJŠHANS), dále *Slovník českých vazeb a rčení* (1916, 1924, sestavil Jan MAŠÍN) a *Lidová rčení* (1947, 1963, 1996, 2000, 2009, sestavil Jaroslav ZAORÁLEK). Jak je patrné z poměrně častého vydávání, značné popularity se dodnes těší příručky A. P. Zátureckého a J. Zaorálka.

3. Překladové frazeologické slovníky

Překladové frazeologické slovníky obsahující dvojici některých ze sledovaných jazyků, tj. češtiny, slovenštiny, chorvatštiny, srbštiny nebo bulharštiny, byly vydány výhradně v bývalé Jugoslávii. Hned dva vyšly v osmdesátých letech, což dokazuje, jak mimořádně plodné desetiletí to pro frazeologie námi sledovaných jazyků bylo. Nic na tom nemění fakt, že oba byly určeny především pro výukové účely. Novosadským slovakistům byl určen *Фразеолошки речник српскохрватског језика; српскохрватско-словачки* (1984), připravili ho Jovan KAŠIĆ, Vladislava PETROVIĆOVÁ a slovenskou část Želmira SPASIĆOVÁ. Slovník byl součástí minisérie překladových frazeologických slovníků zaměřených na jazyky obyvatel Vojvodiny (kromě slovenštiny byly takto zpracovány ještě základní frazeologické překladové ekvivalenty maďarské [1983], rumunské [1985] a rusínské [1989]), na všech čtyřech slovnících se přitom podíleli Jovan Kašić a Vladislava Petrovićová (dnes Ružićová). Záhřebským slovakistům a bohemistům byl zase určen *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik* (1986), který vytvořily Antica MENACOVÁ, Dubravka SESAROVÁ a Renata KUCHAROVÁ. Ani tento chorvatský slovník není solitérním počinem – vyšel totiž v edici *Mali frazeološki rječnici*, kterou řídila A. Menacová a v níž vyšla řada překladových slovníků jak s jazyky světovými, tak i jinými. Tentýž slovník byl opětovně vydán v roce 1998, už však pod modifikovaným názvem *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik (s indeksom čeških i slovačkih frazema)*. Třetí překladový lexikografický počín – *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006, kolektivní dílo pod hlavní redakcí Željky FINK ARSOVSKÉ) – představuje pokus o vícejazyčný frazeologický slovník, který obsahuje určitý typ frazeologických jednotek, v daném případě se strukturou přirovnání.

Jak z uvedeného vyplývá, výše uvedené frazeologické slovníky můžeme chápat jako sympatický pokus o účelovou mnohojazyčnost v překladové frazeografii, na druhou stranu se však tento přístup nevyhnul některým negativním aspektům: tak např. srbsko-slovenský ani chorvatsko-češko-slovenský slovník neuvádějí žádné lingvistické charakteristiky, k srbským, resp. chorvatským frazémům jen mechanicky přiřazují jejich slovenské, resp. české a slovenské ekvivalenty (pravdou ovšem je, že charakter obou edicí důslednější zpracování neumožňuje). U druhé chorvatské frazeografické publikace zase může zarazit, že z celkových 440 stran je téměř 240 věnovaných předmluvě, základním informacím o slovníku, rejst-

říku a seznamu zdrojů – to vše v devíti jazycích. V žádném případě nechceme těmito kritickými postřehy kvalitu zmíněných slovníků snižovat. Zejména druhý chorvatský případ ale ukazuje, že tvorbu takového vícejazyčného slovníku přirozeně doprovází řada obtíží a výzev a že nutnost činit kompromisy nemusí být vždy ve prospěch daného díla.

4. Další publikace (specializované frazeologické monografie nebo slovníky /nářeční nebo diachronní frazeologie aj./, monografie kontrastivního charakteru, které se zabývají analýzou frazeologie námi vybraných pěti jazyků v nejrůznějších kombinacích, terminologické příručky, bibliografické souhrny apod.)

V posledním bodu našeho přehledu se budeme zabývat publikacemi, které zpracovávají nějaký dílčí aspekt frazeologie – buď v rámci jednoho jazyka, nebo ve srovnávacím plánu.

4.1. Specializované monografie a slovníky – tento typ publikací mívá velmi podobnou strukturu – jejich první část představuje obvykle teoretickou analýzu nějakého konkrétního typu frazému (ať už z hlediska formálního, sémantického nebo obou). Za teoretickou částí většinou následuje více či méně rozsáhlý slovník zpracovávaného typu frazémů, přičemž obě části jsou co do rozsahu přibližně srovnatelné. Proto je poměrně obtížné takové hybridní publikace chápat výhradně jako monografie nebo pouze jako slovníky.

4.1.1. Formální aspekt byl hlavním tématem čtyř monografií – syntax frazémů analyzovala vůbec nejstarší práce, která se v našem přehledu nachází, a to publikovaná doktorská disertace Jozefa MLACKA (*Zo syntaxe frazeologických jednotiek*, 1972), frazeologizovanými verbonominálními syntagmaty se zabývala první monografie srbské lingvistky Dragany MRŠEVIĆ-RADOVIĆOVÉ (*Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, 1987), ustálená přirovnání zas byla předmětem analýzy bulharské frazeoložky Vesy KJUVLIEVOVÉ-MIŠAJKOVÉ (*Устойчивите сравнения в българския език*, 1986) a rovněž její chorvatské kolegyně Željky FINK ARSOVSKÉ (*Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, 2002).

4.1.2. Tematický aspekt byl nosným principem práce srbské autorky Vladislavy PETROVIĆOVÉ (*Новинска фразеологија*, 1989), dvou publikací slovenských autorek Emy KROŠLÁKOVÉ a Kataríny HABOVŠTIAKOVÉ (*Človek v zrkadle frazeológie*, 1990; *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*, 1996), taktéž dvou prací Češky Evy MRHAČOVÉ (*Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*, 1999; *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*, 2000), Bulhara Vár-bana VĀTOVA (*Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библијски*

произход, 2002), už zmíněné Dragany MRŠEVIĆ-RADOVIĆOVÉ (*Фразеологија и национална култура*, 2008) a z hlediska chronologie nakonec další Slovenky – Dany BALÁKOVÉ (*Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie. Fond somatických frazém*, 2011).

4.1.3. Diachronní aspekt pohledu na frazeologii je přítomen v knihách chorvatské autorky Ljiljany KOLENIĆOVÉ (*Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, 1998; *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*, 2006).

4.1.4. Sběr a analýza nářeční frazeologie je pak doménou dalších chorvatských frazeologů: Dinka MATKOVIĆE (*Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*, 2004), Miry MENAC-MIHALIĆOVÉ (*Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, 2005) a autorských dvojic Jela MARESIĆOVÁ – Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ (*Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, 2008), Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ – Antica MENACOVÁ (*Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, 2011) a Antica MENACOVÁ – Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ (*Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*, 2014).

4.1.5. Zvláštní postavení má v této skupině obsahově dosti rozsáhlý bulharský slovník zaměřený na frazeologickou synonymii, jehož autorkou je Ani NANOVOVÁ (*Фразеологичен синонимен речник на български език*, 2005).

Z uvedených roků vydání je zřejmé, že tento typ frazeologických publikací vychází průběžně ve všech sledovaných jazycích od druhé poloviny osmdesátých let nepřetržitě prakticky dosud. Určitě zaujme nebývale bohatá chorvatská produkce (osm titulů) „vyživovaná“ především systematickým publikováním výsledků bádání v chorvatské nářeční frazeologii (pět titulů). Tři tematicky a typologicky různorodé tituly vyprodukovala bulharská frazeologie (velký slovník fraz. synonym, biblická frazeologie, přirovnání) a rovněž srbská (verbonominální frazémy, publicistická frazeologie, lidová frazeologie). Naproti tomu tři tematicky velice blízké tituly vyšly na Slovensku (příroda, člověk, somatická frazeologie) a dva v Česku (příroda, somatická frazeologie).

4.2. Srovnávací monografie – tento typ publikací obsahuje teoretické zpracování určité otázky nebo jistého typu frazémů, na rozdíl od předchozích však ve srovnávacím aspektu. Co se týče kontrastivních výzkumů týkajících se našich pěti jazyků navzájem, takto zaměřený typ publikací se vyskytuje poměrně zřídka. Do této chvíle byly vydány čtyři takové monografie – dvě obsahují slovensko-bulharskou srovnávací frazeologii (Mária KOŠKOVÁ: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*, 1998 a Mária DOBRÍKOVÁ: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*, 2008, 2014), jedna česko-bulharskou (Pavel KREJČÍ: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*, 2006) a jedna česko-bulharsko-srbskou (Pavel KREJČÍ: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*, 2015).

4.3. Terminologický slovník – slovníků, v nichž je zpracována lingvistická terminologie, je relativně mnoho. Zahrnují přirozeně též frazeologickou terminologii. Ne vždy se ovšem můžeme plně spolehnout na výklad, který tyto slovníky nabízejí, neboť informace v nich uvedené nemusí být dostatečně aktuální, úplné, přesné. A pokud si uvědomíme, že terminologický aparát frazeologie a idiomatické stálosti není dostatečně stabilizovaný, a to ani v rámci jedné národní jazykovědy, nepřekvapuje poptávka po nějakém vyčerpávajícím a kvalitně zpracovaném slovníku frazeologické terminologie. Takový slovník se v inkriminovaných jazykových prostředích podařilo vydat zatím jen kolektivu slovenských frazeologů pod vedením Jozefa MLACKA a Petera ĎURČA (*Frazeologická terminológia*, 1995). Slovník rokem svého vydání fakticky uzavírá první velkou etapu frazeologického bádání v námi sledovaných zemích a jeho značný význam tkví mj. v tom, že jednotlivé termíny vykládá nejen ze slovenského pohledu, ale též z hlediska výkladů jiných frazeologických teorií.

4.4. Bibliografické souhrny – abychom si mohli představit šíři té které národní frazeologie (ve smyslu lingvistické disciplíny) a zhodnotit její konkrétní vědecké úspěchy, ideální je nahlédnout do příslušné bibliografické příručky, pokud ovšem taková existuje. Zatím poslední bibliografie určité národní frazeologie byla vydána v Chorvatsku (*Bibliografija hrvatske frazeologije*, 2010, autorky Željka FINK ARSOVSKÁ, Barbara KOVAČEVIĆOVÁ a Anita HRNJAKOVÁ). Přibližně o jedno desetiletí dříve vyšla obdobná příručka v Německu, jenže pro bulharskou frazeologii (*Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*, 2001, autorka Julija LICHTENBERGOVÁ). O dalších deset let zpět svou bibliografii získala slovenská frazeologie (*Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*, 1992, autoři Peter ĎURČO, Jozef MLACEK, Jana SKLADANÁ a Zuzana PROFANTOVÁ). Analogická publikace zatím chybí pro českou a srbskou frazeologii, což překvapuje především u prvně jmenované s ohledem na hloubku teoretického popisu české frazeologie a idiomatické stálosti a skvělé výsledky české frazeografie. Slovenská frazeologie by si zase zaslouhovala důkladnou aktualizaci své bibliografie, neboť za poslední čtvrtstoletí vzniklo množství nových, mnohdy zásadních článků, studií a monografií, které by si své systematické bibliografické zpracování jistě zasloužily.

5. Závěr

Porovnáme-li dosažené publikační úspěchy české, slovenské, chorvatské, srbské a bulharské frazeologie od sedmdesátých let 20. století do této chvíle, každé z uvedených jazykových prostředí má čím se pochválit, třebaže rozdíly v dílčích typech výstupů jsou někdy značné. Za připomenutí jistě stojí český čtyřsvazkový slovník, slovenská terminologická příručka, chorvatské systematické zpracování nářeční

frazeologie nebo bohatá a různorodá bulharská frazeografická produkce. Poněkud méně plodů lze vysledovat na srbské straně, tam bychom mohli vzpomenout chvályhodný projekt malých překladových slovníků zaměřených na jazyky Vojvodiny. Stále však existují i „bílá místa“, která dosud čekají na zaplnění nebo vyřešení – tady bychom chtěli zmínit především neexistenci plnohodnotného slovenského frazeologického slovníku, dále zatím nebyla vytvořena plnohodnotná monografie o chorvatské, ale ani o srbské frazeologii a v neposlední řadě stále existuje určitý nesoulad bulharské frazeologické koncepce ve vztahu k ostatním sledovaným (především však k české, slovenské a chorvatské, protože jen u těchto můžeme bez obav hovořit o tzv. národních frazeologických školách). Tento nesoulad spíše konzervativního bulharského přístupu (tzv. užší pojetí frazeologie) ve srovnání např. s progresivním českým a slovenským (tzv. širší pojetí frazeologie) byl utvrzen v nejnovější bulharské frazeologické monografii (Kaldieva-Zacharieva: 2013). Kromě samotného pojetí frazeologie se nejednotnost projevuje mj. i v základní terminologii – z různých jazykových podob čes. termínu *frazém* (slov. *frazéma*, chorv. *frazem*, srb. *фразем*, bulh. *фразем*) má jen ten bulharský tradičně jinou definici.

V níže připojené tabulce jsou dobře porovnatelné jak úspěchy, tak i nedostatky jednotlivých národních frazeologií. Do počtu monografií jsou kvůli zjednodušení rovněž zahrnuty komplexní teoretické texty, které ale nevyšly samostatně, nýbrž jsou součástí české, slovenské, resp. chorvatské lexikologické příručky (F. Čermák, P. Ondrus, J. Melvingerová – do tabulky zapsány kurzívou).

****	čeština	slovenština	chorvatština	srbština	bulharština
1. monografie	3 2-F. Čermák 1-F. Čermák	6 3-J. Mlacek 1-F. Miko 1-P. Ondrus 1-J. Mlacek/ D. Baláková/ V. Kováčová	2 1-J. Melvinger 1-A. Menac		4 2-K. Ničeva 1-V. Kjuvlieva- Mišajkova 1-S. Kaldieva- Zacharieva
2.1. primární slovníky	1 SČFI 4sv.		1 FRHSJ		1 FRBE 2sv.
2.2.1. sekundární slovníky větší			1 HFR	1 FRSJ	2 NFRBE FRBE ₀₂
2.2.2. sekundární slovníky menší	1 SSF	1 MFS		2 ISJ MSFR	3 KBFR MFRBE FRBE ₁₄
2.3. slovníky staršího typu	3 V. Flajšhans J. Mašín J. Zaorálek	2 A. P. Záturecký P. Tvrđý			

****	čeština	slovenština	chorvatština	srbština	bulharština
3. překladové slovníky			2 H[S]ČSFR HSRPF	1 FRSHJ:SHS	
4.1. specializované monografie a slovníky	2 1-člov. 1-zv.	4 1-synt. 1-člov. 1-natur. 1-somat.	8 1-kompar. 2-hist. 5-dial.	3 1-verbonom. 1-žurn. 1-lid.	3 1-kompar. 1-bibl. 1-FSRBE
4.2. srovnávací monografie	2 2-P.Krejčí	2 1-M. Košková 1-M. Dobříková			
4.3. terminologické příručky		1 FT			
4.4. bibliografické příručky		1 BSIFP	1 BHF		1 BPh:Ab

Abecední seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury v rámci jednotlivých národních frazeologií:

Česká literatura:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha, 1977, 1982.

ČERMÁK František: *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha, 1982.

ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika*. // Josef Filipec, František Čermák: *Česká lexikologie*. Praha, 1985.

ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha, 2007.

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha, 1983, 2009.

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha, 1988, 2009.

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. Praha, 1994 (sv. 1: A–P, sv. 2: R–Ž), 2009.

ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha, 2009.

FLAJŠHANS Václav: *Česká přísloví. Sbírka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Prísloví staročeská*. Praha, 1911 (sv. 1: A–N); 1913 (sv. 2: O–Ž).

FLAJŠHANS Václav: *Česká přísloví. Sbírka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Prísloví staročeská, sv. 1: A–N; sv. 2: O–Ž*. Valerij Mokijenko a Ludmila Stěpanova (eds.). Olomouc, 2013.

KREJČÍ Pavel: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno, 2006.

KREJČÍ Pavel: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno, 2015.

MAŠÍN Jan: *Slovník českých vzezření a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z mluvy lidové*. Praha, 1916.

MAŠÍN Jan: *Slovník českých vzezření a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. Vydání druhé, opravené a rozmnožené. Praha, 1924.

MRHAČOVÁ Eva: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava, 1999.

MRHAČOVÁ Eva: *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava, 2000.

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha, 1947, 1963, 1996, 2000, 2009.

Slovenská literatura:

BALÁKOVÁ Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald, 2011.

DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. Bratislava, 2008, 2014.

ĎURČO Peter, MLACEK Jozef, SKLADANÁ Jana a PROFANTOVÁ Zuzana: *Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*. Bratislava, 1992.

KOŠKOVÁ Mária: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava, 1998.

KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava, 1990.

KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava, 1996.

MIKO František: *Frazeológia v škole*. Bratislava, 1989.

MLACEK Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava, 1972.

MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava, 1977, 1984.

MLACEK Jozef: *Tvori a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava, 2001, 2007.

MLACEK Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok, 2008.

MLACEK Jozef, ĎURČO Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava, 1995.

MLACEK Jozef, BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok, 2009.

ONDRUS Pavol: *Frazeológia*. // Pavol Ondrus: *Slovenská lexikológia II*. Bratislava, 1972.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava, 1974, 1977, 1983, 1988, 1989.

TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava, 1931, Prešov – Praha, 1934-1937.

ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*. Praha, 1896.

ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví*. Bratislava, 1965, 1975.

ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské přísloví a porekadlá*. Jozef Mlacek (ed.). Bratislava, 1996.

ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské přísloví, porekadlá, úsloví a hádanky*. Bratislava, 2005.

Chorvatská literatura:

FINK ARSOVSKI Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb, 2002.

FINK ARSOVSKI Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb, 2006.

FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb, 2010.

KOLENIĆ Ljiljana: *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek, 1998.

KOLENIĆ Ljiljana: *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek, 2006.

MAREŠIĆ Jela i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb, 2008.

MATEŠIĆ Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb, 1982.

MATKOVIĆ Dinko: *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa, 2004.

MELVINGER Jasna: *Frazeologija*. // Jasna Melvinger: *Leksikologija*. Osijek, 1989.

MENAC Antica: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb, 2007.

MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb, 2003, 2014.

MENAC Antica i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*. Zagreb, 2014.

MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb, 1986.

MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. Zagreb, 1998.

MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija novoštokavskih ikauskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb, 2005.

MENAC-MIHALIĆ Mira i MENAC Antica: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb, 2011.

Srbská literatura:

- КАШИЋ Јован, ПЕТРОВИЋ Владислава и СПАСИЋ Желмира: *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад, 1984.
- МИЛЕНКОВИЋ Тања: *Идиоми у српском језику*. Алексинац, 2006.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд, 1987.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд, 2008.
- ОТАШЕВИЋ Ђорђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд, 2007.
- ОТАШЕВИЋ Ђорђе: *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад, 2012.
- ПЕТРОВИЋ Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад, 1989.

Bulharská literatura:

- АЛЕКСАНДРОВА Здравка и БОГДАНОВА Палма: *Кратък български фразеологичен речник*. София, 1981.
- АНКОВА-НИЧЕВА Кети: *Нов фразеологичен речник на българския език*. София, 1993.
- БАНОВА Мария и ДИМОВА Стамена: *Фразеологичен речник на българския език А–Я*. София, 2014.
- ВЪТОВ Върбан: *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново, 1999.
- ВЪТОВ Върбан: *Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход*. Велико Търново, 2002.
- КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА Стефана: *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. София, 2013.
- КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Фразеологизмите в българския език*. София, 1986.
- КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Устойчивите сравнения в българския език*. София, 1986.
- LICHTENBERG Julia: *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*. Frankfurt/Main, 2001.
- НАНОВА Ани: *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София, 2005.
- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология [учебник]*. София, 1983 [1982].
- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология*. София, 1987.
- НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фразеологичен речник на българския език*. София, 1974 (том 1: А–Н); 1975 (том 2: О–Я).
- НИЧЕВА Мира: *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив, 2002.

Seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury podle roku vydání:**1896:**

- ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*. Praha.

1911:

- FLAJŠHANS Václav: *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská, sv. 1: A–N*. Praha.

1913:

- FLAJŠHANS Václav: *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská, sv. 2: O–Ž*. Praha.

1916:

- MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z mluvy lidové*. Praha.

1924:

- MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. 2. vyd. Praha.

1931:

- TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava.

1937:

- TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. 2. vyd. Prešov – Praha.

1947:

- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha.

1963:

- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 2. vyd. Praha.

1965:

- ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. 2. vyd. Bratislava.

1971:

—

1972:

- MLACEK Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava.
- ONDRUS Pavol: *Frazeológia*. // Pavol Ondrus: *Slovenská lexikológia II*. Bratislava.

1973:

—

1974:

- НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фразеологичен речник на българския език, том 1: А–Н*. София.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava.

1975:

- НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фразеологичен речник на българския език, том 2: О–Я*. София.
- ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. 3. vyd. Bratislava.

1976:

—

1977:

- BEŠKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha.
- MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 2. vyd. Bratislava.

1978:

—

1979:

—

1980:

—

1981:

- АЛЕКСАНДРОВА Здравка и БОГДАНОВА Палма: *Кратък български фразеологичен речник*. София.

1982:

- BEŠKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha.
- ČERMÁK František: *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha.

- MATEŠIĆ Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.

1983:

- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha.
- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология* [учебник]. София.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 3. vyd. Bratislava.

1984:

- КАШИЋ Јован, ПЕТРОВИЋ Владислава и СПАСИЋ Желмира: *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад.
- MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. 2. vyd. Bratislava.

1985:

- ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika*. // Josef Filipec a František Čermák: *Česká lexikologie*. Praha.

1986:

- КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Фразеологизмите в българския език*. София.
- КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Устойчивите сравнения в българския език*. София.
- MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb.

1987:

- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд.
- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология*. София.

1988:

- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 4. vyd. Bratislava.

1989:

- MELVINGER Jasna: Frazeologija. // Jasna Melvinger: *Leksikologija*. Osijek.
- MIKO František: *Frazeológia v škole*. Bratislava.
- ПЕТРОВИЋ Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 5. vyd. Bratislava.

1990:

- KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava.

1991:

—

1992:

- ĎURČO Peter, MLACEK Jozef, SKLADANÁ Jana a PROFANTOVÁ Zuzana: *Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*. Bratislava.

1993:

- АНКОВА-НИЧЕВА Кетти: *Нов фразеологичен речник на българския език*. София.

1994:

- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné, sv. 1: A–P; sv. 2: R–Ž*. Praha.

1995:

- MLACEK Jozef, ĎURČO Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava.

1996:

- KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava.
- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 3. vyd. Praha.
- ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské príslovia a porekadlá*. Jozef Mlacek (ed.). 4. vyd. Bratislava.

1997:

—

1998:

- KOLENIĆ Ljiljana: *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek.
- KOŠKOVÁ Mária: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava.
- MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. 2. izd. Zagreb.

1999:

- MRHAČOVÁ Eva: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava.
- ВЪТОВ Върбан: *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново.

2000:

- MRHAČOVÁ Eva: *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava.
- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 4. vyd. Praha.

2001:

- LICHTENBERG Julia: *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*. Frankfurt/Main.
- MLACEK Jozef: *Tvari a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava.

2002:

- FINK ARSOVSKI Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb.
- НИЧЕВА Мира: *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив.
- ВЪТОВ Върбан: *Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход*. Велико Търново.

2003:

- MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb.

2004:

- MATKOVIĆ Dinko: *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboške na otoku Hvaru*. Jelsa.

2005:

- MENAC-МИХАЛИЋ Mira: *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb.
- НАНОВА Ани: *Фраzeологичен синонимен речник на българския език*. София.
- ZÁTURECKÝ Adolf Peter: *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky*. 5. vyd. Bratislava.

2006:

- FINK ARSOVSKI Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb.
- KOLENIĆ Ljiljana: *Riječi u vezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek.
- KREJČÍ Pavel: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno.
- МИЛЕНКОВИЋ Тања: *Идиоми у српском језику*. Алексинац.

2007:

- ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha.
- MENAC Antica: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb.
- MLACEK Jozef: *Tvari a tváre frazém v slovenčine*. 2. vyd. Bratislava.
- ОТАШЕВИЋ Борђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд.

2008:

- DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. Bratislava.
- MARESIĆ Jela i MENAC-МИХАЛИЋ Mira: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb.
- MLACEK Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд.

2009:

- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání*. 2. vyd. Praha.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. 2. vyd. Praha.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. 2. vyd. Praha.
- ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha.

- MLACEK Jozef, BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok.
- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 5. vyd. Praha.

2010:

- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb.

2011:

- BALÁKOVÁ Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald.
- MENAC-МИХАЛИЋ Mira i MENAC Antica: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb.

2012:

- ОТАШЕВИЋ Ђорђе: *Фраzeолошки речник српског језика*. Нови Сад.

2013:

- FLAJŠHANS Václav: *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská, sv. 1: A–N; sv. 2: O–Ž*. Valerij Mokijenko a Ludmila Stěpanova (eds.). 2. vyd. Olomouc.
- КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА Стефана: *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. София.

2014:

- БАНОВА Мария и ДИМОВА Стамена: *Фраzeологичен речник на българския език А-Я*. София.
- DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. 2. vyd. Bratislava.
- MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. 2. izd. Zagreb.
- MENAC Antica a MENAC-МИХАЛИЋ Mira: *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*. Zagreb.

2015:

- KREJČÍ Pavel: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno.

Pavel KREJČÍ

Masarykova univerzita // Masaryk University

Brno, Česko // Brno, Czechia

REFLEXIA HUDOBNEJ KONCEPTOSFÉRY VO FRAZEOLÓGIÍ⁷

Mária Dobříková

Title: Consideration of the Musical Conceptosphere in Phraseology

Abstract: In the introductory part the author deals with the beginnings of vocal, instrumental and dance activities in the history of mankind. She devotes particular attention to their occurrence in Biblical texts. In the second part she analyses phrasemes reflecting the musical conceptosphere in the Slovak and in the Bulgarian phraseology, as, e.g. the Slovak *plakat' ako organ* ("to sob one's heart out (loudly)"; literally: "to cry as an organ"), or the Bulgarian *Мая Плисецкая* ("spin"; referring to the famous Russian-born ballerina *Maya Mikhailovna Plisetskaya*). The author states that phrasemes containing elements of the musical spectrum reflect the specific associative imagination and they in an original way complete the unique mosaic of the Slovak and the Bulgarian linguistic picture of the world.

Key words: Vocal, instrumental, dance activities; Biblical texts; musical instruments; Slovak phraseology; Bulgarian phraseology

Hudba nadobudla v histórii ľudstva veľmi špecifické postavenie, okrem iného významným spôsobom ovplyvnila rozvoj reči a kreatívne myslenie človeka. Muzikológia ju definuje ako „jediný druh umenia, ktorého materiálom je tón“ (Laborecký 1997: 87). Tóny však nie sú obyčajné, prípadne náhodné zvuky, ale zvukové prejavy s vedome upravenými a mimoriadnymi vlastnosťami. Za najstaršiu formu hudobného prejavu interpretovanú ľudským hlasom sa pokladá spev a počiatky existencie prvých hudobných nástrojov sa datujú do praveku, keď ľudia ako zdroj zvuku začali používať rôzne predmety a pracovné nástroje. Hudba, spev a tanec

⁷ Text vznikol v rámci riešenia grantového projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky VEGA 1/0543/14 *Metaforické vokálno-inštrumentálne prvky v slovenčine a slovanských jazykoch*.

sa postupne stali súčasťou kalendárnych, náboženských aj rodinných obradových slávností, v histórii ľudstva mali rituálnu emocionálno-estetickú funkciu a neraz sa im pripisovala magická moc (porov. Abraham 2003; Kurfürst 2002; Szabolcsi 1962 a i.). Keďže jazyk citlivo reaguje na zmyslové podnety a zakladá sa na asociatívnom myslení jeho používateľov, je prirodzené, že hudobný koncept sa premietol do jazykového, teda i frazeologického obrazu sveta.

Stredovek nazval vnútornú harmóniu ľudského tela a duše *musica humana*, t. j. hudba sa vnímala ako fenomén, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou ľudského života. Pojmy *musica mundana* (svetová hudba) a *musica universalis* (hudba sfér) vyjadrovali zase predstavu, že zvuky, tóny a melódie produkuje celé univerzum. Rovnako kresťanstvo, vychádzajúce z judaizmu, prezentovalo názor, že každý pohyb vesmíru riadia duchovné sily – cherubíni, serafíni, archanjeli a i., ktorí tvoria niekoľko anjelských chórov, resp. zborov. Biblické príbehy so zmienkami o vokálno-inštrumentálnych prejavoch bytostí blízkych Bohu evokovali predstavu, že k ich prirodzenej činnosti patrí venovať sa spevu a hre na hudobné nástroje. Svedčia o tom umelecké diela s náboženskou tematikou, na ktorých sú anjeli vyobrazení nielen s krídlami, ale aj s lutnami, harfami, citarami, trúbkami či husľami. Starozákonná *Druhá kniha Samuelova*, bulh. *Втората книга на Царства*, opisuje príbeh o kráľovi Dávidovi prinášajúcom do Jeruzalema archu zmluvy takto: „Dávid a celý Izrael tancovali z celej sily pred Pánom pri piesňach (za sprievodu) citár, hárf, bubienkov, zvončekov a cimbalov“ (2 Sam 6, 5).⁸ V novozákonnom *Zjavení apoštola Jána*, bulh. *Откровение на свету Иоана*, „štyri bytosti a dvadsiati štyria starci padli pred Baránkom. Každý mal gitaru... a spievali novú pieseň“ (Zjv 5, 8–9)⁹ alebo „sedem anjelov, čo mali sedem poľníc, sa pripravilo trúbiť“ (ibid., 8, 6).¹⁰ V biblických textoch sa teda hra na rôzne hudobné nástroje, spev a tanec nevnímajú iba ako činnosti profánneho charakteru¹¹, ale plnia dôležitú sakrálnu funkciu.

Ranokresťanské hudobné prejavy boli spočiatku vokálne, uprednostňoval sa spev viazaný na náboženský text bez využitia nástrojov. „V prvotnej východnej

8 Bulharská verzia biblického verša: „А Давид и всички Израилеви синове свиреха пред Господа на различни свирала от капарисовото дърво, на гусли, на псалтири, на тимпани, на систри и на кимбали“ (2 Царств. 6, 5 – porov. Biblija: 343).

9 Bulharská verzia biblických veršov: „четирите животни и двајсет и четирите старци паднаха пред Агнеца, държайки всеки от тях гусли... и пееха нова песен“ (Откр. 5, 8–9), porov. ibid., 1489.

10 Bulharská verzia biblického verša: „И седемте Ангели, които държаха седемте тръби, се приготвиха да затръбят“ (Откр. 8, 6), porov. ibid., 1491.

11 Porov.: „Beda tým, čo zavčas rána pachtia po nápoji a do neskorého večera ich rozpaľuje víno! Čo majú gitaru a harfu, bubon, flautu a víno na hodoch, na dielo Pána však nehľadia a prácu jeho rúk nevidia“ (Iz 5, 11–12), bulh. „Горко на ония, които от ранно утро дирят сикер и до късна вечер се разпалят с вино; на техните пиршества има и китара, и гусли, и тимпан, и свирка, и вино; а към делата на Господа те и не поглеждат, нито помислят деянията на Неговите ръце“ (Ис. 5, 11–12).

cirkvi gréckej i byzantsko-slovanskej sa viacej recitovalo ako spievalo. Až neskoršie pripustili cirkevní otcovia spev k bohoslužbe“ (Švagrovský 1998: 107). Vzhľadom na to, že k cirkevným obradom na Slovensku aj v Bulharsku patrili liturgické spevy a vokálne, inštrumentálne aj tanečné prejavy sú neodmysliteľnou súčasťou slovenského i bulharského tradičného ľudového folklóru, v metaforickom jazyku oboch národov si našli pevné miesto ustálené slovné a vetné spojenia obsahujúce názvy hudobných nástrojov, resp. iné komponenty, ktoré v priamom alebo prenesenom význame pomenúvajú celú škálu prvkov hudobného výrazového spektra.

Výskyt frazém, ako aj metaforických výrazov priamo či nepriamo reflektujúcich vokálne, inštrumentálne alebo tanečné prejavy nie je nijako limitovaný spoločenským prostredím. Sú prítomné vo všetkých sférach komunikácie, čo potvrdzujú napríklad zistenia I. Dulebovej o vplyve mestského prostredia na vývoj jazyka pomocou analýzy hovorových mikrotoponym Sankt Peterburgu. Autorka uvádza prípady, ako: *Эх, пухнем!* (alúzia na ruskú ľudovú pieseň *Эй, ухнем!*), čo je hovorové pomenovanie pre Smolnyj, jeden zo symbolov revolúcie (do roku 1991 Mestský výbor strany, dnes rezidencia gubernátora Sankt Peterburgu) alebo *Baletka, Pas de deux z baletu „Aprílové tézy“* a *Umierajúca labuť*, čo sú hovorové pomenovania pre Leninov pomník na Moskovskom námestí, ktorý pripomína tancujúceho človeka (Dulebová 2013: 70–71). Technická a športová dokonalosť futbalového majstrovstva španielskeho klubu Real Madrid sa v jeho celosvetovo známom metaforickom pomenovaní tiež usúvzťažňuje s baletným umením, porov. slov. *biely balet*, bulh. *Белият балет*. Novšia bulharská hovorová frazéma *Мая Плуцеука* s významom „vývrтка“ je prípadom zriedkavej frazeologickej nominácie.¹² Motiváciou jej vzniku v bulharčine však nebolo tanečné umenie fenomenálnej ruskej primabaleríny, ale pre balet typické krúživé krokové kombinácie a otáčavé figúry, ktoré sa prostredníctvom mena umelkyne dávajú do súvisu s nástrojom na otváranie fliaš.

Prítomnosť vokálno-inštrumentálnych prvkov v komponentovom obsadení frazém (okrem jednotiek internacionálneho charakteru)¹³ do značnej miery súvisí s konkrétnou, nielen ľudovou hudobnou tradíciou jednotlivých slovanských národov. Napríklad organ, najväčší a najzložitejší hudobný nástroj, sa v súčasnosti využíva ako sólový koncertný nástroj a v západnom kresťanstve vystupuje ako hlavný reprezentant sakrálnej hudby. Chránová akustika umocňovala imponantnosť hry na organe a zároveň umožňovala dokonalé šírenie jeho zvuku. Na akustickú stránku organa sa vzťahuje staršie slovenské prirovnanie *hlas ako organ*, t. j. „veľmi silný, zvučný hlas“ a slovesná frazéma *plakať ako organ* s významom „na-

12 M. Ološtiak totiž hovorí o inkompatibilite frazeologickej a onymickej motivácie v tom zmysle, „že neexistuje frazéma, ktorá by bola zároveň plnohodnotným vlastným menom... a skutočnosť, že podnet na frazeologizáciu vzišiel z nejakej vlastnosti či okolnosti, spájanej s nositeľom mena, ktoré sa stalo komponentom frazémy“ nie je podľa jeho mienky rozhodujúca (porov. Ološtiak 2011: 169).

13 Napríklad *labutia pieseň*, bulh. *лебедова песен*, *hrať prvé (druhé) husle*, bulh. *свиря първа (втора) цигулка* alebo *kto spieva, zle nemyslí*, bulh. *който пее, зло не мисли* a i.

hlas a žalostne plakat“.¹⁴ Prirovnávajúca časť hovorovej slovenskej komparatívnej frazémy <mat> *deti ako pišťal(y) na organe* („mat’ veľa detí jedno po druhom“) zasa reflektuje vizuálnu, resp. tvarovú stránku nástroja, t. j. množstvo a nerovnakú veľkosť pišťal v rámci jednotlivých registrov. Hoci na území Bulharska sa našla kamenná plastika antického vodného organa, v odbornej literatúre známeho pod názvom *hydraulos* (Makarínov 2010), v bulharskej pravoslávnej cirkvi na rozdiel od západného liturgického obradu ogranová hudba počas bohoslužieb nemala uplatnenie. Domnievame sa, že práve z tohto dôvodu v bulharskej frazeológii neexistujú jednotky, ktoré by obsahovali komponent (*мръбен*) *орган*, prípadne inú zložku odkazujúcu na tento hudobný nástroj.

Na typológiu hudobných nástrojov v komponentovom obsadení slovenských a bulharských frazém vplývajú (etno)kultúrne, historické a geografické reálie, s ktorými bezprostredne korešponduje charakter ľudového ištrumentára oboch národov. Tradičným dychovým nástrojom slovenských aj bulharských hudobných zoskupení boli *gajdy*, bulh. *zaiŭda*. Pre špecifický zachrípnutý, ťahavý zvuk sa vo frazeológii porovnávaných jazykov asociačne spájajú s plačom, porov. slovenské *naťahovať gajdy*, t. j. „plakat“ a *spustiť gajdy* s významom „dať sa do plaču“, ich najbližší bulharský ekvivalent *надывам (надыя) zaiŭdama* sa zakladá na totožnej motivácii a je nositeľom významu „veľmi, hlasno, prenikavo plakat“.¹⁵ Analogické komponentové obsadenie však nemusí vo frazeológii automaticky vyjadrovať zhodný alebo blízky myšlienkový obsah dvoch, resp. viacerých frazém, o čom svedčí skutočnosť, že v bulharskom frazeologickom fonde okrem jednotky *надывам (надыя) zaiŭdama* existuje aj frazéma *zaiŭdama mi e naŭdya* s významom „darí sa mi, prosperujem“ (Dobříková 2010).

Odlíšny prípad motivácie vzniku predstavujú prirovnania *tučná ako basa a debeľ kato цигански тѣпан*, ktoré sa vzťahujú na fyzický vzhľad človeka. Lexikálna jednotka *basa* je tu hovorovým pomenovaním kontrabasu, najväčšieho sláčikového hudobného nástroja s hlbokým tónovým rozsahom. V bulharskom prostredí sa nástroj podobného tvaru a tónového zafarbenia nevyskytuje, bez opory v domácej hudobnej tradícii sa preto podobne ako organ nepresadil ako konštrukčný prvok frazém. Citovaná slovenská jednotka sa pre tvarovú stránku nástroja pripomínajúcu krivky ženského tela používa najmä v súvislosti s korpulentnosťou ženy, preto sa jej adjektívna zložka v slovníkoch zaznamenáva v tvare ženského rodu. Na rozdiel od slovenskej ľudovej muziky, kde *basa* určuje harmonický základ melódií,¹⁶ v tra-

14 Na podobnej asociácii sa zakladá staršia česká frazéma *spustiť varhany*, t. j. „dať sa do plaču, rozplakat sa“. Mohutný zvuk nástroja sa premietol aj do obraznosti českého ustáleného vetného spojenia *svatí hrají na varhany* so sémantikou „hrmí“.

15 Do tejto sémantickej skupiny patria aj staršie ustálené vetné spojenia *idú mu nakrivo gajdy* s významom „chce sa mu plakat“ a *všakovak mu dudy hrali*, t. j. „plakal“, kde komponent *dudy* je jedno zo slovenských nárečových pomenovaní gájd, ktoré sa používa najmä na hornej Orave.

16 Tento etnomuzikologický fenomén reflektujú slovenské paremiologické jednotky *bez basy niet muziky* a *basa tvrdí muziku*.

dičnej bulharskej ľudovej hudbe udáva tempo a rytmus piesní a tancov bubon,¹⁷ čo s veľkou pravdepodobnosťou vysvetľuje jeho početné zastúpenie v zložení bulharských frazém.

V slovenskej ľudovej hudbe mal bubon obmedzenú funkciu,¹⁸ ako súčasť hudobných zoskupení sa začal používať až v 20. storočí. V bulharskom prostredí má dominantné postavenie ako nástroj udávajúci rytmus, ale v slovenskom instrumentári sa vníma ako cudzorodý prvok, ktorý sa v pôvodnom hudobnom repertoári neudomácnil, čiže nestal sa jeho aktívnou súčasťou. V celej Európe sa však uplatnil ako signalizačný nástroj. Za pomoci bubnov sa ohlasovala napríklad mobilizácia alebo začiatok vojny, čo reflektuje bulharská frazéma <чужа, чужат се> *барабани на войната*. Na Slovensku si bubon zachoval signalizačnú funkciu až do polovice 20. storočia. Používali ho obecní sluhovia (hlásnici, bubeníci),¹⁹ ktorí bubnovaním zvolávali obyvateľstvo, aby si vypočulo úradné oznamy, nariadenia a iné aktuálne informácie. Tento konkrétny obraz podmienený kultúrno-spoločenskými reáliami našiel odraz v slovenských frazémach *dať niečo na bubon* a *ísť s niečím na bubon* so sémantikou „zverejniť niečo, rozhlásiť niečo“. Premietol sa aj do ich bulharských ekvivalentov *бия (удрям) барабан<a>*, *бия тѣпан<a>*, ktoré sa často vyskytujú v súčasných publicistických textoch, prípadne v reklamných sloganoch, najnovšie bez zmeny významu aj v deminutívnom tvare *бия тѣпанче (барабанче)* (Krejčová 2014: 185). Spomínaná signalizačná funkcia bubna stojí takisto za motiváciou vzniku slovenských jednotiek *dať majetok [niekoho] na bubon*, t. j. „vyhlásiť úpadok“ a *prísť (vyjsť) na bubon*, čiže „prísť o majetok“.

Z hľadiska frazeologickej ekvivalencie sú parciálnymi ekvivalentmi ďalšie dve frazémy, v ktorých komponentovom obsadení sa nachádzajú prvky hudobného spektra – slovenská frazeotextéma *hladnému sa nechce spievať* a jej najbližší bulharský náprotivok *гладна мечка хоро не израе*. Obe sú staršieho dáta, patria do sémantického poľa „chudoba“ a vzťahujú sa na skúsenosť s nedostatkom potravy, čoho bezprostredným dôsledkom je hlad ako sprievodný jav chudoby. Slovenská vetná konštrukcia sa zakladá na empirickom poznaní intenzívneho fyziologického pocitu hladu, ktorý nedovoľuje človeku myslieť na zábavu. Motiváciu vzniku bulharského príslovia treba hľadať v dávnejšej minulosti, keď sa na výročné dni alebo ľudové či cirkevné sviatky konali na dedinách aj v mestách trhy, resp. iné verejné zhromaždenia, na ktoré prichádzali artisti s rôznymi atrakciami. Divácky najpríťažlivejšie boli vystúpenia cvičených zvierat. Medzi ne patrili aj medvede,

17 Bulharčina disponuje na pomenovanie bubna synonymami *барабан* a *тѣпан*, ktoré sa odlišujú iba pôvodom, pričom *барабан* je lexikálne prevzatie ruskej proveniencie a *тѣпан* je slovo gréckeho pôvodu (porov. Krejčová 2014: 180).

18 V niektorých častiach Slovenska sa bubon využíval ako rytmický hudobný nástroj počas procesií.

19 V bulharskom prostredí sa tento obecný zriadenec nazýval (*селски*) *глашатай*, *протогер* alebo *кехая* (Vakarelski 1977: 275). Lexikálna jednotka *кехая* sa používala aj vo význame „hlavný bača“.

ktoré na jednej strane vzbudzovali u publika rešpekt, na druhej strane v úlohe poslušných „tanečníkov“ pôsobili komicky. Na pokyn sa pohybovali do rytmu a pred alebo po každom výkone dostali od majiteľa motivujúcu odmenu v podobe jedla. Ak mali hlad a jedlo nedostali, odmietali spolupracovať. V hovorevej bulharčine sa v súčasnosti ku komponentom *гладна мечка* podľa potreby aktuálne dopĺňa činnosť, ktorú za daných okolností nemožno vykonávať o hlade. Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov, ktoré sme získali prostredníctvom internetového vyhľadávача Google.bg – *гладна мечка музей не разглежда, гладна мечка секс (любов) не прави, гладна мечка записи не прави* a i.

Popri všetkých typoch hudobných nástrojov, t. j. bicích, dychových a strunových, ktorých prítomnosť sme v komponentovom obsadení slovenských a bulharských frazém naznačili, vo frazeologických fondoch oboch jazykov existujú aj mnohé ďalšie jednotky súvisiace s hudobnou konceptosférou. Sú to frazémy so slovesným komponentom, napr. *спиеваť на плне грдло (z celého hrdla)*, bulh. *нея колкото (що) ми глас държи; танцоваť <lahko> ako pierko*, bulh. *танцувам като перушина <перушинка>; танцоваť ako divý (bláznivý)*, bulh. *танцувам като луд (бесен)* alebo so substantívnou zložkou z oblasti hudobného výrazového spektra, napr. *каждей песни бývá кониец*, bulh. *всяка една песен свършва; ровнъй ako struna*, bulh. *опънат като струна* a mnohé ďalšie. Hoci selekcia hudbou motivovaných jazykových prostriedkov v zložení frazém je napriek odlišným (etno)kultúrnym, historickým a geografickým reáliám Slovenska a Bulharska čiastočne porovnateľná, už medzi parciálnymi ekvivalentmi badať rozdiely v spôsobe metaforického uvažovania oboch jazykových spoločentiev, porov. napr. *hlúpy (sprostý) ako basa (<pastierova> trúba)*, bulh. *кых (прост, тъп) като гъдулка; cigáni mi v bruchu (hrajú) vyhrávajú*, bulh. *червата ми свирят рамазан; rozumieť sa niečomu ako osol harfe (pívu)*, bulh. *разбирам колкото магаре от военна музика a pod.*

Okrem frazém analyzovaných v tejto kapitole obsahujú podnetné (etno)kultúrne a (etno)muzikologické informácie rôzne iné jednotky, v štruktúre ktorých sa vyskytujú ďalšie typy nástrojov, ako aj komponenty súvisiace s hudobným konceptom. Frazémy reflektujúce hudobné prejavy prezentujú poznávaciu, hodnotiacu aj diskurzívnu úroveň, ku ktorej bulharské a slovenské etnikum dospelo reflektovaním konkrétnych životných situácií spojených s vokálno-inštrumentálnymi a tanečnými prejavmi. Tieto jednotky sú reakciou na silné zmyslové podnety a citové zážitky, implikujú svojrázne asociatívne predstavy, fixujú špecifické národné prvky, a ako také originálnym spôsobom dotvárajú jedinečnú mozaiku slovenského a bulharského jazykového obrazu sveta.

Mária DOBRÍKOVÁ

Univerzita Komenského // Comenius University

Bratislava, Slovensko // Bratislava, Slovakia

HUDOBNÉ KOMPONENTY TRÚBA : TRUBA AKO KONŠTRUKČNÉ PRVKY CHORVÁTSKÝCH A SLOVENSKÝCH FRAZÉM

Milina Svítková

Title: Musical Components *trúba* : *truba* (*trumpet*) as Construction Components of Slovak and Croatian Phrasemes

Abstract: In this text its author focuses on gathering, classifying and interpreting of Slovak and Croatian phraseological units whose constant construction components are both Slovak and Croatian equivalents for the musical instrument trumpet. Furthermore, she devotes attention to the ethnographic and musicological characteristics of this aerophone which she understands as an inevitable precondition for analysing phrasemes from the semantic, motivation of formation and phraseological equivalence point of view.

Key words: Slovak phraseology; Croatian phraseology; phraseological motivation; *trúba*; *truba*

Trúba je jednoduchý nátrubkový aerofón pôvodne kónického tvaru, ktorý sa v rámci tradičného ľudového inštrumentára zhotovuje buď zo zvinutej kôry stromu alebo z vyžlabčeného kusu dreva. V oblasti východného Slavónska sa zvykla vyrábať aj z plodov tekvice (*bucina* alebo *bučina*). Trúby plnili predovšetkým signalizačnú funkciu a už staroveké civilizácie ich vyrábali aj z kovu. Pomocou konštrukčných zásahov a úprav, ktorých cieľom bolo zdokonaľovanie akustických vlastností nástroja, sa z prvotne rovného tvaru trúby stal postupným ohýbaním slučkový tvar. Pridaním ventilov vznikol plechový hudobný nástroj používaný v rámci orchestrálnych zoskupení, v džezovej alebo dychovej hudbe, ktorý sa označuje ako trúbka. V chorvátskom jazyku slovo *truba* pomenúva rovnako moderný plechový dychový nástroj, ako aj tradičný ľudový aerofón. Názvy *trúba* : *truba*, ktoré evidujeme ako komponenty sledovaných frazém, pochádzajú pravdepodobne zo starohornonemeckého pomenovania *trumba* (Rejzek 2001: 676).

V cirkevnej aj svetskej hudbe sa 17. a 18. storočie považujú za vrcholné obdobie hry na trúbu, je veľmi rozšírená ako ceremoniálny nástroj privilegovaných stavov (Jukić 2010: 229). Veľkolepý zvuk tohto nástroja je znakom víťazstva, hrdinstva a slávy, vyobrazenia trúby symbolizujú nielen božiu, ale aj svetskú moc. V rámci ľudového inštrumentára sa trúby viažu najmä k pastierskej tradícii, podobne ako roh plnili signalizačnú funkciu ako nástroj nočných hlásnikov. Do dnešných čias sa ich využívanie zachovalo v úlohe magického a rituálneho predmetu v rámci rôznych obradných zvyklostí a kalendárnych obyčají,²⁰ pri ktorých sú v popredí najmä ich akustické vlastnosti, t. j. prenikavý, mohutný a dunivý zvuk.

Na najstarších stredovekých maľbách sú trúby zväčša zachytené v rámci cirkevných motívov, plnia eschatologickú funkciu a spájajú sa s predstavami o poslednom súde. Rozšírené sú najmä obrazy anjelov trubačov prinášajúcich posolstvá (trúba archanjela). Vo frazeologickom fonde viacerých európskych jazykov existuje biblická frazéma, ktorej vznik motivoval príbeh o obsadení starovekého mesta Jericho. Podľa legendy sa jeho opevnenie zrútilo pri prenikavom trúbení a krikú Židov. V slovenčine evidujeme hovorovú substantívnu frazému *jerichova (jerichovská) trúba*, ktorá sa vyskytuje aj vo forme syntaktického variantu *trúba Jerichova (jerichovská)* s významom „hlupák, táraj“. V chorvátčine existujú jej formálne ekvivalenty *truba jerihonska*, *trublje jerihonske* a *jerihonske trube*, ktoré sa nepovažujú za frazémy, ale iba za ustálené lexikalizované spojenia.²¹ Špecifikum slovenskej frazémy spočíva v tom, že ju možno označiť za interlingválne homonymum vo vzťahu k niektorým ďalším slovanským jazykom, kde označuje „mimoriadne silný, dunivý hlas“ človeka, porovnaj biel. *іерыхонская (ерыхонская) трыба*, bulh. *іерихонска трѣба*, poľ. *trąba jerychońska*, *trąby jerychońskie*,²² rus. *труба иерихонская*, slo. *jerihonske trobente*.²³ Keďže v slovenskom frazeologickom fonde existuje ustálené prirovnanie *sprostý ako <pastierova> trúba* a jedným z významov samotnej lexémy *trúba*²⁴ je tiež expresívne označenie „hlupáka, truľa, chmuľa“ (SSJ4 1964: 597), ovplyvnilo to zrejme aj interpretáciu citovanej biblickej frazémy. Zhodný význam má aj jednoslovná frazéma *trubíroh* alebo staršia frazéma so stavbou syntagmy *Keleťova trúba*. V rámci slovenskej paremiológie evidujeme príslovie *komu česť, tomu*

20 Rituál „otvárania“ a „zatvárania“ lúk a pasienkov bol sprevádzaný práskaním biča alebo trúbením, ktoré malo za úlohu vyhnať zlých duchov a škodlivé sily, porov. Elschek (1991: 156).

21 Hoci A. Menacová (Menac 1973: 95) túto jednotku cituje ako príklad frazém biblicko-cirkevného pôvodu, Ž. Finková (Fink 2001: 37) uvádza, že táto jednotka nemá prenesený význam. Ani v aktuálnom vydaní VRHJ (2006: 523) sa toto syntagmatické spojenie nedefinuje ako frazéma.

22 Okrem toho, že poľská jednotka existuje v dvoch morfológických variantoch, ide navyše o polysémantickú frazému, ktorá sa popri význame „mohutný, silný hlas“ používa aj ako nadávka, porov. Skorupka (1985: 386).

23 J. Skladaná vo význame „silno, hlasne kričať“ uvádza zriedkavejšie ustálené prirovnanie *trúbiť ako Židia pred Jerichom*, ktoré je inšpirované rovnakou udalosťou (Skladaná 2012: 90).

24 V hovorovom jazyku sa ako nadávka pre nechápavého človeka v slovenčine používa aj deminutívum *trúbka*.

čest <, *pastierovi trúba*> s významom „každému patrí primeraná úcta“. V súčasnosti je frekventovaná najmä jeho prvá časť. S konceptom hlúposti sa v chorvátskom frazeologickom fonde spája napr. ustálené prirovnanie *glup kao duduk*.²⁵

Mohutný, dutý zvuk trúby slúžil v minulosti na signalizáciu nebezpečenstva, komunikáciu alebo prenos informácií na veľké vzdialenosti. V slovenskom frazeologickom fonde sa sila ľudského hlasu alebo zvuku intenzifikuje pomocou ustáleného prirovnania *zvučný ako trúba* (*zvon*). Akustické vlastnosti trúby a prenikavosť jej zvuku sa tradične reflektujú aj vo frazeologických prirovnaniach doložených zo starších vývinových období slovenského jazyka, porovnaj *hlas <silnejší> ako trúba* s významom „silný, zvučný, hlučný hlas“, *vykrikovať ako valaské trúby* s významom „hlasno vykrikovať“ a *pozdvihnúť hlas ako trúbu* vo význame „hlasno zvolat“. Väčšina frazém s komponentmi *trúba* : *truba* vyvoláva negatívne konotácie. V slovenskej frazeológii reflektuje neželané šírenie správ substantívna frazéma *hlásna trúba*, ktorá má význam „človek, ktorý (ochotne) rozširuje prevzaté informácie alebo cudzie myšlienky“. Táto frazeologická jednotka existuje aj v transformovanej podobe *byť hlásnou trúbou niekoho* alebo *robiť hlásnu trúbu niekomu* a znamená „šíriť prevzaté myšlienky namiesto niekoho“.

Sloveso *trúbiť* má v slovenčine okrem významu „vyludzovať zvuky na trúbe, resp. na nátrubkovom nástroji“ aj expresívny význam „opätovne hovoriť, opakovať, zdôrazňovať“ (KSSJ 2003: 787), ktorý obsahujú taktiež jeho deriváty *roztrúbiť* („rozhlásiť, rozšíriť niečo“) a *vytrúbiť niečo* („prezradiť, rozšíriť, rozhlásiť niečo“). V úlohe slovesných komponentov ich evidujeme ako sémanticky určujúce prvky v paremiologických jednotkách so stavbou súvetia *ten má v hlave hlúby, čo zvie, hneď vytrúbi* a jednoduchej vety *netreba všetko roztrubovať*. Prenikavý zvuk a signalizačnú funkciu v minulosti okrem trúby mali aj bubon a zvon, ktoré sa metaforicky taktiež spájajú s (nechceným) šírením informácií, porovnaj *už to všetko roztrúbil – už to všetko vybubnoval – už na bubon uderil*, ako aj *vyzvoniť niečo*.²⁶ S rovnakým významom evidujeme aj frazému *už to všetko vyrapotal*, ktorá by mohla byť motivovaná prenikavým a výrazným zvukom rapkáča.²⁷ Sloveso *trúbiť* v základnom význame obsahuje tiež denotatívna časť frazémy *trúbiť* (*biť, bubnovať, zvoniť*) *na poplach*, ktorej konotatívny

25 V rámci tradičného chorvátskeho ľudového inštrumentára *duduk* predstavuje veľmi jednoduchú pastiersku píšťalku. Preneseným významom samotnej lexémy *duduk* je pritom tiež pejoratívne označenie hlupáka, blázna (VRHJ 2006: 262).

26 V češtine okrem frazém *už to všechno roztroubil* (*rozrorejkal*); *to jest zvoneček, všechno vyzvonil* existuje aj frazeotextéma *to jde po trubách* s významom „už sa o tom rozpráva“, kde nie je známy subjekt (Čelakovský 1852: 607).

27 Za motiváciou vzniku tejto frazémy môže stať okrem podobnosti so zvukom rapkáča aj akustická podobnosť s rýchlym, rapotavým hlasom straky, ktorá je v ústnej ľudovej slovesnosti stereotypne vnímaná nielen ako metaforické označenie zlodēja, ale aj utáraného, klebetného človeka, zväčša ženy, porovnaj *straka rapotačka, už to kási straka vyrapotala* (Zátarecký 2005: 430).

význam je „robiť rozruch, burcovať, dôrazne upozorňovať na niečo“ a v chorvátčine má čiastočný ekvivalent *zvoniti na uzbunu*²⁸.

Základný význam chorvátskeho slovesa *trubiti* je „dávať zvukové signály klaksómom vo vozidle“ a na označenie hry na trúbe sa používa v pejoratívnom význame. Pejoratívny štylistický príznak majú aj jeho ďalšie významy „širiť nepravdivé informácie, rozširovať senzácie, úporne opakovať“ a „otravovať nezaujímavými rečami; umárat' stálym opakovaním čoho“ (VRHJ 2006: 1630). Derivát tohto slovesa *rastrubiti* s významom „roznieť niečo na verejnosti ako senzáciu“ má slovenský pendant v podobe jednoslovných frazém *roztrubiť niečo* a *vytrubiť niečo*. Pragmafrazému²⁹ <*sastaviti*> *šake u trubu*³⁰ možno interpretovať jednak na rovine gesta, ktoré dekódujeme ako priloženie rúk k ústam do tvaru trúby na zosilnenie hlasu pri kričaní alebo volaní na niekoho, a jednak na rovine frazeológie v ironizujúcom význame „robiť okolo niečoho veľký rozruch, vo veľkom propagovať niečo“, porovnaj slovenský ekvivalent *robiť veľké haló okolo niečoho (s niečím)*. Jej synonymami sú lexémy *rastrubiti*, *rastelaliti* alebo slovesná frazéma *zvoniti što u (na) sva zvana*³¹ a i. Posmešný význam má staršia slovenská paremiologická jednotka *cudzím sa chlúbi, hanbu si trúbi*, ktorá negatívne hodnotí vystatovanie sa cudzími zásluhami.³² Frazeotextéma *sám trúbi pred sebou* znamená „upozorňuje na vlastné nedostatky“.

Hyperbolizácia vysokej intenzity zvuku trúby a jeho neznesiteľnosť na blízku vzdialenosť sú základom motivácie slovesnej frazeologickej jednotky *trubiť niekomu niečo do uší (uší)* so sémantikou „hlasno a dlho niekomu niečo prízvukovať, dôrazne hovoriť“. Podobný význam reflektujú aj staršie jednotky zachytené v Zátureckého zbierke, porovnaj *dost' mi už do uší (do tej hlavy) natrúbil* a *no len mi už toľko netrúb o jednom!* Uvádza sa tu tiež jednotka *natrúbili (nahúdlí, nabilí, natľkli) mu to do hlavy* s významom „nechal sa presvedčiť, uveril cudzej informácii“.

Expresívnosť je jedným zo základných znakov frazeológie a prejavuje sa na viacerých štylistických rovinách jazyka. V korpuse sledovanej skupiny frazém evidujeme aj jednotky obsahujúce subštandardné komponenty, ktorých celostný konotatívny význam nemusí byť vždy považovaný za príznakový alebo vulgárny. Staršia slovenská frazéma so stavbou jednoduchej vety *poručil mu zadok na trúbu* sa vzťahuje na dedičstvo a používa sa vo význame „nič mu neodkázal“. Bezmocnosť v istej situácii vyjadruje exklamatívna frazeologická jednotka *môžeš mu i do zadku trúbiť*

28 Doslovný preklad „zvonit' na poplach“.

29 N. Pintarićová termínom *pragméma* pomenúva najmenšiu jednotku pragmatiky, ktorá sa môže realizovať verbálne na úrovni lexém. *Pragmafrazéma* analogicky označuje základnú jednotku na úrovni frazeológie (Pintarić 2010: 24).

30 Doslovný preklad „zložiť ruky do trúby“.

31 Doslovný preklad „zvonit' niečo na (o) všetky zvony“.

32 Aj v češtine a nemčine evidujeme jednotky s podobnými komponentmi, ktoré odkazujú na koncept samochvály, porov. *jest sám svým trubačem*, *er ist seine eigene Trompete*, <*kräftig*> *in die Trompete stoßen*.

s významom „čokoľvek budeš robiť, nič nepomôže“. Táto podoba zrejme vznikla skrátením staršej frazeotextémy *môžeš mu i do zadku trúbiť, nič s ním nevykážeš*, ktorá reflektuje hlúposť a obmedzenosť človeka. Medzi staršími frazémami evidujeme aj jednotku *teraz mu už môžeš i do zadku trúbiť*, ktorá sa používala ako konštatovanie nad beznádejným stavom chorého.

Slovesný komponent *trúbiť* sa tiež vyskytuje vo frazémach súvisiacich s konceptom smrti alebo zániku niečoho. Pomerne jasná motivácia stojí za významom slovenských slovesných frazém *už mu odzvonil (odcengal)* a *už mu odspieval*, pričom za ich synonymum možno považovať aj jednotku *už mu odtrúbil* s významom „už ho odpísal, odsúdil na neúspech“. V kresťanskej symbolike môže byť trúbenie považované za predzvest' skazy a zániku pozemského sveta, čo okrem početných ikonografických vyobrazení anjelov trubačov, ohlasujúcich blížiacu sa apokalypsu, dokumentuje aj historická frazéma *deň <zvuku> trúby a trúbenia* s významom „posledný deň sveta, čas posledného súdu“. V kresťanskej metaforike môže ísť tiež o zvuk poslednej poľnice, ktorá zvestuje vzkriesenie. Tento obraz reflektuje staršia chorvátska parémia *Bog ne trubi za što čoeaka gubi*³³. V minulosti sa obradné posmrtné nariekanie a vykladanie považovalo za meradlo smútku za zosnulým. S touto tradíciou súvisí staršia adjektívna frazéma *nerastrubljeno, neoplakano i neopjevano*³⁴ s významom „niečo úplne zanedbané, opomenuté“. Do ľudovej, resp. hovorovej frazeológie patrí slovenská zloprajná vyhrážka *bodaj mu psy (čerti) na kare trúbili (vytrubovali)!*

V chorvátskom frazeologickom fonde jednotky s komponentom *truba* a *trubiť* nie sú natoľko zastúpené ako v slovenskej frazeológii. Evidujeme niekoľko chorvátskych nárečových frazém, ktoré významovo nesúvisia so žiadnou z doteraz citovaných jednotiek. Ich podobu podmienili konkrétne lokálne kultúrne a jazykové špecifiká prostredia, v ktorom vznikli. Komparatívna frazéma *pijan ko truba*³⁵ pochádza z oblasti Slavónska a znamená „veľmi opitý“, pričom v štandardnom chorvátskom jazyku sa preferujú frazeologické prirovnania *pijan kao čep (sjekira, zemlja, deva, majka* a i.)³⁶. V čakavskom nárečí z lokality Krculi na Istrii existuje ustálené prirovnanie *smejat se kako trube*³⁷ s významom „hlasno sa smiať“. Na označenie starej dievky sa v splitskom urbolekte používa frazéma so stavbou syntagmy *stara truba (trombon)*, v sarajevskom žargóne sa vyskytuje jednotka *truba frajer* s pejoratívnym významom „nezaujímavý, nepríťažlivý muž; zmätený muž“.

33 Doslovný význam „Boh netrúbi, prečo si berie človeka“.

34 Doslovný preklad „nerozhlásené, neoplakané a neospievané“. V mnohých oblastiach existovali povery, že neoplakaný muž sa môže stať revenantom alebo upírom, preto bolo nutné, aby sa obrad rozlúčky s jeho dušou vykonal v tradične určenom čase. Obradový plač bol v minulosti rozšírený najmä u východných a južných Slovanov. U západných Slovanov bol potlačený najmä cirkevnými zákazmi, porov. ELKS (1) (1995: 423).

35 Doslovný preklad „opitý ako truba“.

36 Doslovný preklad „opitý ako štopeľ (sekera, zem, tava, matka a i.)“.

37 Doslovný preklad „smiať sa ako trúby“.

Jedinú frazému s pozitívnymi konotáciami v rámci sledovanej skupiny frazeologických jednotiek predstavuje slovenská jednotka *duť do jednej trúby*, hoci v rámci jej významu „držať spolu, spolupracovať“ nemožno v nadväznosti na kontext vylúčiť ani negatívne asociácie. V slovenskom frazeologickom fonde evidujeme i ďalšie synonymné jednotky, ktoré obsahujú iné inštrumentálne hudobné komponenty, napr. *do jednej trúby dúchajú – na jeden roh trúbia – na jedny gajdy píškajú – na jednom kolovrátku ihrajú*.³⁸ Na základe sémantickej zhody citovaných frazém a výskytu rozdielných pomenovaní hudobných nástrojov a slovíes označujúcich spôsob hry v ich denotatívnej časti možno za sémanticky určujúci komponent považovať atribút *jeden*. Toto zistenie dokladajú aj ďalšie synonymné jednotky, ktoré v komponentovom zložení obsahujú iný hudobný prvok (*do jedného mechu dújú*³⁹, *na jednu strunu bijú, na jednu strunu drnkajú*), prípadne majú celkom odlišnú vnútornú formu (*na jedno nákovadlo tlčú, na jedno brdo tkaní, dúchať s niekým do jedného vreca*). Podobná modelovosť sa prejavuje aj pri chorvátskych jednotkách *puhati u isti rog < s kim>*, *svirati u iste diple < s kim>*, *u jednu tikvu pušu*⁴⁰ a i.

Do skupiny sledovaných frazém možno v závere zaradiť aj jednotky s komponentom *fanfára*: *fanfara*. Fanfára označuje druh plechovej trúby, ako aj krátku slávnostnú skladbu určenú najmä pre plechové dychové hudobné nástroje, predovšetkým fanfárové trúby. V chorvátskej frazeológii evidujeme frazému so stavbou slovesnej syntagmy *udariti u fanfare*⁴¹ s významom „oslavovať vo veľkom, bez miery“, ktorá má v slovenskom frazeologickom fonde čiastočný ekvivalent v podobe jednoslovej frazémy *odvizať sa*. V slovenskej frazeológii existuje minimálna frazéma *bez fanfár* s významom „bez slávy, bez rozruchu“, ktorá má v chorvátskej frazeológii ekvivalent s komponentom označujúcim špecifický druh bubna, porovnaj *bez talambasa*⁴². Pokiaľ ide o denotatívny význam slovenskej frazémy, domnievame sa, že lexéma *fanfára* tu skôr označuje slávnostnú skladbu ako konkrétny nástroj.

Milina SVÍTKOVÁ

Univerzita Komenského // Comenius University
Bratislava, Slovensko // Bratislava, Slovakia

38 Lexému *kolovrátok* možno považovať za deminutívum od slova *kolovať*, t. j. pomenovanie pre „polomechanický stroj na ručné pradenie“ (KSSJ 2003: 258) alebo z hudobného hľadiska mechanický automatofonický hudobný nástroj (porov. *ninera*). Hoci nemožno presne identifikovať, z ktorého z významov sa pri frazeologizácii vychádzalo, prítomnosť komponentu *ihrať* implikuje jeho hudobný charakter.

39 Komponent *mech* sa tu vyskytuje ako lexéma označujúca súčasť gájd alebo organu.

40 Doslovný preklad „fúkať do toho istého rohu s niekým“, „hrať na tie isté diple s niekým“, „do tej istej tekvice fúkajú“. Porov. tiež napr. čes. *na jeden roh troubiti*; nem. *ins gleiche Horn stoßen (tuten, blasen)*, slo. *v en (isti) rog trobiti < s kom>* a i.

41 Doslovný preklad „uderit' na fanfáry“, t. j. začať hrať na fanfáre.

42 Názov *talambas* pochádza z arabčiny a používa sa na označenie menšieho bubna podobného tympanom, ktorý má uzatvorené dno a membránu natiahnutú iba na jednej, t. j. vrchnej časti nástroja.

PODPIRA ŽENA TRI VOGALE HIŠE?

Svetlana Kmecová

Title: Does a Woman Support the Three Corners of a House?

Abstract: The author deals in her text with the linguistic image of the woman as a wife in Slovak and Slovene phraseologies. She states that despite the contradiction between the woman's positions in the public and domestic environments the society recognized her real role in the household and the family, which is partly reflected in phraseology. She analyses Slovak and Slovene marriage-related phraseological units. They are divided into subgroups named Engagement, proposal, banns, Financial status of the bride and the groom, Wedding, Denominations of the wife, Cohabitation of the husband and the wife, The dominant position in the marriage, Infidelity of the husband or the wife, Marriage anniversaries, The woman as a mother. The confrontational characterisation of the individual subgroups is within the analysed concept-sphere focused on the syntagmatic phrasemes as well as paremiological units of both languages.

Key words: Slovak phraseology; Slovene phraseology; woman; marriage; motherhood

1. Uvod

*Na žene stoja tri uhly domu a na mužovi štvrtý, pravi stara ljudska modrost, ki ima slovensko ustreznico v paremiji *Žena podpira tri vogle hiše, mož pa enega*. Če predpostavljamo, da frazeologija zrcali kolektivno izkušnjo, vrednote in navade določene jezikovne skupnosti, iz navedenih paremioloških enot sledi, da so se predniki današnjih Slovakov in Slovencev zavedali, kolikšen delež nosi ženska pri skrbi za družino, gospodinjstvo in kmetijstvo, s tem pa tudi celotno družbo, kar se, paradoksnostno, ni preneslo na stvarno življenje žensk, njihov status in družbeno dožemanje. To neskladje med zasebno in javno sfero, ki ga lahko opazimo domala*

skozi vso zgodovino, v določenih vidikih obstaja tudi danes in je svoj odraz našlo tudi v frazeologiji. Cilj našega raziskavanja zato ni odgovoriti na vprašanje iz njegovega naslova, temveč poudariti omenjeno protislovje, in tako pokazati, da frazeologija premore dokaze o tem, da nekatere stereotipne predstave na področju moško-ženskih odnosov ne veljajo oziroma da so vedno obstajale tudi izjeme.

V prispevku se ukvarjamo s tako imenovanimi „ženskimi“ frazemi, pri čemer menimo, da je potrebno opredeliti, kateri so frazemi, ki jih uvrščamo v svojo raziskavo. Iskanje relevantnih frazemov ni preprosto, kajti jih ne moremo izbrati samo na podlagi prisotnosti določene izrecno „ženske“ sestavine (na primer *žena, ženska, dekle, mati, vdova, nevesta* ipd.). Doslej smo namreč zabeležili veliko več frazemov, ki take sestavine ne vsebujejo, pa vendar pričajo o tem, kakšen je bil pogled na ženske, kako je potekalo njihovo življenje, kakšen je bil njihov odnos do svojih možev, otrok in drugih družinskih članov, kakšne šege in navade so v zvezi z njimi veljale v neki skupnosti itd. Prav zato smo v našo raziskavo uvrstili vse najdene frazeme in paremije, ki kakorkoli zadevajo življenje žensk v različnih obdobjih.

Naše besedilo je del širše zasnovanega dela o podobi ženske v slovaški in slovenski frazeologiji, na tem mestu se pa bomo podrobneje posvetili frazemom iz pomenskega polja ZAKON, ki smo ga na podlagi doslej pridobljenih frazemov razčlenili na naslednje podskupine: *Snubitev, zaroka, oklici; Posestvene razmere ženina in neveste; Sklenitev zakona; Poimenovanja za ženo; Zakonsko sobivanje; Dominantnost v zakonu; Nezvestoba v zakonu; Obletnice v zakonu*. Na kratko bomo orisali tudi podskupino *Ženska kot mati*, ki sicer ne odraža odnosov mož-žena, a je, ko govorimo o zakonu, ne moremo izpustiti, saj je oblikovanje družine vedno bilo in kljub drugačnemu trendu v sodobnosti ostaja ena od temeljnih funkcij zakona, vloga ženske kot matere pa je vsekakor eden treh naslovnih vogalov hiše, ki jih podpira. Pozornost bomo pri tem posvetili tako nestavčnim frazemom kot tudi paremiološkim enotam.

Ženske in moški so biološko različna bitja, kar je določalo tudi njihove različne vloge v družbi. O družbeni, simbolni in obredni diferenciaciji spolov pričajo že najstarejše arheološke najdbe. Položaj ženske je v zgodovini doživel veliko sprememb, od pomembne, celo kultne vloge v prazgodovini, preko načelnega preobrata, ki ga prinaša srednji vek in ki traja tudi v naslednjih obdobjih, do časa ženskega gibanja in emancipacije, ko v določeni meri vnovič prihaja do sprememb, a ne v vseh kulturah. Različne spremembe je v zgodovini doživela tudi zakonska zveza, danes pa se veliko parov odloča, da ne bodo sklenili zakona, ampak bodo živeli skupaj *len tak, nadivoko*,⁴³ v slovenščini *na koruzi* ali, kot so govorili nekdanj, *v divjem zakonu*. Posamezne vloge moškega in ženske v sobivanju pa bolj

43 V slovenščini *kar tako, na divje*.

ali manj ostajajo enake, zato je večina frazemov iz tega pomenskega polja še vedno veljavnih.

Med novejšimi slovenskimi frazeološkimi deli se s položajem ženske v okviru družinskih odnosov ukvarja Irena Stramljič Breznik v razpravi *Družina v slovenskih pregovorih in frazemih*. Eno izmed tematskih skupin, tisto, ki nas z vidika našega prispevka najbolj zanima – tematsko skupino *Mož – žena*, avtorica deli na podskupine *Izbira zakonca*, *Odnos med zakoncema*, *Razmerje moči v zakonu* in *Razmerje moči v družbi, javnosti*. Frazeme torej tudi razčlenjuje tematsko, temo obravnava iz kulturološkega vidika, pri čemer svoje ugotovitve ponazarja znotraj posameznih tematskih skupin s pregovori in frazemi. Ugotavlja, da večina pregovorov in frazemov, zajetih v slovarjih in zbirkah pregovorov, jezikovno ponazarja osnovne biološke in socialne odnose kot odslikavo vrednot družbe v preteklosti, pri čemer 21. stoletje prinaša različne alternativne družinske oblike, ki v frazemih zaenkrat niso upodobljene.

Podobno metodo pomensko-tematske razčlenbe frazeološkega gradiva uporablja Karin Marc-Bratina v doktorski disertaciji *Izražanje abstraktnega v slovenskih istrskih govorih* (2009). Avtorica se v njej ukvarja z narečnimi frazemi z območja slovenske Istre in podrobneje obravnava dve tematski skupini frazemov – prvo, povezano z verovanjem in vraževerjem, in drugo, ki se nanaša na ženske, ki so na tem območju Slovenije imele zelo posebne življenjske pogoje. Frazeme razdeli v skupine, kot so denimo: *Istranka – ženska in žena*, *Istranka – mati*, *Zunanja podoba istrske ženske*, *Istrankin značaj in psihološki portret*, *Istranka – delavka* itd. V razmeroma majhnem obsegu je avtorici uspelo predstaviti dokaj zapleteno etnolingvistično sliko istrijske ženske.

Krátky slovník slovenského jazyka pod geslom *zakon* navaja, da gre za „z zakonom urejeno zvezo moškega in ženske, zakonski stan“ (KSSJ 2003: 315), podobno ga opredeljuje tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1994: 1593). Starejši *Slovník slovenského jazyka* zgornjo opredelitev leksikalne enote zakon dopolni z dodatkom, da gre za „z zakonom urejeno zvezo moškega in ženske za ustvaritev družine“ (SSJ2: 95), poudarjena je torej osrednja vloga zakona. Opredelitev v prvem navedenem slovarju ta dodatek izpušča, opaziti je prizadevanje avtorjev za korektnost in posodobitev v smislu vključitve vseh, ne samo tistih, ki zakonsko zvezo sklenijo z namenom imeti otroke. Zakon brez otrok je včasih veljal za neizpolnjen, kar delno velja še danes, zato je bilo na Slovaškem eno prvih voščil, ki so jih svatje izrekli mladoporočencema, prav voščilo *Do roka proroka*,⁴⁴ v Sloveniji pa denimo *Bog vama daj dosti otrok in malo nadlog*. V slovenskem jeziku izraža vrednost otrok v zakonu tudi frazem *zakonski blagoslov*. Če sta moški ali ženska ostala samska, so v preteklosti to povezovali s čudaštvom, neporočena ženska pa je bila gmotno odvisna od sorodnikov. Njen družbeni položaj je bil zelo nizek. Nezakonske matere so bile pogosto podvržene krutemu ravnanju celotne skupnosti.

44 V slovenščini *V enem letu proroka* (torej otroka).

V slovaškem frazeološkem naboru obstajata frazema *dat deti* (*syna, dcéru*) *do poriadku*,⁴⁵ *priviest* (*doviest, uviest* ipd.) *niekoho do človečenstva*,⁴⁶ torej „oženiti, omožiti nekoga“ (drugi navedeni frazem tudi s pomenom „vzgojiti do odraslosti, poskrbeti za družbeno uvrstitev nekoga“), ker je bil cilj staršev vzgojiti otroke in potem skrb zanje s poroko prenesti na drugo osebo. Za dekleta, ki so za družino predstavljala določeno breme in so si jih starši zato prizadevali čim prej omožiti, je bila pot v zakon veliko bolj zapletena, saj so imela manjšo možnost izbire kot fantje. O tem pričata paremiološki enoti *Syna kedy chceš oženiš, dievku vydaš, keď môžeš* v slovaščini in *Ženi sine, kadar hočeš, ženi hčere, kadar moreš* v slovenščini.

Poroka je predstavljala najpomembnejši dogodek in slavje v življenju družine. Na začetku 20. stoletja je tradicionalna poroka trajala tri do pet dni, temu je treba dodati še predporočno obdobje, ki je vključevalo snubitev, zaroko, oklice, vabljenje gostov in priprave na poroko. Šlo je za bogat in zapleten skupek obredov in šeg, v katerih so se odražali običajno pravo, kult prednikov, magija, morala, etika, liturgija, ljudska umetnost in zabava (Botíková – Švecová – Jakubíková 1997: 173). Izmed tedanjih poročnih obredov so se ohranili le nekateri, večinoma v vaškem okolju. Nevesta, kot tudi ženin je v celotnem obredu opravljala razmeroma pasivno vlogo, okoli sebe je imela pomočnice, od katerih je vsaka imela svojo posebno nalogo. Dejstvo, da so bile priprave neveste za poroko precej zapleten in dolgotrajen proces, je zakodirano v primerjalnem frazemu *chystať sa* (*hotovať sa*) *ako mladá nevesta*, *chystať sa* (*hotovať sa*) *ako nevesta na svadbu*.⁴⁷ Tudi slovenski frazeološki nabor ima na voljo frazem s sestavino *nevesta*, in sicer *držati se* (*obnašati se, vesti se*) *kot kmečka nevesta*, ki pa je nosilec pomena „vesti se sramežljivo“.

Slovník slovenského jazyka navaja pri leksemu *žena* „1. odrasla oseba ženskega spola (ponavadi poročena), 2. žena.“ (SSJ5: 796). Novejši slovar, *Krátký slovník slovenského jazyka*, ponuja isto definicijo, izpušča pa opombo v oklepajih (KSSJ 2003: 798). Slovenski jezik, v nasprotju s slovaščino, loči med spolom in zakonskim stanom. Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je ženska oseba ženskega spola, ponavadi odrasla (SSKJ 1994: 1701), *žena* pa je v prvem pomenu poročena ženska v odnosu do svojega moža (ibid.: 1700). Četudi sta pomena v nekaterih sobesedilih zamenljiva, je prvotni pomen razčlenjen.

Zakon ali zakonski stan se v jeziku pogosto dojema kot lastnina. Da so ga v tako dojemali tudi ljudje, ponazarjajo besedne zveze *zobrat' si* (*vziat' si*) *za muža* (*za ženu*), *byť svoji, dat' niekomu* (*dcéru*) *za ženu* v slovaščini in *vzeti koga za ženo, dati komu hčer za ženo* itd.

Za glavo slovaške in slovenske družine je tradicionalno veljal možki (mož), ki je uradno zastopal družino v javnosti, kar je bilo razvidno tudi v načinu govora,

45 V slovenščini *dati otroke* (*sina, hči*) *v red*.

46 V slovenščini *pripeljati koga v človeštvo*.

47 V slovenščini *pripravljati se kot mlada nevesta, pripravljati se kot nevesta za poroko*.

hierarhiji v različnih sprevodih itd. Vrednotenje ženske in njenega dela navadno ni bilo odvisno od njenega objektivnega deleža pri zagotavljanju družinske ek-sistence, ampak ga je določala javnost, ki so jo predstavljali moški. Delitev dela in hierarhija v gospodinjstvu je bila strogo določena, vsaka sprememba vlog pa negativno vrednotena.“ (Stramljič Breznik 2005: 258). Omenjena zgodovinska dejstva so se ohranila v paremiologiji obeh jezikov, v slovaščini denimo: *Beda tomu domovi, kde rozkazuje krava volovi*;⁴⁸ *Beda tomu domu, kde muž nosí praslico a žena palicu*;⁴⁹ *Nešťastný taký dom býva, kde kohút kotkodáka a sliepka kikirika*.⁵⁰ V slovenščini pa: *Kadar ona gospodari, on pa gospodinji, je narobe svet; Kjer žena hlače nosi, si mož kruha prosi; Žena gospodar, volk mesar, enaka sreča hiši* ipd. Nedvomen ženski delež pri delih v gospodinjstvu in kmetovanju odraža slovaška paremija *Ženská práca skrytá, ale sýta*.⁵¹

Glede na pomen zakona v življenju človeka in celotne družbe je pričakovano, da se različni njegovi vidiki zrcalijo tudi v frazeologiji. Ko govorimo o ubesedi-tvi samega dejanja sklenitve zakona, je slovenščina precej korektnejša – medtem ko se v slovaščini se moški žení (*oženit' sa*) in ženska „samo“ vydáva (*vydat' sa*), v slovenščini poleg spolno nevtralnega leksema *poročiti se*, slovaško – (*z*)*osobášiť sa*, vzporedno obstajata tudi leksikalni enoti *oženiti se* in *omožiti se*.

2. Snubitev, zaroka, oklici

Bodoči mož je moral svojo izvoljenko po družinskih obrednih navadah *požiadať* (*popýtať*) o ruku, v slovenščini *prositi* (*zaprositi*) za roko, oziroma je za soglasje s poroko prosil dekletova starša. Frazem *dostať ruku* <*niekoho*> tako soglasje izraža, ker pomeni „dobiti obljubo, soglasje pri potegovanju se za dekle“. V slovenščini obstajata tudi frazema *ponuditi komu roko* in *ponuditi komu poroko* (*zakon*), oba s pomenom „izraziti željo poročiti se s kom“. Prva od navedenih besednih zvez je večpomenska in nosi tudi semantiko „pokazati voljo pomagati komu“. V anali-zirano skupino sodi tudi slovaški večpomenski frazem *dat' niekomu slovo*, ki poleg pomenov „obljubiti komu kaj“ in „dovoliti komu govoriti“ ima tudi pomen „zaročiti se“. Slovenska ustreznica *dati besedo* <*komu*> izraža samo prva dva navedena pomena. Starejša stalna besedna zveza *byt' v slově*⁵² tudi pomeni „biti zaročen“. Slovenski frazem *dati prstan komu*, torej „zaročiti se s kom“ izkazuje navado, povezano

48 V slovenščini *Gorje hiši, kjer ukazuje krava volu*.

49 V slovenščini *Gorje hiši, kjer mož nosi preslico in žena palico*.

50 V slovenščini *Nesrečna je ponavadi hiša, kjer petelin kokodaka, kokoš pa kikirika*.

51 V slovenščini *žensko delo skrito, ampak veliko*.

52 V slovenščini *biti v besedi*.

z zaroko, ko ženin v znak obljube in obenem napovedi zakona svoji izvoljenki podari prstan.

Starejši slovaški frazem *zhodit' (niekoho) z kancel'a*⁵³ je nosilec pomena „brati oklice“, tj. v cerkvi javno sporočiti zaroko. Zaročenca sta bila razglašena za „nedolžnega mladeniča“ oz. „nedolžno devico“ ter označena z znamenji na oblačilih – dekle s t. i. parto, zelenim vencem, trakcem; mladenič s perescem ali trakcem na klobuku (Botíková – Švecová – Jakubíková 1997: 176). Oklici so se včasih brali trikrat. Ob tej priložnosti je duhovnik prosil prisotne, naj sporočijo morebitne zadržke za sklenitev zakonske zveze. Ker ima sestavina *kancel'* v omenjenem frazemu izvor v latinščini preko nemščine (glej SSSJ 2011), smo predpostavljali obstoj frazema tudi v slovenščini, njegove ustreznice z narečnim leksemom *kancelj*, torej prižnica, zaenkrat nismo našli, zabeležili pa smo starejšo ustreznico *vreči koga z lece*.

Na položaj, ko je zakon že dogovorjen, se nanaša slovaški frazem *už je ruka v rukáve*,⁵⁴ ki pa ima širši pomen „zadeva je že zmenjena“.

3. Posestvene razmere ženina in neveste

Eden dejavnikov, ki ob dogovarjanju zakona nikakor ni bil zanemarljiv in je pogosto pretehtal nad drugimi, kot sta lepota ali tudi ljubezen, je bil gmotni položaj neveste in ženina, kar je razvidno iz slovaških šaljivih poremij *Bársi je hrbatá, len nech je bohata*⁵⁵ in *Krásna si, krásna, ale kapsa prázdna*.⁵⁶ Mati si je tako rekoč že od rojstva hčere prizadevala *hotovit' čepiec*, torej „pripravljati balo, doto“, da je potem hči kot nevesta lahko nekaj prinesla v hišo, v slovaščini obstaja celo starejši frazem s tem pomenom – *priniesť niečo do domu (do domácnosti)*,⁵⁷ tj. prinesiti balo, doto, lastnino v novo družino. Priporočilo, da je treba še pred poroko misliti na to, kako bodoči družini zagotoviti primerne gmotne pogoje, izraža slovaška poremija *Najprv fara (faru), potom Mara (Maru)*, prav tako pa tudi njena slovenska ustreznica *Najprej štalica, potem kravica*.⁵⁸ Zakonske zveze pogosto niso bile sklenjene zaradi ljubezni, temveč so jih mladim narekovali starši z namenom *urobit' (spravit') dobrú partiu*,⁵⁹ torej „dobro se (oz. hčerko, sina) oženiti, omožiti, v materialnem smislu“. Tudi slovenščina pozna zvezo <*dobra*> *partija* za označevanje osebe, s katero je ugodno skleniti zakonsko zvezo. Bogata nevesta se je v slovaškem

53 V slovenščini *vreči koga s prižnice*.

54 V slovenščini *roka je že v rokavu*.

55 V slovenščini *Lahko ima tudi grbo, samo da je bogata*.

56 V slovenščini *Lepa si, lepa, ampak torbo imaš prazno*.

57 V slovenščini *prinesiti kaj v hišo (v gospodinjstvo)*.

58 Pogovorna različica tega frazema *Najprej štalca, pol pa kravca* se še vedno pogosto uporablja.

59 V slovenščini *narediti dobro partijo*.

vaškem okolju označevala z izrazom *hojná Dora*.⁶⁰ V slovenščini obstajata starejša frazema *že niti se pod marelo* s pomenom „ženiti se brez denarja, lastnine“ in *oženiti se na nič*, tj. „oženiti se z revno nevesto“.

4. Sklenitev zakona

Akt sklenitve zakonske zveze odraža veliko frazemov, od katerih mnoge lahko uvrstimo med internacionalne frazeme, za katere zato najdemo ustreznice v obeh jezikih. Na primer za zveze *byť (stát) při oltáři (pred oltárom)*, *prisahať niekomu vernost pred oltárom*, *ísť pred oltár (k oltáru)* s popolno slovensko ustreznico *iti (stopiti) pred oltar* in delno ustreznico *peljati (popeljati) koga (dekle) pred oltar*. V slovenščini so se te enote prenovile v podobo *stopiti pred matičarja* oz. *iti na magistrat*. Novejši potek poročnega obreda odraža slovaški frazem *povedať si áno*, v slovenščini *dahniti da*, tj. s privolilnim odgovorom izraziti soglasje za vstop v zakonsko zvezo. Dejanje sklenitve zakonske zveze v slovenščini izraža starinski frazem *moža objeti*, ki nima frazeološke ustreznice v slovaščini. Prekrivni pomen, tj. „skleniti zakonsko zvezo“, nosijo tudi frazemi *izmenjati si obročka*, *obljubiti si zvestobo* in *stopiti na skupno življensko pot*. Za njihove slovaške prevodne ustreznice lahko štejemo besedne zveze *vymenit' si prstienky*, *sľúbít si vernosť* in *nastúpiť na spoločnú cestu životom*, ki jih nismo zabeležili v leksikografskih virih, so pa poznane na primer iz tiska ali poročnih govorov.

Dejstvo, da zakon ne prinaša samo veselja in da ga zlasti moški neredko dojemajo kot breme, izražajo slovenski frazemi *zakonski jarem*, *skočiti (stopiti) v zakonski jarem*, *skočiti v zakonske ojnice*. V slovaščini obstaja besedna zveza *manželské jarmo*,⁶¹ slovarji pa niso enotni glede njene uvrstitve med frazeme. Z njo je povezan frazem *zavesit' si na krk jarmo*⁶² s pomenom „slabo se oženiti“. Slovaščina pozna tudi druge, enako motivirane frazeme s pomenom „oženiti se“ in sicer *navliecť si (založit' si, dostať) na krk <manželský> chomút, strčiť (vložit', vopchat') hlavu do chomúta*,⁶³ prav tako pa tudi frazem z modificiranim pomenom „hoteti se poročiti“, ki ga nosi frazem *strkat' (pchat') hlavu do chomúta* ali s pomenom „prisiliti koga vstopiti v zakon“ v primeru enote *dostať niekoho do chomúta*. Navedeni frazemi so motivirani z napornim delom domače živine, vprežene v plug ali komatje, katerih del sta bila tudi jarem in komat.

Tudi za ženo sobivanje v zakonu ni bilo vedno preprosto, zlasti v primerih, ko izbira partnerja (na katero dekle v preteklosti ni imelo velikega vpliva) ni bila po-

60 V slovenščini dobesedno *obilna Dora*.

61 V slovenščini *zakonski jarem*.

62 V slovenščini *obesiti si na vrat jarem*.

63 V slovenščini *nataktniti si na vrat <zakonski> komat, vtaktniti glavo v komat*.

srečena. Dokaze za to pogosto nahajamo v paremiologiji, v slovaščini na primer *Iba čo som si slobodu (svet) zaviazala!*,⁶⁴ v stari slovenščini na primer *Katera se omoži, se v križe položi*.

Frazem *doviest si ženu do domu*⁶⁵ s pomenom „oženiti se“ kaže na dejstvo, da so se v hišo in družino svojega ženina ponavadi „primožila“ dekleta. Dogajalo pa se je tudi, da so se iz družine z več sinovi mlajši izmed njih priženili v družino neveste, kar izraža starejši slovaški frazem *íst na príпустky*.

Pomen „oženiti se, omožiti se“ nosi slovaški frazem, ki je povezan z zvezo *dat deti (syna, dcéru) do poriadku*, in sicer *dat sa (príst) na poriadok (do poriadku)*.⁶⁶ V to skupino lahko uvrstimo tudi frazem *dat sa dohromady (dokopy)*⁶⁷ s semantiko „skleniti zakon“, ki izraža tudi preneseni pomen „spoprijateljiti se“.

Popolnoma „ženski“ frazem iz tega pomenskega polja sta leksikalni različici slovaške enote *dostať sa pod čepiec* in *príst pod čepiec*.⁶⁸ Odražata običaj, povezan s poročnim obredom. Ženska, kot neporočeno dekle prostolasa, dolgolasa, je med obredom odlaganja venca ali tako imenovane parte (okrasnega traka okoli glave, znamenja doraslega neporočenega dekleta) (ELKS 1995) in poznejšega *čepčenia*⁶⁹ z glave snela venček, simbol nedolžnosti in svoji noši dodala pečo, pod katero je skrila svoje razpuščene lase, simbol svobode in erotične privlačnosti. Ob obredu odlaganja venca so dekletu odrezali, odsekali ali vsaj simbolično razpletli kito, kar naj bi simboliziralo izgubo nevestinega devišstva, konec njenega svobodnega življenja, poznejše *čepčenie* pa preobrazbo neveste v poročeno žensko (Botíková – Švecová – Jakubíková 1997: 181). Čeprav je tudi v Sloveniji nevesta ponavadi imela na glavi krono ali venec, ki so ji ga še v začetku 20. stoletja v podobnem obredu snemali, podobnega slovenskega frazema nismo zabeležili. V slovaščini ima komponenta *čepiec*, tj. peča, simbolno vlogo, zato se v frazemih tega pomenskega polja pojavlja razmeroma pogosto. Z navedenim slovaškim frazemom *príst pod čepiec* so pomensko povezani tudi frazemi *dostať niekoho pod čepiec*, torej „omožiti (dekle, hči)“, *byť pod čepcom* – „biti poročena“ pa tudi *hotoviť čepiec*⁷⁰ v pomenu „pripravljati balo za dekle“. Kot zanimivost navajamo tudi frazema *čepiec jej nabok stojí*⁷¹ in *mať pod čepcom*⁷² s pomenom „biti pijan, pijana“, pri čemer ima druga omenjena v sedanjosti spolno nevtralnno rabo, njen obstoj pa priča o tem, da so v preteklosti

64 V slovenščini *Samo da sem si svobodo (svet) zavezala!*.

65 V slovenščini *pripeljati si ženo v hišo*.

66 V slovenščini *priti v red*.

67 V slovenščini *priti skupaj*.

68 V slovenščini *priti pod pečo*.

69 Čepčenje – obred pokrivanja glave dekleta s pečo.

70 V slovenščini *pripravljati pečo*.

71 V slovenščini *ima ukričljeno pečo*.

72 V slovenščini *imeti pod pečo*.

prekomerno pile alkohol tudi ženske, ne samo moški. Sinonimni je frazem *mat pod čapicou*.⁷³

Z vidika ženske lahko pomen „poročiti se“ izrazimo tudi s slovaškim frazom *íst za niekoho*. Najdemo ga lahko v naslovu kratke zgodbe slovaške pisateljice Božene Slančičove Timrave *Za koho íst*.

Dejstvo, da sta dva sklenila zakonsko zvezo, da si odtlej pripadata, da oblikujeta družino, se zrcali v slovaškem frazemu *byť svoji*, torej „biti zakonca“.

5. Poimenovanja za ženo

Ker bi zakonca morala *byť jedno telo a jedna duša* in sta eden brez drugega nepopolna, sta drug drugemu *polovici, polovički*. Ta izraz uporabljajo zlasti možje kot šaljivo poimenovanje za svoje žene in ga dopolnjujejo z različnimi pridevniki, kot na primer *lepšia (krajšia) polovička* v slovaščini, *boljša (lepša) polovica* v slovenščini, ki pozna tudi analogno poimenovanje za moža – *slabša polovica*. Čeprav njene ustreznice v slovaških slovarjih nismo našli, se kot duhovita prenovitev uporablja ne le za moža, ampak tudi za ženo.⁷⁴

Ženo lahko označimo tudi z besedno zvezo *životná družka* ali *celoživotná družka*, ki je zelo aktualna zlasti danes, ko veliko parov živi skupaj brez sklenitve zakonske zveze. V slovenščini se uporablja ustreznica *življenjska sopotnica*. *Slovník slovenského jazyka* navaja tudi poetični frazem *družka života*, prav tako pa tudi starejši pogovorni šaljivi frazem *siedma sviatost*.⁷⁵

Ženo lahko v obeh jezikih poimenujemo tudi z enobesednimi izrazi, na primer *moja, jeho*, oziroma *tá moja, tá jeho*, v slovenščini *moja, njegova*. Nelaskavo, vendar v obeh jezikih pogosto poimenovanje za ženo je pogovorni ekspresivni izraz *stará*, oziroma pomanjševalnica *starká*, v slovenščini *stara, starka*. Za hudobne žene obstajajo v slovaščini poimenovanja *fúria, xantipa, šarkanica*⁷⁶ itd. V slovenščini se prav tako v podobnih primerih lahko uporablja izraz *ksantipa*, leksem *furija* pa ne označuje samo hudobne žene, temveč zelo jeznega ali vihrovega, raztresenega človeka nasploh. S pomenom žena, ampak tudi dekle, partnerica, sopotnica pozna pogovorna slovenščina tudi izraz *prikolica*.

73 V slovenščini *imeti pod kapo*.

74 Glej na primer anekdoto navedeno v Matzenauer 1890: Vdovec (po pohrabe ženy): „Teraz stane sa zo mňa hodný človek!“ – „Nuž a prečo?“ pýtal sa jeho známy. – „Nuž, horšia moja *polovička* je zahrabaná a tá lepšia tedy zostala.“

75 V slovenščini *sedmi zakrament*.

76 V slovenščini *zmajevka*, bolj pogosto se uporablja za taščo.

6. Zakonsko sobivanje

Usklajenost in harmonične odnose v zakonu odraža frazem z izvorom v bibliji *byť (s niekým) jedno telo a jedna duša (duch)*⁷⁷ ali samo *byť jedna duša*, v slovenščini *biti eno telo in ena duša (duh)*, torej „živeti v medsebojni harmoniji, biti si zelo podobna“. Takšno zakonsko sobivanje izraža tudi internacionalni primerjalni frazem *žít si ako Fílemon a Baucis (Baukis)*. Čeprav ima izvor v grški mitologiji, v slovenščini nismo zabeležili njenegove frazeološke ustreznice.

Dobri medsebojni odnosi med zakoncama, ljubezen in harmonično skupno življenje v zakonu v slovaščini izraža več frazemov, katerih sestavine so leksikalne enote *holub, holubička* in *hrdlička*.⁷⁸ Razlog lahko najdemo v dejstvu, da golob že od nekdanj simbolizira nežnost, ljubezen in mir. V zgodnjekrščanskem spisu *Physiologus* je omenjena grlica, ki se potem, ko ovdovi, ne veže na nobenega več in umira s spomini na mrtvega partnerja, zato je tudi simbol velike ljubezni in večne zvestobe (Biedermann 1992: 92). Gre za frazeme *mať sa radi ako dva holúbky, žít <si> (na-žít <si>) ako dva holuby (holúbky, hrdličky), hrkútať si ako dva holúbky, žít <si> ako holub s holubicou, žít <si> ako pár holúbkov, žít <si> ako holubičky (holúbky, hrdličky)*. Njihova edina slovenska ustreznica je frazem *živeti (biti) kot dva golobčka*. Neharmonično sobivanje zakoncev, prav tako kot slabi medčloveški odnosi nasploh, se v obeh jezikih izražajo s pomočjo živalskih sestavin *pes* in *mačka*, v slovaščini *žít (znášat sa, mať sa rád, byť) ako pes s mačkou (ako pes a mačka, ako mačka so psom)* in v slovenščini *gledati se (biti, prepírati se) kot pes in mačka*. Pes in mačka sta nosilca ambivalentnih lastnosti, zato v frazeologiji nastopata v zvezi tako z negativnimi kot tudi pozitivnimi oznakami. Navedeni frazemi odražajo njun tradicionalno sovražen odnos.

Slovenski frazem *ločitev od mize in postelje* označuje zkonso zvezo, v kateri zakonca živita skupaj samo formalno, v resnici pa vsak po svoje.

V opazovano skupino lahko uvrstimo tudi slovenski frazem *tihí teden* s pomenom „obdobje, ko se dva človeka ne pogovarjata, sta skregana“. Ni nujno, da se frazem nanaša samo na zakonsko življenje, vendar se v zakonu in družini oz. partnerskem odnosu verjetno pojavlja najpogosteje, kar potrjuje tudi njegova slovaška delna ustreznica *tichá domácnost'* in njena glagolska različica *mať tichú domácnost'*.⁷⁹ Slovenščina pozna tudi glagolski frazem z identičnim pomenom *imeti tiho mašo*.

77 V slovenščini *biti eno telo in ena duša (duh)*.

78 V slovenščini *golob, golobička* in *grlica*.

79 V slovenščini *imeti tiho gospodinjstvo*.

7. Dominantnost v zakonu

Za glavo slovaške in slovenske družine je tradicionalno veljal moški (mož). Obstoj „nестandardnih“ situacij oziroma odnosov v zakonskem življenju ima zato odraz tudi v frazeologiji. V tradicionalno moško dominantnost šaljivo dvomi slovaški stavčni frazem *Muž je hlava a žena krk (čo tou glavou hýbe)*.⁸⁰

Verjetno najbolj poznan frazem raziskovane podskupine je internacionalni frazem *bit pod papučou (pantoflou)*, v slovenščini nekdanje *biti pod copato* ali dandanes *biti (postati) copata*. Izhaja verjetno iz predstave copate kot *pars pro toto* za soprogo – hišno gospodinjo, zveza *biti copata* pa kaže na dejstvo, da lahko žena manipulira z možem kot s copato (glej SSF 2011: 125). Leksem *copata* je tako poleg svojega prvega pomena pridobil tudi pomen „moški, ki se povsem podreja svoji ženi“, ta pomen nosi tudi izpeljanka *copatar*. *Slovník slovenského jazyka* pri samostalniku *papuča* poleg osnovnega pomena „vrsta lahke, udobne domače obutve“ navaja tudi preneseni slabšalni pomen „o strahopetnem ali zelo popustljivem človeku“.

Internationalni frazem *nosit nohavice*, v slovenščini *nositi hlače* s semantiko „odločati, ukazovati, imeti glavno besedo“, kaže na netradicionalno razmerje moči v družini, kjer ima dominanten položaj žena; primerjaj *ona nosí nohavice v dome – žena (ona) nosi hlače*. Če hlače, se pravi, tradicionalno oblačilo in simbol moškega (kot nasprotje krilu, tradicionalnemu oblačilu in tudi *pars pro toto* za žensko) pripišemo ženski, ji s tem pripisujemo tudi tradicionalne moške vloge v družini. Erika Kržišnik v zvezi s tem navaja, da je „etnolingvistično nastanek frazema zlahka povezati s patriarhalno delitvijo spolnih vlog prek oblačila kot znaka“ (Kržišnik 2008: 34). Podobno motivacijo ima tudi šaljiv slovaški frazem *nosit klobúk (na hlave)* s pomenom „vladati, odločati (tudi o pomembnih zadevah v družini)“, ki ga izraža tudi slovenski frazem *imeti prvo (glavno) besedo*. Ta se v odvisnosti od dejanskih okoliščin lahko nanaša tako na žensko kot na moškega.

Nesposobnost nekaterih moških, da bi samostojno odločali, in dejstvo, da takšne razmere družba vrednoti ironično, ozražajo slovaški frazemi *držat sa ženy (žene) za sukňu (sukne, sukien)*, *držat sa ženinej sukne*⁸¹ s pomenom „biti podrejen ženski, ženi, biti odvisen od nje v odločanju in dejanjih“. Podobno posmehljiv ton imata tudi frazema *strážit žene sukne* in *sediet žene na (pri) sukni*,⁸² ki ju lahko uporabimo za moškega, ki vedno sedi doma, ni samostojen, prodoren. V slovenščini se moški *držijo materinega krila*, pomen pa ostaja podoben. Našli pa smo tudi naslednji primer: „Zavedal se je, da je strahopetec, toda sam pri sebi si je dopovedoval, da je strahopetcev več vrst in da sam vsekakor ni takšna šleva, da bi se skrival za ženi-

80 V slovenščini *Moški je glava in ženska vrat (ki glavo premika)*.

81 V slovenščini *držati se ženinega krila*.

82 V slovenščini *čuvati ženino krilo, sedeti ženi na krilu*.

nim krilom.⁸³ Nesamostojnega moškega v slovaščini označuje tudi frazem *babský cecok*,⁸⁴ izraža pa tudi pomen „fant ali mladenič, ki se najraje nahaja v družbi deklet, žensk“.

Popolno ubogljivost, podrejenost (najpogosteje moškega) dominantni osebi in klečeplazno izpolnjevanje njenih ukazov in želja izkazuje slovenski frazem *imeti koga na povodcu*.

8. Nezvestoba v zakonu

Na odnose med moškim in žensko se pogosto gleda v okviru različnih stereotipov. Eden izmed njih je gotovo nezvestoba – tradicionalno imamo za nezvestnike moške. Toda frazeologija priča tudi o nezvestobi žensk z obstojem frazema *nasaditi manželovi parohy*, njegove starejše sopomenske različice *nastavit' niekomu rohy* s pomenom „biti nezvesta“. Nasprotni vidik izraža frazem *nosit' parohy*, torej „biti varan moški“. Slovenska ustreznica *nasaditi (natakniti) komu roge* je večpomenska, poleg omenjenega izraža tudi pomen „prevarati koga nasploh“. Frazem *nositi roge* analogno pomeni „biti varan s strani svoje žene“. Mož, ki ga žena vara, je na Slovaškem ironično *paroháč*, v Sloveniji pa *rogonosec*. Motivacija nastanka navedenih frazemov, znanih v mnogih evropskih jezikih, ni popolnoma razvidna. Janez Keber v *Slovarju slovenskih frazemov* navaja več morebitnih razlag (SSF 2011: 816). Za ilustracijo omenimo eno od njih, povezano z grškim cesarjem Andronikom I. (1183 – 1185), ki naj bi možem žen, s katerimi je imel spolne odnose, dovolil loviti v svojih revirjih. Podelil jim je lovsko pravico, katere znak – rogove, so pritrdili na vrata moških s tem „privilegijem“. Šaljivo so potem o njih govorili, da na čelu nosijo rogove.

Ženinega ljubimca slovenščina evfemistično označuje s frazomom *hišni prijatelj* ali *domači prijatelj*, njena slovaška ustreznica iz slovarja je zveza *domáci priateľ*, pogovorni jezik pa pozna tudi izraz *rodinný priateľ*.⁸⁵ Posledica nezvestobe je *ljubezenski trikotnik*, v slovaščini *ľúbostný trojuholník*, kot tudi delna ustreznica *manželský trojuholník*,⁸⁶ ki ga slovaški slovarji ne uvrščajo med frazeme.

V slovaščini obstaja glagolski frazem *liezť (chodit') niekomu do kapusty (do revíru)* ali različici *zachodit' do cudzej kapusty*, *chodit' do cudzieho revíru* s pomenom „vtikati se, moteče se vmešavati v zadeve nekoga“, ampak tudi „hoditi komu za dekletom, ženo“. Slovenska ustreznica, ki prav tako izraža omenjena pomena, je frazem *hoditi komu v zelje*.

83 Glej <http://www.gigafida.net/Concordance/Search?q=ženino+krilo>.

84 V slovenščini *babji sesek*.

85 V slovenščini *družinski prijatelj*.

86 V slovenščini *zakonski trikotnik*.

V slovenščini lahko zakonsko nezvestobo izrazimo s frazemom, povezanim s prej navedeno zvezo *skočiti v zakonske ojnice*, in sicer *skočiti (skakati) čez ojnice*, ki je večpomenska, s prvo je v protipomenskem odnosu in nosi pomen „ne ubogati, početi, kar ni dovoljeno“. Na nezvestobo se nanašata tudi sopomenski zvezi *skočiti (skakati) čez planke*, *skočiti (skakati) čez plot*. Drugi navedeni frazem ima v slovaščini identično ustreznico *preskakovať cez ploty*. Za njegovo delno ustreznico lahko šteje mo starejši slovaški frazem *preskakovať šiesty šteblík*.⁸⁷

Žensko, s katero je moški svoji ženi nezvest, torej nezakonsko žensko, lahko v slovenščini poimenujemo s starejšim izrazom *postranska žena*, slovar pa naveda tudi narečno zvezo *leva žena*. V slovaščini njune frazeološke ustreznice nismo našli, obstaja pa pogovorni izraz s podobno motivacijo *bokovka*, ki označuje tako samo nezvestobo kot tudi žensko ali moškega, s katero je bila oseba svojemu zakoncu nezvesta. Sad nezvestobe je v nekaterih primerih *postranski otrok* ali *levi otrok*. V slovaščini obstaja podobno motivirana leksikalna enota *lavoboček*, ki je v rabi samo za nezakonskega otroka v plemiških ali vladarskih družinah.

9. Obletnice v zakonu

V tej podskupini, glede na mednarodni izvor stalnih besednih zvez, med slovaškimi in slovenskimi frazemi obstaja odnos popolne ekvivalentnosti. Petindvajseta obletnica poroke se v slovaščini označuje s frazemom *strieborná svadba*, v slovenščini *srebrna poroka*, petdeseta obletnica sklenitve zakona je v slovaščini *zlatá svadba*, v slovenščini *zlata poroka*, šestdeseta obletnica je po slovaško *diamantová svadba*, po slovensko pa *diamantna* ali *biserna poroka*.

10. Ženska kot mati

Čeprav se v našem prispevku ukvarjamo z zakonom pretežno z vidika odnosa med moškim in žensko, velja omeniti dejstvo, da je ena najpomembnejših vlog, ki jih ženska opravlja v zakonu in v kateri je moški nikakor ne more nadomestiti (v primeru poroda) ali težko nadomesti (v primeru vzgoje otroka), vloga matere. Res je, da so se otroci rojevali tudi izven zakonskih zvez (kot smo že omenili v poglavju *Nezvestoba v zakonu*), nedvomno pa se je v preteklosti, v nasprotju s sedanjostjo, ko se trend spreminja, večina otrok rodila znotraj zakona. Frazeme iz te skupine lahko razdelimo na več podskupin, na primer zveze, ki nosijo pomen „biti noseča“, kakršna je *byť v inom (druhom, požehnanom) stave* : *biti v drugem (blagoslovljenem) stanju*, frazeme s pomenom „roditi“, na primer *pec sa im poválala* : *peč*

87 V slovenščini *preskakovati šesto prečko (na lestvi)*.

*se je podrla*⁸⁸ ali frazeme, ki odražajo odnos med materjo in otrokom ter različne vidike materinske vzgoje, na primer *Aká matka, taká Katka : Kakršna mati, taka hči*.

11. Zaključek

V našem besedilu se je potrdila hipoteza, da preučevano dvojezično frazeološko gradivo v večji meri izkazuje jezikovno in kulturno podobnost kot različnost, kar je zaradi zemljepisne in kulturne bližine razumljivo. Razlike predpostavljamo v narečni frazeologiji teh na območij, ki so v preteklosti doživela izredno zgodovinsko izkušnjo. Mnogo frazemov ima v obeh jezikih popolne ustreznice, zlasti internacionalni frazemi, denimo *nasadit' manželovi parohy – nasaditi (natakiniti) komu roge, byt' pod papučou – biti pod copato, manželské jarmo – zakonski jarem*. V skupino delnih ekvivalentov sodijo frazemi kot *tichá domácnost – tihi teden, povedat' si áno – dahiniti da* ali dvojica *strčit' (vložit', vopchat') hlavu do chomúta – skočiti (stopiti) v zakonski jarem*. Z vidika primerjalne frazeologije in prevodoslovja (kontastivne analize) predstavljajo izziv zlasti enote, ki v drugem jeziku nimajo frazeološke ustreznice, taka sta slovaški frazem *dostať sa pod čepiec* in slovenski frazem *moža objeti*.

V prispevek iz prostorskih razlogov nismo sistemsko uvrščali stavčnih frazemov, ki prav tako zelo jedrnato – v nekaterih vidikih še bolj strnjeno in duhovito – govorijo o tem, kako so ljudje včasih razmišljali, kakšne vrednote in tradicije so vladale v jezikovni skupnosti.

Nekateri obravnavani frazemi zrcalijo v začetku našega prispevka omenjeno neskladje med stvarnim položajem in pomenom ženske ter položajem, ki ga je zasedala v javni sferi. Če tega navzkrižja ne bi bilo, ne bi moglo priti do nastanka frazemov, navedenih v podskupini *Dominantnost v zakonu*, denimo *nosit' nohavice (klobúk) – nositi hlače*, niti uvodoma navedenih paremioloških enot *Na žene stoja tri uhly domu a na mužovi štvrtý – Žena podpira tri vogle hiše, mož pa enega*, ali pa slovaške paremiološke enote *Žena – zlatý stĺp v dome*.⁸⁹ Iz navedenih frazemov sledi, da so se naši predniki, kljub tradicionalni dominantnosti moškega v družini, zavedali, kakšno vlogo opravlja ženska v družini in družbi in jo zato cenili.

Svetlana KMEČOVÁ

Univerzita Komenského // Comenius University

Bratislava, Slovensko // Bratislava, Slovakia

88 Za frazeme s pomenoma „biti noseča“ in „roditi“ glej več v Dobríková – Kmečová 2015.

89 V slovenščini *Ženska – zlati steber v hiši*.

FRAZEMI Z GLASBENO SESTAVINO NA ŠPORTNIH STRANEH SLOVENSКИH ČASOPISOV (NA PRIMERU ČASOPISOV *EKIPA24*, *DNEVNIK* IN *DELO*)⁹⁰

Saša Vojtechová Poklač

Title: Phrasemes with Musical Element in Sport Section of Slovenian Newspapers (Newspapers *Ekipa24*, *Dnevnik* and *Delo*)

Abstract: The text attempts to connect three areas that impact our lives every day – music, sport and journalism. Our attention is focused on the degree and manner in which the language of sports journalists reflects music and we concentrate on phrasemes that contain at least one element connected to music. We analyze these phrasemes in newspapers *Ekipa24*, *Dnevnik* and *Delo* and we are interested in which parts of the journalistic article they occur and whether there is any deviation from the norm in their utilization.

Key words: the Slovene language; sport journalism; phraseology; music

Glasba ima v naših življenjih posebno mesto. Spremlja nas vsakodnevno, od rojstva do smrti, od večera do jutra, od januarja do decembra. Številni so se, se in se še bodo ukvarjali z glasbo poklicno, večina pa se z njo srečuje ljubiteljsko. Znano je, da je glasba univerzalni jezik, ki lahko podira vse prepreke, tudi tiste najvišje in najtežje, zato ne preseneča dejstvo, da je pogostokrat (ne)posredno vključena tudi znotraj drugih področij in dejavnosti. Na eni strani se tesno povezuje (velikokrat jih dopolnjuje, včasih pa jih lahko v interakciji z njimi tudi preseže) z drugimi umetnostmi, kot so na primer gledališče, film, književnost, slikarstvo, na drugi strani pa jo srečujemo v okoljih, v katerih je včasih niti ne pričakujemo, na primer v nakupovalnih središčih, na kopalniških itd. Veliko povezav lahko

90 Besedilo je nastalo v okviru projekta Ministrstva za šolstvo, znanost, raziskovanje in šport Republike Slovaške VEGA 1/0543/14 *Metaforičné vokálno-inštrumentálne prvky v slovenčine a slovanských jazykoch*.

najdemo tudi med športom in glasbo. Šport, podobno kot glasba, močno vpliva na naš svet. Dejstvo je, da so glasbo že od nekdaj povezovali z duhovnostjo. Nekaj podobnega so pripisovali tudi športu. To dokazuje grški rek *zdrav duh v zdravem telesu*, ki opozarja, da s telesno aktivnostjo (torej s športom) krepimo tudi človeški duh. Glasba je s športom povezana še tesneje. Športni ljubitelji si nekaterih športov sploh ne morejo predstavljati brez glasbe. Tako ima glasba pomembno vlogo pri umetnostnem drsanju, sinhronem plavanju, ritmični gimnastiki, gimnastiki, dresurnem jahanju ali aerobiki. Ob glasbi športniki in športnice izvajajo vaje, sodniki pa med drugim ocenjujejo tudi usklajenost programa z glasbo. Prav tako je na športnih prireditvah glasba prisotna tudi med podeljevanjem nagrad, ko lahko zmagovalci svoja čustva pokažejo tudi ob igranju državne himne. Paralele med glasbo in športom lahko najdemo tudi med privrženci določene glasbene zvrsti (punk, rock, metal, pop, ...) oz. navijači določenega športnega kluba, svojo pripadnost pa izražajo na različne načine, med drugim tudi s stilom oblačenja. Povezavo med glasbo in športom lahko najdemo tudi na samih tekmovanjih, na katerih morajo biti športniki zelo pozorni na različne zvoke, ki jih slišijo, od zvokov piščalk, siren, pištol, ki jih uporabljajo sodniki z namenom, da dajo športnikom znak za začetek/konec tekmovanja, pa vse do bobnov, ragelj, trobent in petja, s pomočjo katerih navijači spodbujajo tekmovalce.

Čeprav sta glasba in šport tesno povezana z duhovnostjo, pa ju v sodobni družbi močno zaznamujejo prav množični mediji. Dnevno smo obkroženi z informacijami, ki zrcalijo politične, družbeno-socialne, kulturne, športne in druge aktualne dogodke doma in po svetu. Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je publicistika „dejavnost, katere namen je obveščati, seznanjati javnost s čim, navadno v časopisu, na radiu, televiziji.“⁹¹ Definicija publicističnih besedil kaže na njihovo raznolikost, saj imajo nekatera besedila značilnosti znanstvenih oziroma poljudnoznanstvenih podzvrsti (nezaznamovanost jezikovnih sredstev), druga pa značilnosti umetnostne zvrsti (čustvena zaznamovanost). Posledično tudi njihov jezik ni enoten, saj se enkrat približuje strokovnosti, drugič umetnosti ali praktični sporazumevalnosti (Toporišič 1992: 238). Pri svojem delu novinarji uporabljajo različne načine posredovanja informacij.⁹² Ob branju poročevalskih besedil zasledimo različna jezikovna sredstva, ki jih tvorec v besedilo postavi z določenim namenom. Z nekaterimi besedili želi naslovnike zgolj informirati o določenem dogajanju, z drugimi želi to dogajanje ovrednotiti, komentirati in ga približati

91 V današnjem času tudi na spletu, socialnih omrežjih ipd.

92 Po Moniki Kalin Golob (2003: 48–51) so na eni strani besedila, ki zgolj poročajo (dominantna sta informativna funkcija in ubeseditveni način poročanje), na drugi strani pa je novinar v besedilih prisoten z zaznamovanimi jezikovnimi sredstvi (dominantna sta interpretativna funkcija in ubeseditveni način presojanje). Jože Toporišič (2000: 721–722) publicistične besedilne vrste deli v več skupin. Besedila so lahko poročevalna, opisovalna, razpostavljalna, presojevalna, navodilna in leposlovno navdahnjena.

naslovniku. Po Tomu Korošču (2005: 263) „stilistika poročevalstva operira z dvema vrstama stilne zaznamovanosti v besedilih, avtomatizacijo in aktualizacijo.“ Tomo Korošec (1998: 15) piše, da je „avtomatizacija ustaljevanje posameznih jezikovnih sredstev, da postanejo za opravljanje določene naloge običajna in se utrdijo v konvenciji med tvorci in naslovniki.“ Na drugi strani pa aktualizacijo definira kot „novo, svežo, posebno, nenavadno uporabo jezikovnih sredstev za dosego posebnega učinka“. Aktualizacija je avtorjevo sredstvo, orodje, s katerim išče pot k naslovniku, skuša navezati stik z njegovim izkustvenim svetom z namenom, sproži njegovo razumsko in čustveno dejavnost. Na eni strani je po Korošču (ibid.: 17) avtomatizacija besedila, pri kateri avtor in naslovnik nista navzoča (*stilno nevtravno*), medtem ko se z aktualizacijo avtor vključi v besedilo in išče jezikovna sredstva, s pomočjo katerih išče stik z naslovnikom (*stilno zaznamovano*). T. Korošec (ibid.: 18–26) poda seznam jezikovnih sredstev (t. i. aktualizmov), s katerimi tvorec besedila nagovarja naslovnika. To so na primer: ločila v naslovih, tropi, arhaizmi, besede z ekspresivno stilno vrednostjo, nižje pogovorne besede, frazemi, vulgarizmi. Del aktualizmov v besedilih predstavljajo tudi frazemi, ki jih bomo v nadaljevanju obravnavali. Po Korošču (ibid.: 20) so frazemi jezikovna sredstva, ki jih lahko avtorji uporabijo z namenom, da z njimi vrednotijo oziroma izražajo svoje stališče, včasih pa lahko z njimi le poživljajo besedilo. Da imajo frazemi v publicistiki posebno mesto, piše Erika Kržišnik. Po njenem mnenju so frazemi v besedilu znak razplatenosti in živahnosti in se zatorej uporabljajo zlasti v neumetnostnih besedilih, od teh pa so najpogostejši v publicistiki (Kržišnik 1994: 97). Erika Kržišnik (1991: 90–91) trdi, da so frazemi ekspresivna jezikovna znamenja, ki so med vsemi prva na voljo za izražanje razmerij do povedanega. V primerjavi z ostalimi ekspresivnimi sredstvi, kamor spadata zlasti ustvarjalna metafora in metonimija, imajo frazemi to posebnost, da že v svojem bistvu izražajo subjektivno razmerje, ki je rezultat kolektivne zavesti in doživljanja naroda, medtem ko je to razmerje pri metafori in metonimiji individualno subjektivno. Nina Tramšek (2015: 19) po E. Kržišnik povzame, da poimenovanje in vrednotenje določene predmetnosti in pojavnosti s frazemom povzroča brisanje meje med sodbo pisca in sodbo bralca, pri čemer se rahlja distanca med „tako misli/vrednoti“ avtor in „tako mislim/vrednotim jaz (= bralec)“. Možnost za nenehno identifikacijo bralca z oceno je torej večja, če je ocena označena s frazeološkimi sredstvi, ki so manipulativna, če upoštevamo dejstvo, da je časopis oblikovalec javnega mnenja, na drugi strani pa je možnost za identifikacijo pri ustvarjalnih metaforah in frazeoloških prenovitvah manjša. Erika Kržišnik na podlagi večletnih raziskav ugotavlja, da količina frazeoloških sredstev v besedilih časopisov narašča, največ frazemov pa se pojavlja v besedilih s politično tematiko. Prav tako izpostavlja, da „zavestno izrabo frazemov kot ekspresivnih, zato opaznih sredstev v časopisnih besedilih – ki jih najpogosteje beremo »diagonalno«, ne od začetka do konca – kaže njihovo pojavljanje na besedilno izpostavljenih mestih. Številno

uravnoreženo je njihovo pojavljanje v naslovu, v začetku (kar pomeni v krepko tiskanem sinopsisu ali na začetku besedila) in na koncu besedila“ (Kržišnik 2001: 109). Kržišnik tudi poudarja, da so odstopi od norme nadaljnja splošna značilnost rabe frazeologije v časopisnih besedilih. Opozarja, da so to „lahko nefunkcionalne »napake«, vzrok (in hkrati) opravičilo zanje je mogoče iskati v naglici, s katero nastajajo besedila v dnevnikih /.../, ali pa so odstopi funkcionalni v obliki t. i. frazeoloških prenovitev, ki so eden najpogostejših kreativnih jezikovno-besedilnih postopkov v teh besedilih konec 20. stoletja.“ (ibid.).

V nadaljevanju se bomo osredotočili na rabo frazemov v športnem poročevalstvu,⁹³ konkretno frazemov, znotraj katerih je ena izmed sestavin s področja glasbe. Na podlagi navedenih teoretičnih izhodišč bomo poskušali odgovoriti na naslednja vprašanja: a) Ali in v kolikšni meri se v slovenskih časopisih *Ekipa24*, *Dnevnik* in *Delo* na športnih straneh pojavljajo frazemi z glasbeno sestavino?; b) Katere sestavine z motivi s področja glasbe so prisotne v frazemih, ki se rabijo v omenjenih časopisih?; c) Ali prihaja do odstopov od norme in v kolikšnem obsegu?; d) Kje konkretno se tovrstni frazemi v besedilu pojavljajo?

Za potrebe članka smo analizirali tri slovenske časopise, pri čemer se dnevnik *Ekipa24* (dalje tudi EK)⁹⁴ ukvarja izključno s športom, medtem ko sta *Dnevnik* (dalje tudi DN)⁹⁵ in *Delo* (dalje tudi DE)⁹⁶ osrednja slovenska dnevnik, ki na svojih straneh izčrpno obravnavata tudi šport.⁹⁷ Pred začetnim iskanjem frazemov v omenjenih časopisih smo pripravili nabor frazemov, ki vsebujejo sestavino iz

93 Na vprašanja, povezana s športnim poročevalstvom, je skušala v diplomskem delu odgovoriti Petra Mavrič (2009: 73–75), ki je analizirala rabo aktualizmov v športnem poročevalstvu. Ugotovila je, da je le-ta zelo pogosta. Zanimalo jo je tudi, kateri medij (tisk, radio ali televizija) je najbolj bogat z aktualizmi. Na podlagi analize je prišla do sklepa, da lahko največ aktualizmov najdemo v tiskanih medijih, kar povezuje z dejstvom, da imajo novinarji tovrstnih medijev na voljo le besede, s katerimi morajo bralca pritegniti k branju.

94 Časopis *Ekipa24* (prej *Ekipa*) je edini slovenski športni dnevnik. Prva številka je izšla leta 1995. Časopis vsakodnevno prinaša na približno 34 straneh novice o športnem dogajanju v Sloveniji in svetu. Na voljo je tudi spletna izdaja www.Ekipa24.si (Tramšek 2015: 3).

95 Časopis *Dnevnik* je prav tako eden osrednjih slovenskih časopisov. Prva številka takratnega *Ljubljanskega dnevnika* je izšla 2. junija 1951. Tiskana izdaja vsebuje 8 prilog. Tako kot *Delo* ima tudi *Dnevnik* največ bralcev v osrednji Sloveniji, od 1998 pa ponuja tudi spletno izdajo www.dnevnik.si (Tramšek 2015: 3).

96 Časopis *Delo* je osrednji slovenski dnevnik, ki izhaja od 1. maja 1959. Nastal je z združitvijo dveh časnikov *Slovenski poročevalec* in *Ljudska pravica*. V okviru časopisa vsak teden izide 7 prilog. Bralci ga lahko berejo tudi na spletu www.delo.si (Tramšek 2015: 3).

97 Ker smo se omejili zgolj na frazeme z glasbeno sestavino (ne pa tudi splošno na frazeologijo znotraj športnih rubrik), smo se zaradi specifičnosti teme in ob predpostavki, da se v gradivu tovrstni frazemi ne bodo pojavljali redno in množično, odločili, da bomo gradivo iskali v spletnih izdajah omenjenih časopisov, pomagali pa smo se tudi z gradivom, dostopnim v 1,2 milijardnem referenčnem korpusu *Gigafida*, ki obsega slovenska besedila od 1990 do 2011. Gradivo, ki smo ga našli v *Gigafida*, smo ob krajšavi časopisa, v katerem je bil članek objavljen, označili s številom 1, tako EK – 1; DN – 1; DE – 1.

sveta glasbe. Nabor je bil narejen na podlagi gesel *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2014)⁹⁸, *Slovarja slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011) in člankov, objavljenih v znanstvenem zborniku z naslovom *Hudobne motivy vo frazeologii* (2014).⁹⁹ Morebitno prisotnost izbranih frazemov smo nato preverjali v omenjenih časopisih. Iz širšega nabora smo morali izločiti kar nekaj frazemov, ki jih poznata SSKJ in Kebrov slovar, v izbranih časopisih pa jih nismo našli. V nadaljevanju bomo predstavili zastopanost frazemov, ki vsebujejo sestavine *boben, glas, muzika/glasba, pesem, peti, rog, struna, ton, violina, zvon, zvoniti* in *žvižgati* v obravnavanih časopisih.

Glede na glasnost glasbila, njegovo zastopanost v frazeologiji,¹⁰⁰ pa tudi vlogo, ki jo opravlja na športnih tekmovanjih,¹⁰¹ smo pričakovali, da bo zastopanost frazemov s sestavino *boben* v športnem poročevalstvu večja. Na koncu smo našli zgolj en primer, in sicer v časopisu *Delo*, ki je uporabljen v naslovu kot besedna igra k priimku bivšega hrvaškega nogometaša Zvonimirja Bobana, in sicer *Boban skoraj na bobnu*. Gre za frazem *biti na bobnu*, ki ga rabimo v pomenu „doživeti prisilno dražbo, gospodarsko propasti“,¹⁰² kar potrjuje tudi besedilo, ki se pojavi pod omenjenim naslovom, in bralce obvešča, da je omenjeni nogometaš v velikih finančnih težavah.

V gradivu smo našli kar nekaj frazemov, ki vsebujejo sestavino *glas*, čeprav je potrebno poudariti, da ne gre za večje število različnih frazemov, ki so s to sestavino znani v slovenščini.¹⁰³ V vseh treh časopisih prevladuje frazeološka enota *povzdigniti glas* v pomenu „začeti glasneje govoriti“. ¹⁰⁴ V časopisu *Ekipa24* je bil

98 Gre za prenovljeno in dopolnjeno izdajo.

99 V zborniku je 33 referatov, ki obravnavajo glasbene motive v frazeologiji v različnih slovanskih in neslovanskih jezikih. Referati so bili predstavljeni na mednarodni znanstveni konferenci, ki je potekala 26. in 27. septembra 2014 na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi.

100 V Kebrovem slovarju najdemo frazeme *biti na bobnu, biti toliko za kaj, kolikor zajec za boben, boben je zapel, dati koga/kaj na boben, imeti trebuh kakor boben, iti na boben, kakor krava na boben, napet kot boben, pognati koga/kaj na boben, priti na boben, razumeti se na kaj kot zajec na boben, sit kot boben, soldaški boben poje, spoznati se na kaj kot zajec na boben, spraviti koga/kaj na boben, zapel je vojaški boben* (SSF 2011: 87–89).

101 V mislih imamo navijače, ki redno uporabljajo bobne na različnih tekmovanjih.

102 Janez Keber piše, da je frazem nastal po nekdanjem načinu razglasitve rubeža z bobnom (SSF 2011: 87).

103 O slovenskih frazemih s sestavinama *glas* in *glasba* v slovenski frazeologiji je podrobneje pisala Erika Kržišnik (2014). V članku avtorica piše o frazemih in pregovorih: *na glas, na ves glas, ne dati glasu od sebe, povzdigniti glas, glas zastane v grlu (komu), prazen sod ima močen glas, imeti glas, dajati glas (in siliti k petju), prvi glas, drugi glas, glas gre (se širi/razširi, raznese, arh. počí) o kom/čem, v en glas, povzdigniti svoj glas, glas vpijočega v puščavi, ljudski glas božji glas, dober glas, slab glas, <kdo/kaj> biti na dobrem, slabem glasu, priti na slab glas, spraviti <koga/kaj> na slab glas, biti ob dober glas, dober glas seže v deveto vas* (Kržišnik 2014: 191–201).

104 Erika Kržišnik (2014: 195) opozarja, da SSKJ sicer pozna frazem *povzdigniti glas* s pomenom „začeti glasneje govoriti“ in frazem *povzdigniti svoj glas* v pomenu „povedati svoje mnenje“, vendar za omenjeni frazeološki enoti ugotavlja, da „formalno razlikovanje med FE *povzdigniti glas* za pomen „začeti glasneje govoriti“ in *povzdigniti svoj glas* za pomen „protestirati, izjavljati se proti čemu/

frazem *povzdigniti glas* enkrat uporabljen v naslov *Zakaj je Elsner povzdignil glas?*, petkrat pa smo ga našli v povedih znotraj besedil: *Prvič sem glas povzdignil že v pripravljalnem obdobju, a je Cohnu dal novo možnost; Že večkrat je povzdignil glas, ko so javno kritizirali njegovo trenerko, dvakratno zmagovalko grand slama, Francozinjo Maurresmojevo; „Kar vam želim povedati je to, da smo zelo blizu,“ je še enkrat povzdignil glas; Po tretjem голу je strateg gostov Fabian Dahlem vzel 30 sekund odmora in močno povzdignil glas.*

Relativno pogosto rabijo športni novinarji omenjeni frazem tudi v časopisu *Dnevnik*. Tako na primer v povedih: *Glas povzdignem na igralce, sodniških odločitev ne komentiram z besedami, s katerimi bi jih užalil; Kapetan je prevzel odgovornost, vodil igro in končno povzdignil glas, da je stekla komunikacija na igrišču (DN – 1); „V garderobi sem povzdignil glas in drugi polčas je bila bistveno kvalitetnejši“ (DN – 1); Očitno je trener Gorenc pred zadnjim delom v slačilnici povzdignil glas in v dveh minutah in 28 sekundah je Olimpija s štirimi zadetki le strla odpor Zagrebčanov (DN – 1); Ob drugem tehničnem odmoru je običajno vselej mirni Baltić povzdignil glas in pošteno nahrulil svoje igralce (DN – 1).*

V korpusu *Gigafida* smo našli primera, ki sta iz časopisa *Delo*: *„To je bila čista katastrofa, kako so skakali. Zato sem jih pred začetkom tekme poiskal in povzdignil glas, saj to ni več nikamor peljalo,“ je zaupal 37-letni Finec; „Na treningih pogosto povzdigne glas, a že dobro ve, zakaj /.../.“*

V vseh treh časopisih je zastopan frazem <kdo/kaj> biti na dobrem glasu za pomen „sloveti, biti znan kot pozitiven“. V deželi aktualnih evropskih, svetovnih in olimpijskih prvakov je slovenska delovna sila na dobrem glasu (EK); Slovenski rokmetaši so v Montpellieru na dobrem glasu in kaj lahko se zgodi, da bo slovenska mafija poleti dobila novega člana (EK); Se pravi, da so pomembna poznanstva, zveze v tem športu, predusem pa to, da si na dobrem glasu (DE). Čeprav je v slovenščini znan tudi frazem <kdo/kaj> biti na slabem glasu v pomenu „sloveti, biti znan kot negativen“, pa sta se avtorja v dveh primerih odločila, da bosta namesto tega raje uporabila zanikano obliko frazema <kdo/kaj> biti na dobrem glasu, v enem primeru se je avtor celo odločil, da bo poleg zanikanja uporabil tudi narekovaje, s čimer je verjetno še bolj želel vplivati na bralca in njegovo mnenje o določenem problemu. Gre za povedi: *Zaradi glasnega proslavljanja noč prej 25-letni Ljubljančan ni bil ravno „na dobrem glasu“, a vseeno je iz tega vela gromozanska navdušenost (EK); „Videl sem, da nimam možnosti niti za 2 uri in 20 minut in sem odstopil,“ je izjavil Kežzar in priznal, da ne bo ravno na dobrem glasu za prihajajoča velika tekmovanja, potem ko še enkrat ni videl cilja maratona (DN – 1).*

komu“ dosega le stopnjo tendence in da je treba govoriti o variantnem frazemu *povzdigniti <svoj> glas* z dvema ločenima pomenoma. Samo v primeru eksplicitne zunanje vezljivosti *proti komu/čemu*, ki pa za realizacijo pomena ni obvezna, gre vedno za variantno FE s pomenom „protestirati“ (Kržišnik 2014: 197).

V *Dnevniku* in *Delu* smo zasledili frazem *na glas*, ki ga rabimo v pomenu „glasno“. Tako na primer v povedih: *Janus je optimistično razpoložen in na glas razmišlja o velikem kristalnem globusu, ki se je Petru Prevcu v minuli sezoni za las izmuznil iz rok* (DN); *Tekme svetovnega pokala na Pokljuki so, čeprav se o tem ne govori na glas, odvisne tudi od uspehov domačih lovcev* (DN); *Peter Prevc pogosto ne pove vsega na glas, a hkrati natančno ve, kaj bi rad dosegel* (DE).

Frazema *glas se širi o kom/čem* v pomenu „govori se“ in *glas vpijočega v puščavi*,¹⁰⁵ ki ga rabimo v pomenu „razširjanje kakega nazora, prizadevanje, ki nima uspeha“ smo zasledili samo v časopisu *Ekipa24*, in to v: *A po zaslugi nogometaša, ki si kruh služi pri tem estonskem prvotligašu, se glas od leta 1912 ustanovljenem kolektivu zdaj širi po vsem svetu; Glas o mladem Ljubljancu se širi po vsej Evropi, gol se je dovolj zanimiv zdel celo Američanom, Angleži niso znali pozabiti omeniti, da je Šporar nekoč razkril, da mu je najbolj pri srcu Liverpool; Je to glas vpijočega v puščavi ali je s klubi vendarle sklenil dovolj trdno zaveznitvo?*

Prav tako smo frazema *na ves glas* „zelo glasno“ in *v en glas* „soglasno“ našli samo v časopisu *Dnevnik*, in sicer v: *In troblje, s katerimi so na ves glas trobili; Ne zgolj Marca tudi ostali španski časniki v en glas poudarjajo, da je Florentiono Perez z imenovanjem Zinedina Zidana močno tvegaj, saj Francozu primanjkuje trenerskih izkušenj; Irska slavi svoje junake, ki so ji priigrali tretji nastop na evropskem prvenstvu. Bosna in Hercegovina je Dublin zapuščala razočarana. „Morali bi igrati bolje,“ so rekli v en glas.*

V *Ekipi24* in *Delu* smo v besedilih našli tudi pregovor *dober glas seže v deveto vas* za pomen „kar je dobro, je daleč naokrog znano“. Tako na primer v: *Dober glas seže v deveto vas, pravijo* (EK); *Da dober glas seže v deveto vas, je bilo lepo razvidno tudi nekaj ur po objavi Deničevega seznama* (EK); *Dober glas seže v deveto vas in trenerska pot ga je zanesla v po prebivalstvu najštevilčnejšo državo na zemeljski obli, postal je trener selekcije kitajske province Shandong* (EK); *Da dober glas seže v deveto vas, kaže tudi njihov preboj v formulo 1* (DE – 1).

V pregovor za *malo denarja malo muzike*¹⁰⁶ s pomenom „za majhno plačilo se malo dobi“ se namesto nevtralnega poimenovanja *glasba*, ki je značilno za knjižni jezik, rabi sinonim *muzika*, ki ga v slovenščini rabimo predvsem v pogovornem jeziku. Pregovor smo v tej obliki našli v vseh treh časopisih: *Zakaj je tako, že dolgo ni skrivnost: italijanski klubi nimajo denarja. In saj veste, kako pravijo: malo denarja, malo muzike* (EK); *Občutek imam, da šport vsi vedno bolj jemljejo le še kot rekreacijo, v vrhunskem športu pa še kako velja rek „malo denarja, malo muzike“* (DN – 1); *„Malo denarja, malo muzike,“ odgovarjajo v ljubljanskem taboru* (DE). V štirih primerih smo zasledili sestavinsko zamenjavo pregovora za *malo denarja malo muzike* v *kolikor denarja, toliko muzike*, in to v: *Kolikor denarja, toliko muzike, in ob pomanjkanju denarja so Zlatorog*

105 Frazem je svetopisemskega izvora (SSF 2011: 212).

106 SSKJ pozna še naslednje frazeme, ki vsebujejo sestavino *muzika*: *pog., ekspr. to je pa druga muzika, ekspr. dosti imam te muzike, slabš. narediti komu mačjo muziko, pog. ekspr. ko jim bo zmanjkalo denarja, bo konec muzike, preg. za malo denarja malo muzike* (SSKJ 2014: 844).

poleti znova zapustili nekateri najbolj uigrani muzikantje, /.../ (EK); Lahko bi tudi zapisali **kolikor denarja, toliko muzike**, pa čeprav prazna blagajna nikakor ne bi smela biti izgovor za pomanjkanje idej /.../ (EK); „**Kolikor denarja, toliko muzike**,“ je na vprašanje, kakšen je njegov cilj na EP, na včerajšnji novinarski konferenci odgovoril 33-letni Ljubljčan /.../ (DE). V dveh primerih smo modificiran pregovor zasledili tudi v naslovu in sinopsisu: **Koliko denarja, toliko muzike** [naslov] – *Epilog? Najenostavnejše povedano, kolikor denarja, toliko muzike* [sinopsis] (EK); **Kolikor denarja, toliko muzike** [naslov] (DE). Prav tako smo ugotovili, da nekateri novinarji rabijo namesto sestavine *muzika* sestavino *glasba*. Tako na primer v: *Da, kolikor denarja, toliko glasbe* (EK); **Kolikor bo denarja, toliko bo glasbe** [sinopsis] (DE).

V časopisu *Dnevnik* in *Delo* smo našli kar nekaj primerov rabe frazema *druga pesem*¹⁰⁷ s pomenom „kar je drugačno, različno, praviloma boljše v primerjavi z dosedanjim“: „To je povsem **druga pesem**, s tako dobrimi smučmi je pravi užitek teči,“ ni skrival navdušenja Berlot, /.../ (DE); „Obljubljam, da bo na drugi tekmi v Treh lilijah povsem **druga pesem**. Olimpija je bila tokrat enostavno boljša /.../“ (DN – 1); „Poraz na prvi tekmi v Feldkirchu je bil plod naše neuigranosti, tokrat bo povsem **druga pesem**,“ je optimist pred današnjo tekmo napadalec Olimpije Kelly Glowa (DN – 1); „Poznala se je odsotnost izkušenega Andreja Razingerja in drevi bo zato pela povsem **druga pesem**“ (DN – 1); „To je bila povsem **druga pesem** kot na 10 kilometrov. Z lahkoto sem se pol kroga držal Rusa Prokuratorova in tri kilometre celo Finca Immonena“ (DN – 1); „Prvi polčas smo igrali pod vsako kritiko in v glavnem metali žoge stran. Med odmorom sem bil malo agresiven in zato je bila v drugem delu povsem **druga pesem** /.../“ (DE – 1); *Ko pa ju je v nadaljevanju domačim uspelo zaustaviti, je bila na dobovskem parketu povsem druga pesem* (DE – 1).

Ker se je v obravnavanih besedilih frazem *druga pesem* vedno pojavljal ob prislovu *povsem*, nas je zanimalo, koliko je tovrstnih pojavitev v korpusu *Gigafida*. Izkazalo se je, da ima zveza *druga pesem* v korpusu 186 pojavitev, na drugi strani pa se v korpusu zveza *povsem druga zveza* pojavi 199-krat. Na podlagi teh podatkov, nas je zanimalo, ali je v jeziku pogosto prisotna raba frazeološke enote *druga pesem* v povezavi s prislovom. Preverili smo število zadetkov zveze *popolnoma druga pesem* in ugotovili, da je znanih 19 zadetkov, zveza *čisto druga pesem* pa se je pojavila 92-krat. Na podlagi tega lahko sklenemo, da prevladuje raba frazema z omenjenimi prislovi *povsem*, *popolnoma* in *čisto*.

V dveh primerih smo v besedilih našli frazem *peti hvalo komu/čemu*¹⁰⁸ s pomenom „zelo hvaliti koga, kaj“: *Bolj kot Ljubljana bodo gostom v spominu ostala Goriška*

107 V Kebrovem slovarju so pod geslom *pesem* navedeni naslednji frazemi: *druga pesem, drugačna pesem, ista pesem, labodja pesem, peti staro pesem, poslušati staro pesem, stara pesem* (SSF 2011: 683–685). V SSKJ so na primer navedeni še frazemi, ki jih Kebrov slovar ne pozna: *pesem je ugasnila v njegovih očeh, zdaj je to (delati) pesem, sekira je zapela v gozdu mrtvaško pesem, pesem prihodnosti, visoka pesem*.

108 Nastanek frazema *Keber* povezuje z dejstvom, „da so nekdaj zlasti vladarje in druge obrtnike, a tudi Boga, večinoma hvalili, častili v pesmih, tj. odah, hvalnicah vseh vrst, hvalospelih, slavospe-

*Brda, kjer je vinska klet novinarjem in drugim pomembnejšem postregla z vinom iz steklenic, opremljenih z etiketami Gira, in dobrotami, ki so jim včeraj **peli hvalo** tudi v omenjenem italijanskem časopisu (DN – 1); Brica bi lahko kritizirali, a prav lahko bi **mu peli hvalo**. V devetih sezonah je klub pripeljal na vrh (DE – 1).*

Frazema *v isti rog trobiti [s kom]*,¹⁰⁹ ki ga poznamo s pomenom „v vsem pritrjevati komu“, nismo našli, smo pa v časopisu *Ekipa24* našli potrpanje frazema, in sicer: *Vročekrven, sem in tja koleričen, včasih tudi zoprni, kdo pa ni, v njegovem besednjaku niso zgolj oguljene fraze, zato je bil v deželi, kjer so oguljene fraze, **trobljenje v isti rog** in pihanje na dušo množicam del vsakdanjika, pogosto črna ovca, na hrbtu katere so se lomila kopja, usaka njegova poteza pa je bila kirurško secirana. V Gigafida smo našli 7 zadetkov tovrstne rabe frazema.*

V športnih rubrikah je bil prisoten tudi frazem *v en rog tuliti*, in sicer: *Vsa ekipa na čelu s kapetanom je sodelovala pri ključnih **odločitvah**, bili smo polni samozavesti, **tulili smo v isti rog**¹¹⁰ (EK); Veliko sem se pogovarjal s tekmovalci, le da sem se tokrat za razliko od tistega februarskega sestanka po svetovnem prvenstvu v St. Moritzu, ko so **vsii tulili v en rog**,¹¹¹ ne da bi prej pomeli pred lastnim pragom, izognil skupnemu sestanku (DE – 1). V Dnevniku smo pri frazemu *v en rog tuliti*, kjer je ustaljena nedovršna glagolska oblika, našli frazem z dovršno obliko *v isti rog zatuliti*: *Že tedaj so z Mourinhom **v isti rog zatulili** mnogi navijači Reala, a v zadnjih tednih so kritike ušle izpod nadzora. Rabo modificirane oblike smo preverili v Gigafida in ugotovili, da se frazem v dovršni obliki pojavi zgolj enkrat, kar pomeni, da bi tovrstno rabo lahko označili kot odstop od norme.**

Kar nekajkrat smo zasledili, da je prišlo da zamenjave sestavin, pri čemer so novinarji namesto sestavine *trobiti* uporabili sestavino *pihati*. Dejstvo je, da glasbilo rog spada v skupino trobil, na katerega se igra tako, da se trobi. Zelo soroden način igranja je pihanje, ki je značilno za pihala, zato ne preseneča dejstvo, da veliko ljudi zamenjuje oba načina, posledično pa do zamenjave prihaja tudi pri rabi obravnavanega frazema. Tako smo našli: *Ni hotela **pihati v isti rog**¹¹² zgolj zato, ker je bil ta rog enostavnejši, ker je morda zvenel lepše in ker je predvsem zagotavljal široko izogibanje kritični distanci ter posledičnim možnostim za kaj neprijetnega (EK); Takoj bi ga vrnil vanjo, ker je reprezentanca nad vsemi, ker moramo za njeno korist vsi **pihati v isti rog**¹¹³ (EK).*

vih“ (SSF 2011: 275).

109 Po Kebru temeljijo frazemi *v en rog trobiti [s kom]*, *v en rog tuliti*, *v isti rog trobiti [kom]* na dejstvu, da so na nekdanjem običajnem brezventilnem rogu lahko igrali samo en tonski način (SSF 2011: 818).

110 Frazem je v pomenu „imeti enake namene, cilje s kom“.

111 Frazem ima pomen „v vsem pritrjevati komu“.

112 Frazem s pomenom „v vsem pritrjevati komu“.

113 Frazem v pomenu „imeti enake namene, cilje s kom“.

Sestavina *struna* je v slovenskem jeziku zastopana v številnih frazemih.¹¹⁴ V besedilih je bil pogosto rabljen frazem *napet kot struna* „zelo napet“: /.../ *toda pot do izkupička je bila napeta kot struna* (DN); *Po domače povedano, moraš biti fizično močan kot žival, mišice pa napete kot struna, da špricneš* (DN); *Bilo je napeto kot struna, ki pa ni počila* [sinopsis] (DN); *Ker je bila to prva kvalifikacijska tekma za London, so bili živci napeti kot strune, prihodnje leto bo še huje* (DN); *Igralcem še prehitro stopi v glavo ležernost, jaz si pa želim, da so ves čas napeti kot strune in iščejo najkrajšo pot do gola* (DE).

V besedilih smo namesto frazema *zaigrati na čustvene strune* s pomenom „čustveno govoriti“ našli frazem z zamenjano sestavino *zaigrati na sentimentalne strune*, pri čemer se je avtor odločil za rabo sopomenke: *Zdaj, šest let pozneje, sta na sentimentalne strune zaigrala Nasser Al-Khelaiji in večno mrkogledi direktor pariškega kluba Bruno Martini*, /.../ (EK). V enem primeru je novinar aktualiziral frazem in ga prilagodil tako, da je izpostavil nacionalno pripadnost in odnos Slovencev do rokometu ter novega trenerja: *Vujović bo že znal zaigrati tudi na slovenske strune* [naslov] (DE). Prav tako smo našli primere, kjer se je namesto sestavine *zaigrati* pojavila sestavina *zabrenkati*: *Stari volk je zabrenkal na čustvene strune* (EK).

Nekoliko preseneča raba frazema *brenkati na drugačne strune* „lotevati se česa na drugačen način, z večjo strogostjo“, ki se v besedilu pojavi v edninski obliki: *Medtem ko so bili hrvaški reprezentanti v pogovorih s slovenskimi novinarji izredno previdni in polni hvale na račun Prašnikarjeve enajsterice, pa so hrvaškim brenkali na povsem drugačno struno* (DN). Dejstvo je, da frazem odstopa od norme, v *Gigafida* pa edninske rabe nismo našli, tako da lahko trdimo, da gre za napačno rabo.

Čeprav sta v slovenščini znana frazema *dajati [pravi] ton čemu* in *dati [pravi] ton čemu*¹¹⁵ s pomenom „dajati čemu pravo podobo, pravi izraz, poudarek“, pa smo v vseh treh obravnavanih časopisih našli zgolj *dajati [pravi] ton čemu*. Poudariti je potrebno, da niti v enem primeru nismo našli frazema, ki bi vseboval tudi sestavino *pravi*, pač pa smo v dveh primerih našli na tem mestu sestavino *vselej*. Ker gre za večje število besedil, ki vsebujejo ta frazem, jih bomo navedli samo nekaj. V časopisu *Ekipa24*: *Ima veliko kakovostnih igralk, ton igre pa mu daje prav Kudlaczeva; Imajo veliko kakovostnih igralk, ton igre pa ji daje poljska reprezentantka Karolina Kudlacz. V časopisu Dnevnik smo na primer našli: Medveščak je zelo čvrsta ekipa, ki ima v svojih vrstah pet Slovakov, ki dajejo ton njihovim igri; Pri Ljubljancem je sprova le Tušek dajal ton igri v napadu, pri Polzeli pa so bile sile boljše razporejene, Na srečo je tukaj veliko navijačev z Norveške, ki usaj na smučarskih tekih dajejo ton prireditvi. V Delu pa smo za-*

114 Frazemi *brenkati na drugačne strune*, *brenkati na druge strune*, *brenkati na čustveno struno*, *igranje na čustvene strune*, *napet kot struna*, *napeti druge strune*, *ubirati druge strune*, *ubirati drugačne strune*, *ubirati druge strune*, *zabrenkati na drugačne strune*, *zabrenkati na pravo struno*, *zadeti pravo struno*, *zaigrati na čustvene strune*, *zaigrati na čustveno struno*, *zaigrati na pravo struno* (SSF 2011: 926–928). V SSKJ smo našli tudi *prenapeti strune*, *ubirati smešno struno*.

115 Frazema *sta* s področja glasbe, kjer npr. kdo v orkestru ali pred glasbenim nastopom koga pred začetkom da izhodiščni ton, melodijo (SSF 2011: 982).

sledili poved: *Bleščeca predstava – Slovenci so presenetili Švede z udarno igro v napadu, ki ji je dajal ton tudi Aleš Pajovič.*

Poudariti je potrebno, da niti v enem primeru nismo našli frazema *dajati [pravi] ton* čemu, ki bi vseboval tudi sestavino *pravi*, pač pa smo v dveh primerih našli na tem mestu sestavino *uselej*: *Normalno bi bil to Kasparov, ki je vselej dajal ton svojim ekipam* (DE – 1); *Bojeviti Gorenjec, ki je na sredini igrišča vselej dajal ton prepoznavni fanatični igri slovenske reprezentance, /.../* (DE – 1).

Frazemi s sestavino *violina* so v publicistiki zelo pogosti.¹¹⁶ To potrjuje tudi pogosta raba le-teh v obravnavanih časopisih, zato jih bomo navedli samo nekaj. Frazem *biti prva violina* smo našli v naslednjih povedih: *Dražetič, prva violina lanske sezone, naj bi sicer imel ponudbe tudi od drugod, a v Sevnici se nadejajo, da bo še vsaj sezono nosil modri dres* (EK); *Prva violina slovenske reprezentance bo na SP v Južni Koreji napadalec, ki ga po kakovosti postavljamo takoj za našega velemojstra Anžeta Kopitarja* (EK); *A proti koncu kariere se slej kot prej moraš sprjazniti z dejstvom, da ne boš več prva violina v moštvu* (DN – 1); *Na mestu prve violine bo tako zaigral Marko Tkalec, ki je svojo dobro pripravljenost letos potrdil tudi na domžalskem turnirju /.../* (DN – 1); *Primorci blestijo, kot že dolgo ne, njihov vodja Miran Pavlin pa bo prva violina tudi danes* (DN – 1); *Potem ko je bila Tina Križan vrsto let prva violina naše reprezentance, /.../* (DE – 1). Našli smo primer s frazem *igrati prvo violino*: *Na začetku je prvo violino igral Adam Malysz.*

V besedilih smo zasledili tudi frazem *biti druga violina* „biti v podrejenem položaju“. Tako na primer: *Očitno je bilo, da Rosberg po Hamiltonovem zmagovitem začetku sezone nikakor ni želel postati druga violina v ekipi Mercedes* (EK); *A kaj kmalu se lahko zgodi, da bo postal več kot jasna druga violina v moštvu in bo moral pomagati Felipeju Massi v boju za naslov prvaka* (DN – 1); *Nekateri igralci, ki so bili doslej v reprezentanci druge violine, so se dobesečno čez noč znašli v vlogah nosilcev igre* (DN – 1); *Boljše druga violina kot peta [naslov]* (DE).

Čeprav niti SSKJ niti Kebrov slovar ne poznata frazema *biti tretja violina*, pa smo v besedilih kar nekajkrat našli zveze s sestavino *tretji*. Pavel Krejčí (2014: 170) ugotavlja, da se v srbskem frazeološkem slovarju iz leta 2012 nahaja oblika *biti druga (treća) violina*, pri čemer češki frazeološki slovarji oblike s sestavino *tretji* ne navajajo, je pa prisotna v besedilih, vendar v zvezi *igrati tretjo violino*. Pavel Krejčí to razlaga z besedami, da vrstilni števniki *tretji* dodaja celotnemu frazemu dopolnilen, natančnejši pomen. V besedilih, ki smo jih preučevali, smo tako našli: *Vprašaj Romana Horvata, ki je tako rekoč s svojo lastno roko Olimpiji priigral edini evropski prestol, po poškodbi pa igra tretjo violino, češ, za nič ni več, ne tolče se, izogiba se kontaktu* (DE); *Valjavca bo, kot je pojasnil v svojem programu, poslal na Tour, kar bo zanj nemara še boljše, saj bo imel na „francoski pentlji“ več manevrskega prostora, kot bi ga imel na Giru, kjer bi bil v najboljšem primeru tretja violina svojega moštva.* V slovenskih

116 Pri Kebru (SSF 2011: 1034) najdemo naslednje frazeme: *biti druga violina, biti prva violina, igrati drugo violino, igrati prvo violino*. Te frazeme najdemo tudi v SSKJ.

besedilih smo torej zasledili zvezo tako z glagolom *biti* kot z glagolom *igrati*, tako da se lahko strinjamo s Krejčijem, da je avtor z uporabo vrstilnega števnikarja *tretji* želel dodati celotnemu frazemu natančnejši pomen.

Na analiziranih športnih straneh sta se pogosto pojavila frazema *obesiti [kaj] na veliki zvon* in *obešati [kaj] na veliki zvon* s pomenom „povsod razglašati, pripovedovati“. Izmed dvaindvajsetih frazemov, ki so vsebovali sestavino *zvon*, smo našli samo dva frazema z dovršno obliko, torej *obesiti [kaj] na veliki zvon*. Gre za frazema: *Jurij Žurej je v začetku julija na veliki zvon obesil, kaj se je dogajajo v „kuhinji na Krvavcu“, kjer je olimpijsko normo izpolnila svetovno znana violinistka Vanessa Mae (DN)*; *Čprav je to, kar je naredil tisto popoldne v Liverpoolu, počel že prej, je tedaj potezo opazila usa Anglija in jo obesila na veliki, celo največji zvon (EK)*. Slednji frazem je zelo zanimiv tudi z vidika rabe sestavine, tj. presežnika *največji*, s katerim je želel avtor še podariti pomen poteze, ki jo je opazila angleška javnost. Večina frazemov je bila rabljena v nedovršni obliki, torej *obešati [kaj] na veliki zvon*, našli pa smo jih na primer v: *Zato nismo želeli na veliki zvon obešati tega, kar se je po tihem že šušljalo (EK)*; *Predusem pa so se na drugi strani znašli tisti, o katerih ste zagotovo slišali zelo veliko (saj veste, zadeve s prihranki nihče ni želel obešati na veliki zvon) in /.../ (EK)*; *Toda tega nihče ne obeša ne veliki zvon, spomnijo se samo vrtoglavih števil (DN)*; *„Tega med kariero nisem obešal ne veliki zvon, toda zdaj lahko povem“ (DN)*; *Čuti namreč bolečine v kolenu, ki jih ne obeša ne veliki zvon (DN)*; *Še pred tedni so vodilni možje slovenske košarkarske reprezentance poudarjali, da ne bodo obešali na veliki zvon obiskov kandidatov za nastop na letošnjem EP (DE)*.

V vseh treh časopisih smo našli tudi pregovora, ki vsebujeta sestavino *zvoniti*, in sicer *po toči zvoniti* in *po toči zvoniti je prepozno*¹¹⁷ s pomenom „prepozno začeti delovati, ukrepati“. Na primer: *A po toči zvoniti je prepozno, nova priložnost, da kri, znoj in solze poplačajo tudi z zmago, bo jutri (EK)*; *Izvršilni odbor je v položaju tistega, ki zvonijo po toči (DN)*; *„A po toči zvoniti je prepozno, kljub vsemu sem več kot zadovoljen z osvojenimi točkami in še vedno odprtim bojem za končna odličja,“ /.../ (DE)*.

Zadnja sestavina frazemov, ki smo jo zasledili na športnih straneh slovenskih časopisov in je povezana tudi z glasbenim svetom, je sestavina *žvižgati*. Gre za frazem *iti rakom žvižgat*,¹¹⁸ ki ga rabimo v pomenu „propasti“. Omenjeni frazem smo našli v naslednjih povedih: *Bo šel slovenski šport rakom žvižgat? (EK)*; *Pri nas pa gre vse skupaj počasi, ampak zanesljivo rakom žvižgat (EK)*; *Začel sem super, potem pa na dveh luknjah izgubil žogico in vse je šlo rakom žvižgat (DN – 1)*; *Mariborski Branik, ki je lani izpadel iz prve lige, ne bo nastopal niti v 1. B ligi. Klub se ni prijavil za tekmo vanje, tako da je šla mariborska košarka rakom žvižgat (DN – 1)*; *Tekma je bila izredno naporna, saj smo vedeli, da če tekme ne zmagamo, lahko gremo rakom žvižgat (DN – 1)*.

117 Rek *po toči zvoniti je prepozno* je nastal po nekdanjem načinu odvrčanja nevihtnih oblakov s točo z zvonjenjem zvonov, ki naj bi pomagalo samo, če je bilo začeto pravočasno (SSF 2011: 976).

118 Frazem *naj bi nastal na osnovi nekdanjega kaznovanja s potapljanjem* (SSF 2011: 788–789).

Na podlagi teoretičnih izhodišč in zbranega gradiva, lahko trdimo, da je v obravnavanih časopisih *Ekipa24*, *Dnevnik* in *Delo* frazeologija prisotna, prav tako pa smo našli relativno veliko frazemov, kjer je ena izmed sestavin iz sveta glasbe. Gradivo izkazuje, da novinarji tudi s pomočjo frazeoloških enot izražajo svoja stališča, obenem pa želijo temo približati naslovniku in vplivati na njegovo mnenje. V gradivu, ki smo ga obravnavali, smo našli frazeme s sestavinami *boben*, *glas*, *muzika/glasba*, *pesem*, *peti*, *rog*, *struna*, *ton*, *violina*, *zvon*, *zvoniti in žvižgati*. Najmanj frazemov smo našli s sestavino *boben*, prevladujejo pa frazemi s sestavinami *glas*, *pesem*, *struna*, *violina* in *zvon*. Izkazalo se je, da se večinoma v gradivu oblika frazema lahko deloma spreminja glede na oblike rabe, na primer: spregatvene (*ne obeša na veliki zvon*, *dajejo ton*, *glas povzdignem*), časovne (*je obesil na veliki zvon*, *je šla rakom žvižgat*), sklonske (*je na dobrem glasu*, *ni bil na dobrem glasu*). Potrebno je opozoriti, da smo pri nekaterih frazemih opazili, da je prišlo do sestavinske zamenjave, tako na primer pri pregovoru *za malo denarja malo muzike*, kjer je bila namesto *muzike* uporabljena sestavina *glasba*. Prav tako smo našli frazem, pri katerem je prišlo do potrpnjenja frazema, in sicer *trobljenje v isti rog*. Rabo frazema *tuliti v en rog* v dovršni obliki *v isti rog so zatulili* bi lahko označili kot neustrezno, kar dokazuje tudi neprisotnost te oblike v referenčnem korpusu *Gigafida*. Prav tako nas je presenetila raba frazema *brenkati na drugačno struno* (v rabi je množinska oblika *brenkati na drugačne strune*), ki se je v besedilu pojavila enkrat, nismo je pa zasledili v korpusu *Gigafida*. Da se uporabniki slovenskega jezika velikokrat ne zavedajo razlike med glagoloma *trobiti* in *pihati*, dokazuje tudi raba frazema *pihati v isti rog* (ustrezneje *trobiti v isti rog [s kom]*, saj je rog trobilo in ne pihalo), ki se je v besedilih pojavila kar nekajkrat. Zanimiva se nam je zdela pojavitev oblike *biti tretja violina* in *igrati tretjo violino*, ki še ni vključena v slovarje, rabo pa lahko razlagamo s tem, da vrstilni števniki dodaja celotnemu frazemu natančnejši pomen. Zanimivo je tudi, da smo v naslovu časopisnega prispevka našli celo vrstilni števniki *peti violina*. Ne moremo potrditi trditve, da je pojavnost frazemov z glasbeno sestavino večja v naslovih, sinopsisih in na koncu besedil, je pa res, da se na teh mestih kar nekajkrat pojavijo. Sklenemo lahko, da publicistika z jezikovnimi sredstvi, ki jih uporablja, zbližuje glasbo in šport, avtorji pa, ki vključujejo v besedila frazeme z glasbeno sestavino, omogočajo bralcem, da kljub napetosti in adrenalinu, ki sta značilna za šport, spoznavajo neskončni svet glasbe tudi v drugačnih dimenzijah.

Spletni viri:¹¹⁹

DE: *Spletni časopis Delo*. Dostopno na: <<http://www.delo.si>>.

DN: *Spletni časopis Dnevnik*. Dostopno na: <<http://www.dnevnik.si>>.

119 Edični poznámka: kvúli snadnéjší orientaci je seznam autorkou excerpovaných zdrojů připojen za příslušnou kapitolu, nikoliv až na konci publikace v soupisu literatury.

Frazemi z glasbeno sestavino na športnih straneh slovenskih časopisov ...

Saša Vojtechová Poklač

EK: *Spletni časopis Ekipa24*. Dostopno na: <<http://www.ekipa24.si>>.

Gigafida: *Korpus Gigafida*. Dostopno na: <<http://www.gigafida.net/>>.

Saša VOJTECHOVÁ POKLAČ

Univerzita Komenského // Comenius University

Bratislava, Slovensko // Bratislava, Slovakia

OVLADAVANJE FRAZEMIMA U HRVATSKOM KAO DRUGOM I STRANOM JEZIKU

Milvia Gulešić Machata

Title: Acquisition of Idioms in Croatian as a Second and Foreign Language

Abstract: This study discusses the adequate acquisition of idioms in Croatian as a second and foreign language, and seeks to answer questions about which levels they should be taught at, and what are the most important criteria for the selection of adequate idioms. The text discusses the acquisition of idioms with simpler and more complex morphosyntactic structure, idioms belonging to different groupings (registers), and it talks about the idioms and cultural competence.

Key words: acquisition of idioms; Croatian as L2; frequency; morphosyntactic structure; cultural competence

1. Ovladavanje frazemima u drugim i stranim jezicima

Frazemi, izrazi koji se sastoje od najmanje dviju sastavnica za koje je karakteristična ustaljenost upotrebe, cjelovitost i relativno čvrsta struktura (Menac – Fink Arsovski – Venturin 2014: 5), leksičko su blago svakog jezika pa bi neizvorni govornici određenoga jezika uz lekseme i kolokacije trebali ovladati i frazemima tog jezika koji uče. Ovladavanje frazemima uglavnom je složenije od ovladavanja leksemima i kolokacijama. Struktura je frazema čvrsta i najčešće nisu moguće nikakve promjene u njoj (naprimjer *jesti iz ruke* komu, *držati na uzdi* koga, *smrtni grijeh*, *žuta minuta*) ili su pak dopuštene minimalne promjene (naprimjer *puna je kapa* (kufer) koga, čega komu, *pao je kamen* (teret) sa srca komu, *doći* (stići) na zelenu granu, *biti* (živjeti) na čijoj grbači). Stoga u udžbenicima za početnike namijenjenima učenju različitih jezika kao stranih gotovo u pravilu nema frazema, već se oni pojavljuju na višim razinama učenja jezika.

Da bi se neka leksička jedinica smatrala u potpunosti naučenom, potrebno je ovladati i kolokacijskim odnosima u kojima se ona pojavljuje. Također, da bi se ovladalo leksičkim fondom u vezi s određenom temom ili pak leksičkim fondom koji se upotrebljava u određenim govornim činovima, potrebno je ovladati i frazemima koji se u takvim situacijama mogu upotrijebiti. Naravno, u kojoj mjeri treba ovladati frazemima ovisi o različitim čimbenicima, od kojih je najvažniji razina na kojoj se jezikom ovladava. Što o ovladavanju frazemima na pojedinim razinama govori ZEROJ?

2. Frazemi i razine prema ZEROJ-u

U ZEROJ-u se o frazemima (u hrvatskom prijevodu ZEROJ-a oni se nazivaju idiomatskim izrazima) govori u vezi s dvjema najvišim razinama, razinama iskusnoga govornika, tj. C1 i C2. U tablici *Opće razumijevanje govora* (s. 67) za govornika na razini C1 navodi se da može „razumjeti velik broj idiomatskih izraza“. U tablici *Gledanje televizije i filmova* (s. 74) za razine C1 i C2 navodi se da korisnik „može pratiti filmove u kojima se obilno koriste idiomatski izrazi“. U tablici *Ukupna govorna interakcija* (s. 76) za korisnika na razini C2 piše da se „dobro služi idiomatskim izrazima (...), svjestan njihova konotativnog značenja“, dok se u vezi s korisnikom na razini C1 u toj tablici ne spominju idiomatski izrazi, već da „vlada bogatim rječnikom“, za što se može pretpostaviti da uključuje frazeme. Isto je i u tablici *Opseg vokabulara* (s. 115): vladanje idiomatskim izrazima spominju se u vezi s korisnicima na razini C2, dok se kod korisnika na razini C1 navodi vladanje bogatim rječnikom. U tablici *Sociolingvistička primjerenost* (s. 125) za korisnika na razini C2 piše da „dobro vlada idiomatskim izrazima (...), svjestan njihova skrivenog značenja i asocijacija koje pobuđuju“, a za korisnika na razini C1 navodi se da „može razumjeti velik broj idiomatskih izraza“. Ne objašnjava se što znači „velik broj“ – koliko je to frazema niti po kojem kriteriju njima treba ovladavati.

Frazemima, dakle, prema ZEROJ-u vladaju samo korisnici na razini C2, dok ih korisnici na razini C1 mogu razumjeti. Međutim, ovladanost frazemima potrebna je mnogo prije razina iskusnoga korisnika prema ZEROJ-u, već na razini samostalnoga korisnika, u prvom redu na razini B2, a najčešćim frazemima trebali bi ovladati i govornici na razini B1. Ako je neki frazem vrlo frekventan, može se njime ovladati i na nižoj razini, razini temeljnoga korisnika. U poučavanje, kao i u udžbenike i priručnike hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, frazeme bi trebalo uvoditi znatno prije razina C1 i C2, jedinih razina u vezi s kojima se u Zeroju spominje ovladanost frazemima. S obzirom na to su (i) u hrvatskom jeziku mnogi frazemi česti, njihovo poznavanje sastavni je dio komunikacijske kompetencije govornika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. U seriji udžbenika za hrvatski kao drugi i strani jezik *Razgovarajte s nama!*, koji pokrivaju razine A2,

B1, B2 i C1, frazemi se pojavljuju sustavno, u svakoj udžbeničkoj lekciji, u vezi s temama i leksikom kojim se ovladava, a i u udžbeniku *Hrvatski za početnike* navode se neki frekventni frazemi. Dva udžbenika sadrže i *Rječnik frazema* i izreka s oko 70 frazema i izreka (u udžbeniku za razine A2–B1) te sa stotinjak frazema i izreka (u udžbeniku za razine B1–B2). Autorice tih udžbenika smatraju da se frazemi u poučavanje trebaju uvoditi znatno prije najviših razina, na kojima se spominju u ZEROJ-u.¹²⁰

U priručniku *Hrvatski B2: opisni okvir referentne razine B2* (Grgić – Gulešić Machata 2014) popisani su mnogi frazemi. U poglavlju *Jezične funkcije* popisano je pedesetak frazema,¹²¹ u poglavlju *Opći pojmovi* dvjestotinjak,¹²² a u poglavlju *Posebni pojmovi* stotinjak¹²³. Međutim, ni taj popis od oko 350 frazema nije propis kojega se treba strogo držati, već smjernica. Taj se popis može povećati ili smanjiti, ovisno o potrebama koje imaju učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na određenom tečaju ili studiju i temama kojima ovladavaju.

3. Ovladavanje značenjem frazema

Većini je frazema svojstvena slikovitost i visoki stupanj ekspresivnosti. Činjenica da su frazemi desemantizirane jezične jedinice (tj. da je neka sastavnica frazema izgubila svoje prvotno leksičko značenje, ili više njih, ili sve sastavnice, a da su kao cjelina dobile novo značenje) zasigurno otežava učenje frazema u stranim jezicima, pa tako i u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku. Budući da se frazemsko značenje ne ostvaruje zbrojem leksičkih značenja pojedinih njegovih sastavnica, značenje frazema mora se zasebno učiti. Naprimjer, rečenicu *Mačka kašlje* učenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika razumjet će ako poznaje značenje leksema *mačka* („domaća životinja, sisavac s pandžama, lovi miševе“) i *kašljati* („bez voljnog poticaja naglim nadražajem izbacivati zrak i sekret iz dišnih organa, po-

120 Na slabu zastupljenost frazema u (dotadašnjim) udžbenicima hrvatskoga kao inoga jezika upozorava V. Požgaj Hadži (2007: 144). Međutim, i u članku *Otkrivanje skrivenoga u hrvatskim i poljskim nacionalnim frazemima* (Vidović Bolt – Kodrić 2011) navodi se da su frazemi u udžbenicima hrvatskoga kao drugoga i stranoga slabo zastupljeni. Stvarno je stanje drugačije, tj. frazemi su u nekim udžbenicima jako dobro zastupljeni (u udžbenicima *Razgovarajte s nama* iz 2008. (za razine A2–B1) i 2011. (za razine B1–B2), a frazemima su autorice posvetile veliku pozornost i u udžbenicima koji su izašli 2015. godine (za razinu B2 i za razine B2+ i C1).

121 Naprimjer u potpoglavlju *Izražavanje zadovoljstva i sreće* (s. 91 i 92) navode se frazemi *kao iz priče / kao u priči / kao na filmu, biti na konju, pala je sjekira u med komu, biti pod kontrolom, dati pet*.

122 Naprimjer u potpoglavlju *Fizičke osobine*, pod temom *Vid i vidljivost*, navode se frazemi *ne vidjeti <ni> prst pred nosom, gledati (buljiti) kao tele u šarena vrata, biti na vidiku, zatvarati/zatvoriti oči pred kim*.

123 Naprimjer u potpoglavlju *Dijelovi tijela* navode se frazemi kojima je sastavnica leksem kojim se imenuje dio tijela, naprimjer *Ahilova peta, bacati/baciti oko na koga, na što, praznik za oči, bez dlake na jeziku* i mnogi drugi.

sebno pluća“), dok mu u ispravnom dekodiranju izraza *mačji kašalj* ne pomaže činjenica da razumije značenje leksema *mačji* („koji je svojstven mački, koji joj pripada“, „koji je poput mačke“) i *kašalj* („nadražajem izazvano naglo izbacivanje zraka iz pluća“). Frazem *mačji kašalj* moguće je razumjeti samo ako je učenik naučio njegovo značenje: „mala (neozbiljna) stvar, sitnica, nešto zanemarivo“. No, budući da su frazemi desemantizirane leksičke jedinice, čak i nije nužno da učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika razumiju značenje svakoga pojedinoga leksema koji je sastavnica frazema, ali je poželjno.

4. Frazemi i hrvatski kao drugi i strani jezik

4.1. Frazemi u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku i njihova čestota

Poneki su frazemi u hrvatskom jeziku leksički zahtjevniji od drugih, tj. u nekim se frazemima pojavljuju leksemi koji nisu činjenice svakodnevnoga jezika. U frazemima tako nalazimo dijalektizme (naprimjer imenica *kantar* u frazemu *razumjeti se u što kao magarac (magare) u kantar*) i knjiške riječi (naprimjer imenica *skuti* u frazemu *držati se čijih skuta*), ali još su češće od dijalektizama i knjiških riječi sastavnica frazema leksemi koji su činjenice standardnoga leksika, no nisu česti. Može se postaviti pitanje trebaju li učenici hrvatskoga kao inoga jezika ovladati frazemom koji sadrži sastavnicu koja je regionalna, dijalektalna ili je pak riječ o rijetkom leksemu. Međutim, za ovladavanje frazemima kriterij ne bi trebala biti čestota uporabe pojedinih njegovih sastavnica u hrvatskom jeziku, već čestota frazema kao jedinice.

S obzirom na to da ne postoji čestotni rječnik hrvatskih frazema, njihova se čestotnost treba provjeravati u jezičnim korpusima. Naravno, ovladavanje određenim leksikom, pa tako i frazemima, ne ovisi samo o njihovoj frekventnosti, već i o drugim čimbenicima – naprimjer ako pojedini učenik treba ovladati leksikom određenoga tematskog područja, ovladat će i frazemima kojima neće ovladati drugi učenici njegove razine.

4.2. Frazemi u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku i njihova morfosintaktička struktura

Poneki su frazemi u hrvatskom jeziku morfološki i sintaktički složeniji od drugih – naprimjer frazem *čekaj, magare (magarče), dok (da) trava naraste* morfološki je i sintaktički složeniji od naprimjer frazema *žuta minuta*). Trebaju li učenici hrvatskoga kao inoga jezika ovladavati samo frazemima čiju morfosintaktičku strukturu poznaju? Trebaju li najprije ovladati samo jednostavnim strukturama (naprimjer imenica + pridjev: *žuta minuta, plava koverta* ili naprimjer glagol + izravni objekt: *lomiti jezik, prodavati zjake*), a naprimjer frazemom *čekaj, magare*

(*magarče*), *dok (da) trava naraste* tek tada kada ovladaju imperativom, vokativom i zavisno složenim rečenicama? Iako se i morfološki i sintaktički složenijim frazemima u može ovladati leksički, zapravo nema potrebe da učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika ovladavaju njima prije nego su morfologijom i sintaksom ovladali dovoljno da razumiju morfološke i sintaktičke odnose u takvom frazemu. Na razinama na kojima učenici još nisu hrvatskom gramatikom ovladali u mjeri da mogu razumjeti morfološki i sintaktički složenije frazeme, trebali bi ovladavati morfološki i sintaktički jednostavnijim frazemima. No ako je određeni leksem sa složenijom morfološkom i sintaktičkom strukturom frekventan, njima je potrebno ovladati – leksički. To znači da učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika ne moraju uvijek ovladavati samo onim frazemima čiju gramatičku strukturu mogu u potpunosti razumjeti. Naprimjer, da bi ovladali frazemom *otvoriti/otvarati četvere (četvore) oči*, u kojem se pojavljuje brojevni pridjev, ne moraju biti na razini samostalnoga korisnika. Iako se ovladanost brojevnim pridjevima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku očekuje tek na razini samostalnoga korisnika, taj frazem učenici mogu naučiti leksički. Dakle, učenici mogu ovladati frazemima i ako (još) nisu ovladali svim gramatičkim oblicima koji se u njima javljaju. Naravno da je poželjno da učenik razumije gramatičku strukturu frazema, ali nije baš uvijek nužno.

4.3. Frazemi u hrvatskom kao inom jeziku i registar kojem pripadaju

Komunikacijska kompetencija sastoji se od jezične, sociolingvističke i pragmatolingvističke kompetencije. Leksička je kompetencija sastavni dio jezične kompetencije, no ovladanost frazemima pokazatelj je i sociolingvističke kompetencije. Da bi neizvorni govornici bili sociolingvistički kompetentni, trebaju ovladati registrima, razlikama između jezičnih realizacija koje se upotrebljavaju u različitim kontekstima (ZEROJ 2005: 130). Razlikovanje formaln(ij)ih i neformaln(ij)ih registara izuzetno je važno za uspješnu komunikaciju na drugom ili stranom jeziku.¹²⁴

Mnogi frazemi pripadaju razgovornom stilu. A. Menac, Ž. Fink Arsovski i R. Venturin smatraju da većina frazema u hrvatskom jeziku pripada razgovornom stilu.¹²⁵ Uz razgovorne frazeme postoje i frazemi s vulgarnim sastavnicama (naprimjer *fina guzica*), ali i frazemi koji pripadaju višem jezičnom varijetetu (*ostati (biti) upisan (zabilježen i sl.) zlatnim slovima <gdje>, baviti se mišlju, misao (ideja) vodilja, srušio se <sav (čitav)> svijet komu, kad se sve zbroji i oduzme* i mnogi drugi frazemi). Međutim, u rječnicima hrvatskih frazema uz frazeme se ne navode kvalifikatori.

124 O tome kakvu varijetetu poučavati govornike hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika v. Udier i Gulešić Machata (2011).

125 „Frazemi u većini slučajeva pripadaju razgovornom stilu (naprimjer *mačji kašalj*)“ (Menac – Fink Arsovski – Venturin 2014: 5)

U udžbenicima i priručnicima za hrvatski kao drugi i strani jezik svakako bi bilo poželjno uz frazem navesti odgovarajući kvalifikator: *razg.*, *vulg.* ili *knjiš.*¹²⁶

4.4. Frazemi u hrvatskom kao inom jeziku i kulturološka kompetencija

Neki su frazemi u hrvatskom jeziku nacionalni frazemi, tj. postoje samo u hrvatskom jeziku (naprimjer *Martin u Zagreb*, *Martin iz Zagreba*, *iskakati iz paštete*, usp. Vidović Bolt – Kodrić 2011). Ovladavanje takvim frazemima zasigurno pridonosi ne samo jezičnoj, već i kulturološkoj kompetenciji u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku. Međutim, i kod ovladavanja nacionalnim frazemima vrijedi ono što je već rečeno, a to je da je najvažniji kriterij pri odabiru frazema kojima će učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika ovladati – njegova čestota u jeziku. Ako je neki nacionalni frazem rijedak, nije potrebno ovladavati njime prije najviše razine učenja.

I ovladavanje hrvatskom inačicom nekog internacionalnog frazema pridonosi ne samo jezičnoj, već i kulturološkoj kompetenciji učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. Takvim je frazemima nerijetko i lakše ovladati jer postoje u prvim jezicima učenika. No kriterij po kojem se ovladava frazemima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku ne bi trebala biti u prvom redu ni činjenica da je neki frazem internacionalan (pa je učenicima lakše ovladati njime kad postoji ekvivalent u njihovu prvom jeziku), već ponajprije njegova frekventnost u jeziku kojim se ovladava.

Ovladavanje frazemima općenito u velikoj mjeri pridonosi kulturološkoj kompetenciji neizvornoga govornika hrvatskoga jezika, no pri sastavljanju programa za učenje, u koji su uključeni frazemi, najvažniji je kriterij njihova frekventnost.

5. Zaključne napomene

Frazemi omogućavaju bogatstvo, raznolikost i ekspresivnost izraza, stoga je ovladavanje frazemima u drugom i stranom jeziku važna za postizanje komunikacijske kompetencije. Isto naravno vrijedi za hrvatski jezik.

Iako su prema Zeroju frazemi sastavni dio učenikove kompetencije tek na razinama C1 i C2, oni se u nastavu i udžbenike hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika trebaju uvoditi znatno prije tih razina. Ponekim se (naprimjer poredbenim) frazemima može ovladati i na početnoj razini učenja, a od razine B1 neizvorni bi se govornici hrvatskoga jezika trebali služiti najfrekventnijim frazemima.

126 Kvalifikator *razg.* naveden je uz frazeme u seriji udžbenika autorica *Razgovarajte s nama!* (Marica Čilaš Mikulić, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier) u lekcijama u kojima se određeni frazemi javljaju, kao i u rječniku frazema na kraju udžbenika. Također, taj je kvalifikator naveden uz frazeme u knjizi *Hrvatski B2: Opisni okvir referentne razine B2* (Grgić – Gulešić Machata 2014).

Znatan napor prema tomu cilju učinjen je u suvremenim udžbenicima i opisnim okvirima hrvatskoga jezika.

Kriterij za izbor frazema kojima će se u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku ovladavati trebala bi biti ponajprije učestalost frazema u hrvatskom jeziku. Ako je frazem rjeđi, trebao bi se učiti na višoj razini.¹²⁷ Odluku o tome koji će se frazemi poučavati otežava činjenica da ne postoji čestotni rječnik frazema, već je odluka o tome prepuštena autorima udžbenika i priručnika za hrvatski kao drugi i strani jeziku te lektorima. Čestotnost frazema trebala bi se provjeravati u jezičnim korpusima.

Morfološki i sintaktički složeniji, ali česti frazemi, trebali bi se poučavati leksičkim pristupom, dakle učenici mogu frazemom ovladati leksički prije nego ovladaju gramatičkim pravilima koja se pojavljuju u tom frazemu. Ako određeni frazemi sa složenijom morfološkom i sintaktičkom strukturom nisu u hrvatskom jeziku česti, nije potrebno da neizvorni govornici njima ovladaju, kao što nije potrebno niti da ovladaju frazemima s jednostavnijom morfološkom i sintaktičkom strukturom koji su rijetki.

Pri poučavanju frazema i u ovladavanju njima svakako bi trebalo voditi računa o registru kojem pripadaju. Frazemi koji pripadaju razgovornom stilu trebali bi biti označeni kao razgovorni u udžbenicima i priručnicima hrvatskoga jezika kao drugoga i stranoga.

Kriterij po kojem se ovladava frazemima u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku ne bi trebala biti u prvom redu ni činjenica da je neki frazem internacionalni (pa je učenicima lakše ovladati njime kad postoji ekvivalent u njihovu prvom jeziku) ni – obratno – činjenica da je neki frazem nacionalni (pa je ovladavanje njime ujedno postizanje kulturološke kompetencije u hrvatskom kao drugom i stranom jeziku).

Milvia GULEŠIĆ MACHATA

Sveučilište u Zagrebu // University of Zagreb
Zagreb, Hrvatska // Zagreb, Croatia

127 Poneki su frazemi, zabilježeni u rječnicima hrvatskih frazema, nepoznati i izvornim govornicima, tj. ni svi izvorni govornici ne vladaju cijelim frazemskim fondom nekoga jezika. Za potrebe ovoga rada provedena je anketa na malom uzorku koja je pokazala da ni izvorni govornici ne znaju značenje nekih hrvatskih frazema (naprimjer *ljubiti se kroz kamiš* < kim >).

ЕЗИКОВАТА КАРТИНА НА СМЪРТТА ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ПАРАЛЕЛИ В УНГАРСКИ, БЪЛГАРСКИ И СРЪБСКИ

Моника Фаркаш Барати

Title: The language picture of *death* within the frame of phraseological parallels between Hungarian, Bulgarian and Serbian

Abstract: The aim of the text is to present the similarities and differences between Hungarian, Bulgarian and Serbian as manifested in the picture of the world. For that purpose I examine such phraseological structures which have a relation to the concept of *death* as a cultural reality. The work deals with metonymy definitions (psychological realizations of the *death*, various associations related to the behavior of the dying ones, the *death* accompanying circumstances) and based on metaphor (the death as a change of the location of the individual, as a dream, as the final end of everyday activity) phraseological units.

Key words: death; metaphor; phraseological units; picture of the world

За да може да се реконструира системата на културата за дадена езикова общност, следва да се разгледат езиковите образи за различните културни реализации. Тези реализации се отразяват в картините на езика за различните езикови общности (Банчеровски 2008: 255). Езиковата картина на света е картина на един обективен реален свят, съвкупност от сходния опит и общите ценности на носителите на езика. Фразеологизмите, поговорките, пословиците, народните песни и др. са един вид доказателство за интерпретацията на света и на човешките ценности, запазени в съответния език, тоест, за светогледа на съответната езикова общност. Към първичната (обективната) перцепция на света, човек създава и втора собствена, базирана на своя светоглед, която никога не би могла да отрази в пълност картината на първичната, обективна картина на действителността. Втората реалност съдържа в себе си езикова, научна и културна картина. Научната и културната

картина на реалността могат да се сформират едва след появата на езиковата картина на света, а именно, когато вече е усвоен даден език.

Според Банчеровски условието, според което отделни езици, които от своя страна принадлежат към една група езици и един културен кръг, неизбежно интерпретират света по сходен начин, съответно и имат сходна картина на света (Банчеровски 2008: 139–151). Ако разглеждаме от генеалогична гледна точка унгарския, българския и сръбския, ще установим, че, унгарският принадлежи към угрофинската група, а българският и сръбският – към южнославянския клон на семейството на славянските езици. От типологична гледна точка унгарският е аглутинативен, докато българският и сръбският са флективни езици. Носителите на съпоставяните езици от векове насам живеят в съседство, следователно се очаква освен горепосочените разлики, те да споделят и определени сходства както в езиците, така и в културите си. В настоящото изследване се обръща внимание към разкриването именно на тези сходства и разлики, които трите езика демонстрират по отношение на картината на света. За тази цел се разглеждат фразеологични изрази, които са свързани с концепцията за *смъртта* като реализация на културата.

Класификацията на събрания фразеологичен материал се базира на параметрите, разработени от Банчеровски (2008: 255–260). Съпоставяните фразеологични изрази са обособени в две основни групи:

- 1) Споделящи такива връзки, които съдържат синоними на лексемите *смърт*, *умирам*;
- 2) Метафорични връзки, метоними на смъртта, които не съдържат лексемите *смърт*, *умирам*.

Към първата група се числят и глаголите унг. *meghal*, сръб. *umreti*, бг. *умирам*, разширени с определение

1. определение за цел:

унг.: *betegségben, rákban, tüdőgyulladásban, kigyómarásban*

сръб.: *umreti od bolesti, od raka, od ujedra zmije*

бг.: *умра от болест, от рак, от пневмония, от ухапване на змия*

2. определение за място:

унг.: *saját otthonában, kórházban, harctéren*

сръб.: *umreti u svom domu, u bolnici, na ratištu*

бг.: *умра в дома си, в болница, на бойно поле*

3. определение за начин:

унг.: *hirtelen, békésen, váratlanul, kínok között, hősi halált halt, szörnyethalt, kés alatt*

сръб.: *umreti iznenada, mirno, neočekivano, među mukama, junački, ostati smesta mrtav, umreti pod nožem*

бг.: *умра ненадейно, в миф, неочаквано, в мъки, геройски, от нож* и др.

4. определение за цел:

унг.: *meghal a hazájáért, a szabadságért, a szebb jövőért, a forradalomért, a népért*

срб.: *umreti za domovinu, za slobodu, za lepšu budućnost, za revoluciju, za narod*

бг.: *умра за родината си, за свободата, за по-хубаво бъдеще, за революцията, за народа* и др.

Определенията носят положителен или негативен нюанс.

За добра смърт се смята естествената и на съответната преклонна възраст:

унг.: *valaki öreg korában hal meg*, срб.: *umreti u starim danima*, бг.: *умра на преклонна възраст*

унг.: *természetes halál*, срб.: *prirodna smrt*; бг.: *умра от естествена смърт*

унг.: *nyugodt halál*, срб.: *mirna, spokojna, tiha smrt*; бг.: *умра в миф*

унг.: *könnyű halál*, срб.: *laka smrt*, бг.: *лека смърт*

унг.: *kegyes halál*, срб.: *milosrdna smrt*

унг.: *gyors halál*, срб.: *brza smrt*; бг.: *бърза смърт*

унг.: *hősi halál*, срб.: *junačka, herojska smrt*, бг.: *геройска смърт*.

Лошата смърт не протича в естествена среда:

унг.: *hirtelen halál*, срб.: *umreti iznenada, nafrasna smrt*, бг.: *ненадейна смърт*

унг.: *tragikus halál*, срб.: *tragična smrt*, бг.: *трагична смърт*

унг.: *szörnyű halál*, срб.: *užasna smrt*, бг.: *ужасна смърт*

унг.: *akasztásos halál*, срб.: *umreti na vešalata*

унг.: *természetellenes halál*, срб.: *neprirodna smrt*, бг.: *неестествена смърт*

унг.: *korai halál*, срб.: *rana smrt*, бг.: *ранна/ненавременна смърт*

унг.: *kínhalál*, срб.: *mučenička smrt*, бг.: *умра от глад*

унг.: *éhhalál*, срб.: *smrt od gladi*, бг.: *смърт в мъки*

унг.: *baleset következtében bekövetkezett halál*, срб.: *umreti u nesreći*, бг.: *смърт при катастрофа/инцидент*

унг.: *erőszakos halál*, срб.: *nasilna smrt*, бг.: *насилствена смърт*

унг.: *fagyhalál*, срб.: *bela smrt (= smrt prouzročena smrzanjem)*, бг.: *бяла смърт (= умра от измръзване)*

унг.: *rút halál*, срб.: *ružna smrt*.

Към втората група се принадлежат изразените чрез метоними на смъртта изрази. Те основно лежат върху асоциации, свързани с поведението на умиращите, проявите на събитието, както и различните обстоятелства около смъртта, последиците и др.:

унг.: *leáll a légzése*, срб.: *prestane da diše*, бг.: *спира му дъха*

унг.: *nem tapintható a pulzus*, сръб.: *nema pulsa*, бг.: *не му се усеца пулса*
 унг.: *megáll a szíve*, сръб.: *stane mi srce*, бг.: *спря му сърцето*
 унг.: *megszűnt a szívdobogás*, сръб.: *srce je prestalo da kucsa*, бг.: *сърцето спира да бие*
 унг.: *többé már nem látja a napvilágot*, сръб.: *više ne ugledati sveta*, бг.: *няма да види как грее слънцето*
 унг.: *neki már nem fáj semmi*, сръб.: *njega više ne boli ništa*, бг.: *нищо вече не го боли*
 унг.: *örökre lehunyta a szemét*, сръб.: *zauvek je sklopio oči*, бг.: *затваря очи завинаги*.

Метонимичната интерпретация на смъртта позволява да се определи смъртта посредством свързаните с нея обстоятелства и последици (смърт = поставянето в ковчег, в гроб; отделянето на душата от тялото):

унг.: *a ravatalon, koporsóban, sírban, temetőben fekszik, pihen, nyugszik*, сръб.: *ležati u grobu*, бг.: *лежи/почива в ковчег, в гроб*
 унг.: *el van temetve a kriptában*, сръб.: *sahranjen je u grobnici*, бг.: *погребан е в гробницата*
 унг.: *fekszik a földben*, сръб.: *leži pod zemljom, biti pod crnom zemljom, otići pod crnu zemlju, pokrila koga crna zemlja*, бг.: *лежи под земята, черната земя го погълна*.

Прави впечатление честата употреба на прилагателното *черен*, свързана и с цвета на жалеенето.

В християнската традиция, следователно при унгарците, българите и сърбите, безсмъртната душа се отделя при настъпването на смъртта и така се изразява и самият акт:

унг.: *kiadja, kileheli, kiköpi, kibocsátja a lelkét*
 сръб.: *izdahnuti, ispustiti dušu, predati duh u ruke Gospodu, (pre)dati Bogu dušu*
 бг.: *издъхва, предава божу дух*.

В български и сръбски се срещат по-голям брой фразеологизми, съдържащи лексемата *душа/дух*:

сръб.: *boriti se s dušom*, бг.: *бори се с душа*
 сръб.: *deliti se / odeliti se / rastati se / razdeliti se s dušom*, бг.: *душата му се отдели*
 сръб.: *ostavi koga duša*
 сръб.: *ispade nekome duša*, бг.: *излезе му душата, изскочи му душата/душицата*
 сръб.: *došla nekome duša pod grlo (u nos)*, бг.: *душата му заседна в гърлото*
 сръб.: *dršće nekome duša na jeziku, duša je nekome na jeziku*.

Във връзка с нетрайността на погребаното тяло, например:

унг.: *porrá válík*, сръб.: *postati prah i prašina*, бг.: *стана на прах*.

Фразеологичните изрази, използващи метафора, разкриват смъртта като смяна на местоотбитанието, като сън, или като всекидневни действия. Смъртта може да се разглежда като пътуване, смяна на мястото:

унг.: *a túlvilágra távozott*, срб.: *otíci/ poći/ preseliti se na onaj/ drugi svet*, бг.: *пресели се на онзи свят*

унг.: *az örökkévalóságba költözik*, срб.: *preseliti se u večnost*, бг.: *пресели се във вечността*

унг.: *elhagyja ezt a földet*, срб.: *ostaviti/ napustiti ovaj svet*, бг.: *напусна земята*

унг.: *elbúcsúzott ettől a világtól*, срб.: *oprostiti se sa ovim svetom; rastati se sa ovim svetom (od ovog sveta)*, бг.: *прости се с този свят*

срб.: *popeti se u nebo*, бг.: *отиде на небето*.

Крайна цел на пътуването, тоест според християнската вяра смъртта може да има две „дестинации“: рай, царството божие и ад, пъкъл:

унг.: *mennyország, paradicsom, pokol*, срб.: *nebo, raj, carstvo božje, carstvo nebesko, pakao*
Крайната цел на пътуването наричаме:

унг.: *túlvilágnak, másvilágnak*, срб.: *drugi svet, zagrobni svet*, бг.: *онзи свят, другия свят*
унг.: *örökkévalóságnak*, срб.: *večnost*, бг.: *вечност*.

В нехристиянските култури крайните цели на пътуването се назовават по друг начин, например:

унг.: *örök vadászmezőkre lép*, срб.: *otíci u/na večna lovišta*, бг.: *пресели се във вечните ловни полета*

унг.: *csatlakozik az elődeihez*, срб.: *pridružiti se svojim precima*.

Опирайки се на сходството между спящия и умрелия, един от символите на смъртта е сънят:

унг.: *örök álmát alussza, örökre elszenderül*, срб.: *spavati večni san, boraviti večni san, snivati ledeni san, zaspati večnim/ poslednjim snom*, бг.: *заспа вечен сън, заспа последен сън*

Сходна със съня е почивката, отпочиването и спокойствието:

унг.: *örök nyugalom*, срб.: *večni pokoj, otíci u večni mir*, бг.: *вечен покой, вечен мир*.

Същевременно, съществуват и такива фразеологизми, които описват смъртта като ежедневни действия:

унг.: *alulról szagolja az ibolyát, leteszi a kanalat, leteszi a lantot, beadja a kulcsot*

срб.: *mirisati cveće iz korena, baciti kašiku, orati nebeske njive, rešiti sve svoje probleme, obuk'o je kaput*

бг.: *гушна букета, ритна камбаната, оре небесните ниви, реши си всичките проблеми, върна петалите*.

В трите сравнявани езика често се срещат изрази, които съдържат Господ, Бог (унг.: *Isten*, срб.: *Bog*):

унг.: *magához szólította az Úr, az Úr színe elé áll; az Isten / legfőbb bíró előtt áll*

срб.: *Bog/Gospod je uzeo/pozvao koga k sebi, ići Bogu na istinu, ići Bogu na račun, dati/ predati Bogu dušu, usnuti u Gospodinu*

бг.: *изправя се пред Господа, Господ го повика при себе си, предаде Богу дух.*

В сръбски и български език фразеологизмите за смъртта съдържат част на тялото:

срб.: *ostaviti svoje kosti, rasipati kosti <po bojištima>*

бг.: *остави си костите, пръсна си костите <на бойното поле>*

срб.: *zabosti nos u ledinu*, бг.: *носа му е в леденостудена вода*

срб.: *lebdi nekome smrt na usnama*, бг.: *на устните му играе смъртта*

срб.: *visiti nogata u grobu*, бг.: *с двата крака е в гроба*, унг.: *két lábbal a sírban van*

Сред разглежданите фразеологизми чести са и тези изрази, които съдържат негативна информация и паралелно могат да изразят подигравка или гротеска:

унг.: *feldobja a talpát, elpatkol*, срб.: *otegnuti/odapeti papke*, бг.: *върна петалите/пемите*

унг.: *megdöglük, mint egy kutya*, срб.: *crknuti kao pas*, бг.: *умря като куче*

унг.: *alulról szagolja az ibolyát*, срб.: *mirisati cveće/travu iz korena, trava raste po njemu*,

бг.: *гушна букета, върху му покрива трева,*

унг.: *elvitte az ördög*, срб.: *odneo ga je vrag, otići vragu na račun*, бг.: *отиде по дяволите*

срб.: *nahrniti crve*, бг.: *нахрани червеите / отиде храна за червеите*

срб.: *nađubriti zemlju*

срб.: *usrećiti ženu*, бг.: *отърва се от жената*

срб.: *promeniti mesto boravka*

унг.: *megdöglük, elpusztul, kipurcan*, срб.: *capnuti, krepati, lipsati, mandrknuti/pandrknuti, skapati, skončati, geknuti*, бг.: *гътна се.*

Въз основа на събрания материал може да се направят изводите, че сходствата при картината на смъртта в трите разглеждани езика от една страна се дължи на християнската традиция, а от друга – на съжителството на унгарци, сърби и българи в близко съседство столетия наред. Основно се отнасят към християнската религия фразеологизмите, които се свързват с погребванията, с душата, с Господ. Според християнската вяра смъртта не означава края на съществуването на човека, просто се променя мястото му на пребиваване, съществуването му продължава в другия свят. Тази увереност прозира и в трите езика, тъй като имплицитно се правят опити смъртта да бъде отречена.

Mónika FARKAS BARÁTHI

Szegedi Tudományegyetem // University of Szeged

Szeged, Magyarország // Szeged, Hungary

НАЦИОНАЛНИ СТЕРЕОТИПИ В БЪЛГАРСКАТА И УНГАРСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЯ

Мария Дудаш

Title: National Stereotypes in Bulgarian and Hungarian phraseology

Abstract: This study presents phrasemes with names of nations and ethnonyms in Hungarian and Bulgarian. Idioms with names of nations used to support orientation as they expressed experiences made by meeting, contacting other nations. In the meantime their role has changed, nowadays they are rather used for discrimination, even insult, therefore are not widely applied. Besides the usage of old proverbs and sayings has decreased in everyday language, still less and less language users understand the meaning of them. This study compares names of minorities (Gypsies and Jews) in Hungarian and Bulgarian phraseology. It also handles how the Hungarians and Bulgarians see and let see themselves in phraseology with their own names of nation.

Key words: phrasemes; phraseology; national stereotypes; names of nations

Употребата на етнонимите, на лексемите, които означават националности, е тясно свързана с международните контакти, те се появяват благодарение на различията между народите и културите, които по този начин намират отражение в езика. Фразеологизмите, съдържащи етноними, отразяват национални черти и особености, които се смятат за нетипични и са неизменно свързани с другостта. Тези фрази са били от голяма полза на хората, те са били ориентационни точки при контакти с други култури. Опитът, натрупан при тези контакти, се явява в езика. Етнонимите, които влизат в състава на фразеологични единици, често имат ироничен, дискриминативен, негативен нюанс в значението си. В такива случаи обикновено става дума за съседни държави или за народи, които са имали тесни контакти в исторически план. Националните стереотипи са устойчиви във времето и предста-

вяват неделима част от картината на света, която се изгражда в човешкото съзнание и се проектира в езика. Въпреки това се наблюдава, че голяма част от тези фразеологизми не се употребяват във всекидневния живот и все по-малко хора разбират техните значения. Ще бъде голяма загуба, ако те с времето съвсем изчезнат от езика (Братанова 2013, Банчеровски 2007).

В групата на фразеологичните единици, които са обект на настоящото изследване, са включени традиционно установени речникови единици и оказионализми, които представляват единични случаи на фразеологизми с явно изразена емоционално-оценъчна същност. Характерна особеност на традиционно установените единици е постепенното отслабване на връзката със съответния етноним в състава им. При оказионализмите, които са резултат от лични наблюдения на конкретна ситуация, е налице пряка връзка със съответния етноним (Братанова 2013).

Подобни фразеологични единици се срещат в редица езици, напр. английски, немски, френски, полски, унгарски и др. Настоящият текст е насочен към изследване на фразеологичните единици, съдържащи етноними, в българския и унгарския език.

Фразеологичните единици с емоционално-оценъчна същност включват фразеологизми, чиито етноними означават нетипични според собствените възгледи национални особености, изразяват негативно отношение към чужди национални черти или се свързват с трудност и неприятност. Такива фразеологизми най-често са резултат от липсата на съответствие между свое и чуждо, от ненамиране на паралел в чуждата култура или от неразбиране на чуждите нрави, привички и бит. Във фразеологизмите се изтъква едно качество, което след време става характерно за цялата култура. Предразсъдъците – позитивни или негативни – са емоционални отношения към някого или към нещо (Банчеровски 2008). Нерядко с негативно значение са натоварени и етноними, които отбелязани основните малцинствени групи в българското и унгарското общество.

В настоящия текст са представени само някои етноними според компонентите, означаващи различни националности. В първа група са включени националностите от запада: *английски, немски, френски*. Във втората група са представени етноними от малцинствени групи: *цигани и евреи*. Целта е да се изтъкнат малцинства, които в голяма степен се различават от българската и унгарската култура, което ярко се отразява в езика. Последно се изреждат фразеологизми с компонент *българи, унгарци*, за да се представи как виждат тези два народа самите себе си и как ги виждат другите народи. Българите и унгарците не са съседни държави, но са имали контакти в миналото.

Фразеологизмите са характеризирани и с категориите на Братанова, която ги категоризира основно в две групи: фразеологични единици с емоционално-оценъчна същност и фразеологични единици с номинативна функция.

Примерите, дадени в текста, са събрани от речниците, изредени в използваната литература.

1. Запад

В първата група се включват фразеологизми с компонент *английски, немски, френски*. Фразеологизмът *измъквам се по английски*, който е получен по пътя на буквалния превод със значение „измъквам се незабелязано“ изразява негативно-оценъчно отношение към определени национални черти и особености. Този израз се намира и в унгарския език също в буквален превод от френски език *angolosan távozik*. Тук трябва да се изредят популярните изрази, които са от по-късен период като *английска сдържаност, английски хумор*, на унгарски се срещат същите еквиваленти *angol visszafogottság, angol humor*. Фразите с английски етноним *английски костюм* – втален дамски или мъжки костюм с висок ревер, *английски парк* – парк, който наподобява естествен природен пейзаж, се срещат и в унгарски език *angol kosztüm, angol park*, изразяват отношение към националния бит, начин и условия на живот. В унгарския език се среща фразеологизъм като *angol hidegvér* „английско хладнокръвие“, което означава запазено спокойствие при всички обстоятелства.

Фразите с компонент *немски* или *немец/германец* са много повече в унгарския език. Според унгарските фразеологизми немците са глупави, алчни, на тях не може да се разчита, на всичко са готови, те са прекалено много. Това значение се среща във фразеологизми като *a német is szokásból eszi a levest* „и немецът по навик яде супа“; *a német mindig hájjal eteti a lovát, mégis rossz a lóva* „немецът винаги с мас храни коня си, въпреки това има слаб кон“; *német asszony napján meglesz* „в деня на немкинята ще се случи“ т. е. никога; *akár a részeg németnek beszélj* „на пиян немец да говориш“ (и да говориш, не те слуша); *annyi, mint a német* „толкова, колкото са немците“. В последния пример етнонимът може да се замени с *турци* или *tatafi*, което означава прекалено много; *beszélhetsz német...* „може да говориш немец“ ... (никой не те разбира, никой не те слуша); *állsz, mint ágas, míg egy bolond német hozzád nem köti a lovát* „стоиш като дърво, докато един луд немец не върже коня си за теб“ (мързелив, не прави нищо); *fele német, fele tót* „половината немец, половината словак“ (алчен, подъл човек); *németre bort ne bízz* „не оставяй на немец вино“ (всичко разваля, взема); *Hajlik, mint a német imádság* „подкланя се като немска молитва“ (податлив, готов човек); *németnek 40 éves korában jön meg az esze* „на немец на 40-годишна възраст му идва ума“ (глупав); *nem félti a német a gatyáját* „немец не жали панталоните си“ (не трябва да се занимаваш с това, което нямаш); *annyit ér, mint (a) német szóban a niks* „толкова струва, колкото в немска дума нихт“ (nichts = нищо).

В българската фразеология се среща израза *изпаднал германец* с две значения: „човек, който живее в нищета, който е изгубил състоянието си“ или „човек с неугледен, окаян външен вид, развлечен, зле облечен“. Тази фраза възниква най-вероятно през Първата световна война, когато в България пристигат за лечение немци от фронта – измръзнали, жалки. Интересно е, че във фразата се използва етнонимът *германец*, а не *немец*.

Фразеологизмите с компонент *френски*, *Франция* са по-малко на брой и в двата езика в сравнение с етнонимите *английски* и *германски*. Този компонент се среща в изрази като *француз акъллия* – „човек, който изказва мнение по всички въпроси, многознайко“, *гаранция Франция* – „никаква гаранция“. И в двата езика се среща т. н. *френска болест*, *francia betegség* – „сифилисът“, който се появява през XV век първо във Франция. В унгарския език *Gall kakas* „галски петел“ (изразява френския дух, символ на френското национално самочувствие).

Традиционно установените фразеологизми в българския и в унгарския език много по-често съдържат етноними, свързани с Изтока или Балканиите, чиито образи изконно присъстват в езика, отколкото със Запада. Западът се явява най-вече в традиционно установени номинации. Етноними, които характеризират съвременния западен начин на живот, се появяват в по-ново време и тепърва навлизат и в двата езика, напр. *като швейцарски часовник*. Тези от тях, които са речникови единици, често са получени чрез калкиране. Досегът със Запада ражда редица окационализми и фразеологизми, които засега се срещат предимно в устната реч, но все повече навлизат и в писмената (Братанова 2013).

2. Малцинствени групи

В тази група са включени етноними, които изразяват негативно-иронично отношение към дадена малцинствена група. В настоящия доклад се разглеждат фразеологизми с компонент *цигани* и *евреи*.

Съществуват голям брой фрази с етнонимите *циганин* или *цигански* като *циганин пастърма суши ли* – „искаш нещо оттам, откъдето е най-неподходящо“, *циганска ведричка/ведрица* – „разнородна смесица“, *циганска вулия* или *циганска торба* – „нещо, което побира много, обикновено разнообразни и ненужни неща“, *циганска любов* или *циганска мечта* – „вид тенекиена печка с дърва“, *циганско лято* – „период от топло и сухо време през есента“, *циганско сърце* – „нетърпелив или сприхав човек“ и др. С израза *циганска душа* се описва волен човек, който се радва на малкото и не мисли за сериозните неща. Негативното отношение към проблемите, породени от разглежданата малцинствена група, често се изразява с фразата *циганска му работа*, *гол*

като циганин, дрипав като циганин, крадлив като циганин, черен като циганин. Малките деца биват подканяни да си изядат всичко с изрази-заплаха *ще те набори циганчето* или ги заплашват, когато не слушат и плачат, че *ще те вземе циганинът*. От изредените български фразеологизми, само *циганско лято* се среща в унгарския език. Този ранно есенен топъл период се нарича още в унгарския като *лято на старите моми* или по американския израз *индианско лято*.

В унгарския език също в голям брой може да се изреждат фразеологизми с етнонима *циганин*. Тези фрази изразяват главно негативни свойства като настоятелност *hamar kellene neki, mint cigánynak a lágy cipó/kenyér* „бързо го иска като циганинът топлия хляб“ (бърза, въпреки че трябва да чака). Изразяват ентузиазъм *él-hal érte, mint a cigány a veres nadrágért* „умира за нещо, като циганин за червени панталони“ (смешно обожава нещо); изразяват грешка – *eltalálta, mint cigány a búzavetést* „улучи като циганин пшеницата на полето“ (направи голяма грешка); изразяват смешност – *felöltözött nagy cifrán, mezítláb, mint a cigány* „облече се наперено като бос циганин“; изразяват нахалност – *hét bőre van, mint a cigánynak* „има седем кожи като циганин“; а скъперничеството се изразява със самия етноним *циганин* (буквално означава скъперник).

Ако циганинът извърши престъпление, трябва и да плати за него *ráhúzták a cigánynadrágot* „облякоха го с цигански панталони (набиха го) или в по-тежък случай го обесиха“. Обесването се пази в изрази *megszokta, mint cigány az akasztófát* „свикнал като циганин с бесилото“; и *(fel)akasztott cigány* „обесен циганин“ (което означава свинска сланина, закачена да се пуши). С компонент *циганин* се изразява мързеливост и кражба като *nem kell a cigányt lopni tanítani* „циганинът не трябва да се учи да краде“, той знае; *cigánykéssel metszi kenyerét* „с цигански нож реже хляба си“ (живее от кражби); *elcigányol valamit* означава, че някой може да „поцигани“ нещо т. е. да го открадне, а откраднатото нещо се нарича *cigánykereset* „циганска заплата“. С изрази *cigányosan vesz* „купува по цигански“ се казва, че е откраднал нещо. Още изрази *cigánytól nehéz lopni* „от циганин трудно се краде“; *könnyű a cigányok közt lopni tanulni* „между цигани лесно се учи краденето“; *ahány cigány, annyi lopás* „колкото цигани, толкова кражби“; *cigánynak tilt lopást* „на циганин забранява да краде“ означава, че искане нещо невъзможно (Балажи 2001).

Ако някой трепери от страх, се казва *didereg, mint ősszel a cigány* „трепери като циганин през есента“; ако никога не е имало *elfogyott, mint a cigány puskapora* „свърши като барута на циганина“; голямо мъчение се изразява с *fütyül, mint az éhes cigány* „свири като гладен циганин“; и че ще се извърши във всеки случай *ha cigánygyerekek potyognak is az égből* „и да падат циганчета от небето“.

В българския и унгарския език съществуват още глаголет *циганя се* – „пазря се на дребно, проявявам скъперничество“, както и съществителните

цигания – „просия, пазарлъци, скъперничество“, само в българския *циганче* означава неразпукнатото царевично зърно при приготвяне на пуканки.

Другата малцинствена група, *евреите*, също често се срещат в изрази, но значението е различно. Ако се озъртам неспокойно, за да забележа всичко, което може да ми е от полза, се казва *въртя се/стоя като обран евреин*; за да се каже, че нещо никога няма да стане, използваме фразеологизми като *кога си дойдат евреите от хаджилък* или *у събота, кога взема от евреите*; ако се ръководя от користни цели – *свиря на еврейска свирка*.

В унгарския език евреите се наричат *a választott nép* „избраният народ“, които са неспокойни и не могат да си намерят мястото *bolygó zsidó* „скитащия евреин“. За изразяване на несигурност: за нещо, което е само вероятно, че ще се случи, и още няма практическа стойност, се казва *leszre nem ad a zsidó* „за „ще бъде“ евреинът нищо не дава“. Този израз се използва и в минало време, в случай, че оценяваме нещата не според миналото, а според настоящото и когато казваме, че миналото няма никаква стойност *voltra nem ad a zsidó* „за „беше“ евреин нищо не дава“. Ако някой се намира на същото място, откъдето е тръгнал, и не е напреднал, се използва фразата *ott van, ahol a mádi zsidó* „там се намира, където евреинът от селище Мад“. Този фразеологизъм се получава от легенда, която произлиза от една случка за еврейски търговец от Мад. Търговецът тръгнал да носи вино с каруца. Оставил селището доста след себе си, когато решил да запали лула. Духал силен вятър, който му попречил му да запали лулата, затова той обърнал коня си с каруцата обратно, за да запали лулата. Запалил и тръгнал в обратната посока, без да обърне коня. Пушейки лулата задрямал и като се събудил, видял, че се намира отново пред своята къща.

Както и в българския, и в унгарския език с етноним *евреин* се назовава човек, който е неспокоен и не намира своето място *úgy jár-ke, mint zsidóban a fájdalom* „обикаля така, както болката в евреин“.

Примерите не са изчерпателни, а представляват само едно въведение. В българския и унгарския език съществува голяма група фразеологични единици, чийто етноним е свързан с дадена малцинствена група, най-често цигани. Тези единици са натоварени със силно негативно отношение към даденото малцинство. В негативна светлина са представени и други малцинствени групи като евреите, в българския език и арменците. Освен стереотипизация на съседните балкански народи, в българския – гърци, турци, румънци, албанци, в унгарския – чехи, словаци, в двата езика се обособява и групата на фразеологичните единици, в чийто състав влизат „екзотични“ етноними, напр. китайски, патагонски, индианец, абориген, Индия. Те се свързват с нещо далечно, непознато, неразбираемо и в някои случаи примитивно.

3. Българи и унгарци

В тази група се включват фразеологизми с компонент *българи*, *български* и *унгарци*, *унгарски*. Това са две далечни държави без директна настояща връзка, които в миналото са имали контакти, но те не са продължили толкова дълго, че да оставят следи в езика на другия. В българския език няма фразеологизми с компонент *унгарци*, *унгарски*, както и в унгарския няма с компонент *българи*, *български*. Унгарците правят паралел, сходство между българи и Балкана като негативно-оценъчно отношение.

Но и в двата езика може да се намерят фрази с компонент собствената националност, което изразява от една страна как ги виждат чужденците, а от друга как виждат себе си. Има етноними, които типизират събития от политическия живот, към тази подгрупа се отнасят фразеологизми, свързани със събития в дадена държава. Най-често подобни изрази се въвеждат първоначално от медиите и впоследствие се превръщат в нарицателни. Предвид динамиката на политическия живот, част от тези нарицателни изчезват и биват замени с нови, актуални към съответния момент. Етнонимът *български* влиза в състава на два утвърдени фразеологизма – *българският чадър* и *българската следа*, свързани съответно с убийството на писателя Георги Марков и опита за покушение срещу папа Йоан Павел II.

Компонентът *български* може да има и положителен и отрицателен нюанс. Фразеологизмите *българска му работа* и *българска работа* означават, че нещо не е свършено както трябва и че работата е необмислена или недомислена, зле започната, без ръководство или нескопосно ръководена, като сякаш по задължение свършва със скандал, подобно значение се среща и в изразите *хубава работа, ама българска* или *хубаво ли е или българско* (Лесничкова 2008).

С израза *Български разбираш ли?* се изказва недоволство от някого, който въпреки че ясно му се казва да направи нещо, не го прави. Когато искаме да кажем, че нещо е съвсем ясно и разбираемо или че трябва да се чуе нещо, а не да остане без последствие, използваме фразеологизма *на чист български*.

Унгарците за себе си казват, че са смели и сърдечни с израза *magyar anyu szülte* „унгарска майка го е родила“, когато виждат, че някой прави нещо, за да обърне вниманието към друго, казват *vakulj magyar* „да ослепееш, унгарец“. Не могат заедно да вземат решение, не са на едно мнение *ha két magyar együtt van, háromfelé húz* „ако двама унгарци са заедно, в три посоки тръгват“.

За унгарците казват, че бързо вземат решение, и чак след това го обмислят, т. е. лекомислени са: *a magyar embernek vásár után jön meg az esze* „на унгарец след покупката му идва акъла“ или *okos a magyar a harc után* „след война е умен унгарецът“.

Унгарецът лесно обещава, но не обича да изпълнява *a magyar hamar aláír, lassan fizet* „унгарецът бързо подписва, но бавно плаща“; ако му се даде нещо, трудно го връща *könnyű a magyart lóra ültetni, de nehéz leszállítani* „унгарецът лесно се качва на коня, но трудно слиза“, трудно забравя за обиди, бавно прощава *nem kell a magyaroknak pardon* „унгарецът не иска пардон“ и *nehézen felejt el a magyar a bosszút* „унгарецът трудно забравя за отмъщението“. Лесно губи търпение *A magyaroknak elég egy horkantás* „на унгареца е достатъчно само да му се смръщиш“.

Като позитивна черта той е много добродушен *a magyar, ha szépen kérik, az íngét is odaadja* „ако искаш, унгарецът и ризата ще си даде“; реве и се весели *a magyar a nyelve hegyén hordja a szívét* „унгарецът на края на езика носи сърцето си“.

И като последно – ако живееш с тях, трябва да ги уважаваш *ha magyar kenyeret eszel, becsüld a magyart* „ако ядеш унгарски хляб, трябва да уважаваш унгареца“.

4. Заключение

Този текст представлява едно въведение в тази голяма тема, етнонимите в двата езика са многоцветни. Фразеологизмите, които са се явили в езика в по-късен период и са калки, са еднакви и в двата езика, докато по-старите фразеологизми са различни, защото се появяват благодарение на лични наблюдения и на опита, натрупан при историческите контакти.

Mária DUDÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem // Eötvös Loránd University
Budapest, Magyarország // Budapest, Hungary

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С КОМПОНЕНТИ ШАПКА И ВИДОВЕ ШАПКИ (ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ БЪЛГАРСКИ И СЛОВАШКИ ЕЗИК)

Даниела Константинова

Title: Phraseologisms with components *hat* and type of hats (on materials from Bulgarian and Slovak)

Abstract: The study examines some Bulgarian and Slovak phraseologisms with components *hat* and various kinds of hats (Bulgarian: *kalpak, kapa, fez*; Slovak: *čapica, čiapka, klobúk, šírák, čepiec/čepček*). Some conclusions about the national specifics of this element of clothing and about the semantic and figurativeness of these phraseologisms are drawn.

Key words: hat; type of hats; Bulgarian language; Slovak language; phraseology; national specific

В български и словашки език има много фразеологизми с компоненти *шапка* и различни видове шапки. Те имат разнообразна семантика и образност, на които смятаме, че си заслужава да се отдели внимание, защото показват важни особености от светуосещането на българи и словаци.

Обеклото на един народ, също както неговият език, отразява важни черти от народопсихологията. Споделяме мнението на М. Дечева, че: „... обеклото е видимата идентичност, която прави ясни личностните и групови отношения чрез знаковата си определеност. Разгледано в исторически план то носи специфика, която отразява основни периоди от съществуването и развитието на етноса. То е непосредствено свързано със степента на развитие на икономиката, със структурата на социалните взаимоотношения и с особеностите на природо-географската среда, в която живеят потребителите му. На тази база то фокусира етнически общото и специфичното, съхранявайки локалните особености и варианти на културата“ (Дечева 2005: 38). Би било интересно да се проучи кои компоненти на обеклото са най-често срещани във фразеологизмите на даден език, каква е национална-

та им специфика и значението им за изграждането на образа (в това число и езиковия) на човека и света.

В тази статия ще се спрем само на шапката. Като *елемент от облеклото* тя има утилитарна, идентификационна и естетическа функция. Предназначенията ѝ могат да бъдат разнообразни: да покрива главата като предпазва от атмосферни влияния (студ или слънце); да показва социална, етническа, религиозна и друга принадлежност; да има декоративна цел и да придава по-добър външен вид. В зависимост от това шапките са различни видове и са задължителна или факултативна част от облеклото.

В българските фразеологизми като компоненти най-често се срещат лексемите *шапка*, *капа* (остар.), *калпак* и *фес*. В словашките фразеологизми най-разпространени са *čarica* и *čiarfa* (шапки от мека материя, плат, плетиво и др.), *klobúk*, *širák* (твърди шапки обикновено с периферии) и *šerpiec*, също наричан и *šerček* (боне, вид мека дантелена дамска шапчица, която носят омъжените жени). Ще разгледаме някои особености на фразеологизмите с тези компоненти.

Прави впечатление, че най-употребяваните български фразеологизми с цитираните компоненти са разговорни и имат семантика, свързана с изразяване на пренебрежение, липса на загриженост и интерес:

– *боли ме шапката (капата, кепето) за нещо/някого* „не ме интересува нещо/някой“;

– *ще ми накривяши шапката (кепето)* пренебр. „нищо няма да ми направиш, няма да ме засегнеш“, подобен е фразеологизмът *накривям си калпака (капата, феса)* – „преставам да се тревожа за нещо“;

– *разправяй на феса (капата, калпака) ми* пренебр. „не ме интересува, не вярвам на това, което казваш“.

Една голяма част от тези фразеологизми се употребява предимно като отговори-реакции в определени ситуации, например:

– *Кой те пита за колко си продаваш калпака; Не те питам колко пафи ти стфува капата; Кой те пита тебе колко ти чини калпака* „казва се, когато някой се намесва в чужд разговор“.

С безгрижно състояние е свързана употребата на израза *шапка на тояга* „безхаберно състояние, когато човек се е освободил и облекчил от някаква работа“.

Много популярен е и фразеологизмът *правя се на дръж ми шапката* „преструвам се, че нещо не ми е ясно, че не разбирам нещо“.

В народните разбирания на българи и словаци шапката като част от облеклото има особен статут. Калпакът е част от мъжката носия, при женската има различни видове покривала за глава (забрадки и др.), които обикновено носят булките и омъжените жени (по-подробно у Велева 1970). По отношение на българската традиция Р. Радев пише: „В народната представа

калпакът, капата, шапката са атрибути на мъжа. Чрез тях се урежда родовата връзка и йерархия – дори я жив бащата се грижи за калпаците на синовете си, те са и основен израз на жалейка. При скръб и загуба на близък мъжът ходи гологлав и небръснат (Димитър Маринов). Така се доближава до Бога, Калпакът е символ на земния живот и мъжката потенция“ (Радев 2002: 6). Доказателство за това, че калпакът е мъжки атрибут, можем да намерим и във фразеологизмите *жена ми ми носи капата* и *жена ми ми налага калпака*, които се употребяват предимно в 3 л. ед. ч. и се отнасят за мъж (съпруг), командван от жена си. В сбирката на А. П. Затурецки е поместен и подобен словашки израз: *ona nosí klobúk* – „употребява се за жена, имаща превъзходство в семейството и дома“ (Затурецки 2005: 59).

Шапката като част от облеклото участва и в различни символни действия, свързани с определени обществени прояви и поведение. Например фразеологизмът *шапки долу* (словашки еквивалент *klobúk dole*) се употребява като израз на преклонение и възхищение пред някого, пред нечий успех и постижение, а *свалям (снемам) шапка на някого* означава „възхищавам се, прекланям се пред някого“ и др.

Една голяма част от фразеологизмите с компоненти *шапка* и видове шапки представляват описание на конкретни действия, които се преосмислят и по този начин се създава нова семантика. Ето няколко български примера: – *хвърлям си шапката (капата) до небето* „радвам се“ – хвърлянето на шапката нагоре към небето (т. е. божественото) е израз и на въодушевление; – *смешваме (сритваме) си шапките* „спречкваме се, сбиваме се“; – *клатя шапка на някого* „подмазвам се на някого“; – *обръщам калпака* „започвам да действам по друг начин, предприемам по-сериозни мерки“; – *обръщам калпака наопаки някому* „причинявам неприятности на някого“;

Можем да дадем и примери със словашки фразеологизми:

– *nedá si to za širák (klobúk)* буквално означава „няма да си го сложи зад шапката“, т. е. „няма да се похвали с нещо, което са му казали или е чул за себе си“ (употребява се за 3 л. ед. ч.); – *robiť /utlčť niekoho čiarokati* буквално означава „да набия някого с шапки“, т. е. „лесно, без особено усилие“; – *chodit' s klobúkom* буквално означава „ходя с шапка“ (ходя <като нося в ръце> шапка), т. е. „прося“.

Оказва се, че за семантиката на фразеологизмите е важен и видът на шапката, защото той отразява статуса на хората – професионален, социален, етнически и др.:

– *поп без калимавка* ирон. „човек, който няма най-потребното“; – *разправяй на вехтата (старата, ланшината) ми шапка* пренебр. „не е вярно това, което казваш, лъжеш“;

– *изхвърлям като кирлив фес* пренебр. „изгонвам най-позорно, най-срамно някого“;

– *ходя на ален фес* „мотая се без работа“.

Сред българските фразеологизми има многобройни с компонент *фес* и във всички случаи те имат негативна конотация и семантика. Повечето се употребяват иронично. Историческата съдба на българите е причина етническият им стереотип за турците да бъде изцяло негативен. Турците и всичко свързано с тях (облекло, обичаи и др.) служат за изграждане на негативни образи в българската фразеология (Константинова 2011: 102). Особено актуален днес (вероятно заради образа, римата и умозаключителната семантика) е фразеологизмът *интересът клати феса*, който често се употребява в ситуации, когато трябва да се подчертае, че хората променят мнението си и действат в зависимост от изгодата, която могат да имат.

В словашките фразеологизми интересни компоненти са *čepiec*, по-рядко *čepček* – вид дамска шапчица, за която стана дума по-горе. Според народната традиция тази реалия е типичен женски атрибут и е символ на някогашната омъжена жена. С това се свързва и семантиката на следните фразеологизми (днес те се смятат за архаични):

– *dostať sa pod čepiec* „омъжа се“;

– *strčiť dievku (dcéru) pod čepiec* „омъжа момиче (дъщеря)“;

– *hotoviť čepiec* „подготвям сватба“.

Открихме един архаичен фразеологизъм с ироничен оттенък, който се е употребявал за жена, имаща извънбрачно дете: *dostala sa pod čepiec bez svadby* (Затурецки 2005: 62).

Освен като компонент на облеклото шапката във фразеологията участва и като *символ на главата* на човек,¹²⁸ където се намира най-важният орган – мозъкът. Затова и в български, и в словашки някои фразеологизми с компоненти различни видове шапки имат семантика, свързана с интелектуалния (умствените способности) и психически свят на човека. За глупав човек на български подигравателно се употребяват: *пробила му се е шапката от ум; голям фес, ама празен; капа има царска, ама глава воденичарска*. Много известна е и пословицата *Виж му акъла, па му крой шапка (капа)*.

За умен човек са словашките фразеологизми:

– *mať niečo pod klobúkom (čepcom)* „буквално означава имам нещо под шапката“;

– *máť prázdno pod klobúkom* „не ми е празно под шапката“;

128 В този случай веднага се сещаме за популярната приказка от Елин Пелин „Умник Гюро с умници другари“. Гюро влязъл мечата дупка, за да хване мечката-стръвница, а след време другарите му го издърпали оттам без глава и започнали да се чудят дали всъщност преди това Гюро е имал глава или е нямал, докато най-сетне се решили да се посъветват с булка Гюровица, която дълбокомислено отвърнала: „За Великден Гюро си капа купува, та трябва да е имал глава“ (Пелин 1980).

– *nenosí sečku pod klobúkom* „не носи плява под шапката“.

- С психическото състояние на хората са свързани фразеологизмите:
- *vsičko ne mi e v red pod šapката* „не съм напълно нормален“ и словашкия *netá všetkých pod širákom* „няма всичките под шапката, т. е. не е наред“;
 - *stяга me šapката* „разстроен, притеснен съм“;
 - *имам си муха под (на) капата* „мъчи ме някаква мисъл“.

В разговорната си реч българинът често употребява израза *да ти падне шапката (капата)* за изразяване на смайване, учудване, възхищение.

Шапката освен символ на главата, може да бъде и *символ на самия човек*. Като доказателство за това ще посочим българското *на калтак* със значение „на всеки човек по отделно“, например: „50 лв. на калпак за протест срещу Цацаров“ (заглавие във в. Монитор от 11.07.2015 г.).

Сред българските фразеологизми с компонент *шапка* открихме и един, който представлява клетва – *да ти опустее шапката* „да умреш“.

Накрая бихме искали да обърнем внимание върху няколко словашки архаични фразеологизма със значение „пиян човек“:

- *mať <draka> pod čepicom*;
 - *mať pod forgom*;¹²⁹
 - *mať pod čepcom*;
 - *čepiec jej na bok stojí* буквално означава „шапчицата ѝ е накривена настрани“.
- (Интересно защо фразеологизмът *mať pod čepcom*, съдържащ компонента *čepiec*, за който казахме, че е типично женски елемент на облеклото, се употребява както за пияна жена, така и за пиян мъж. Предполагаме, че това е вероятно, за да се снижи мъжкият престиж.)

Фразеологизми с разглежданите компоненти и с подобно значение („пиян“) в български език не намерихме. Можем всъщност да направим паралел с израза *пиян до козирката* „много пиян“, където козирката като горна част на някои шапки в случая служи за означаване на краен предел, своеобразна горна граница. В предишно наше изследване констатирахме, че в словашки (за разлика от български) има много фразеологизми, чиято семантика се свързва с пиянство (Константинова 2011: 78).

В заключение можем да обобщим, че в българските и словашките фразеологизми компонентът *шапка* (съответно вид шапка) присъства като *елемент на облеклото*, но също така *символизира главата* или *самия човек*. Обикновено семантиката на тези фразеологизми се свързва с определени качества и поведение на човека, с неговия вътрешен свят и взаимоотношения. В двата езика са налице национално-специфични фразеологизми, които се характеризират с необичайна и интересна образност.

129 *forgo* (словашки) – украса от пера, която се слага на шапка.

Даниела КОНСТАНТИНОВА // Daniela KONSTANTINOVA

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ // St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Велико Търново, България // Veliko Turnovo, Bulgaria

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С КОМПОНЕНТ ДЪЩЕРЯ И СИН В БЪЛГАРСКИ И ЧЕШКИ И ТЯХНАТА РАЗПОЗНАВАЕМОСТ ОТ НОСИТЕЛИ НА ЕЗИКА

Елена Крейчова

Title: Idioms with component *daughter* and *son* in Bulgarian and Czech and their recognition by native speakers

Abstract: The text examines idioms with component *daughter* and *son* in Bulgarian and Czech language, with accent on their performance in the phraseological dictionaries of both languages and their recognition by students philologists. It concentrates on the problems of the actuality of language material in the phrasebooks and the knowledge of contemporary phrasal wealth by the native speakers.

Key words: phrasemes; Bulgarian phraseological dictionaries; Czech phraseological dictionaries

1. Усвояването и използването на дадена фразеологична единица предполага осъзнатост на комуникатора в какви контексти е подходящо да се употреби и какви стилистични нюанси се предават с нея (Христозова 2009). Тази употреба е пряко свързана с постигане на определено равнище на комуникативна компетентност, включваща като задължителни елементи езиковата и литературната компетентност.¹³⁰ Основните параметри на езиковата (лингвистичната) компетентност са: овладяване на книжовната норма на езика; овладяване на употребата на езиковите средства в различни комуникативни ситуации; овладяване на умения за изграждане и възприемане на текстове, функциониращи в комуникативната практика. Лингвистичната компетентност представлява компонент на комуникативната компетентност и най-общо се приема и разбира като ниво на владеене на езиковата нор-

130 Използваме термините „лингвистична/езикова“ и „комуникативна“ компетентност, без да представяме техните дефиниции и без да конфронтираме тяхната интерпретация при различните изследователи.

ма, а комуникативната компетентност като ниво на речева изява. Комуникативната компетентност е способността да се осъществи речева дейност, да се реализира комуникативно-речево поведение на основата на фонологични, лексикално-граматични и социолингвистични знания и навици в съответствие с различни задачи и ситуации на общуване. Комуникативната компетентност предполага овладяване на всички видове речева дейност и основи на културата на писмената и устната реч, базови умения и навици за използване на езика в жизнено важни за дадената възраст сфери и ситуации на общуване (пак там). Комуникативната компетентност на участника в общуването включва както подходящ избор на езиков вариант или език в даден социален контекст съобразно с определено комуникативно намерение или цел, така и превключване между вариантите или езиците (Пачев 1993: 156). Без да посочваме всички трудове, посветени на тези компетентности в българската лингвистика, искаме да изтъкнем напр. изясняване на същността на лингвистичната компетентност от К. Димчев, който разглежда лингвистичната компетентност заедно със социолингвистичната, дискурсна и стратегийната компетентност като съставна част от комуникативната компетентност, наречена от автора комуникативно-речева (Димчев 1993). Т. Шопов определя лингвистичната компетентност като способност да се разбират и съставят смислени изказвания в съответствие с правилата на даден език, като тя предполага наличие на знания както за езиковата система, така и умения за адекватно общуване. Структурният аспект се отнася до усвояването на знания на фонетичната/фонологичната система, лексиката, граматиката и дискурса на изучавания език. Функционалният аспект е свързан с езиковата употреба, т.е. с функциите, които езиковите форми изпълняват (Шопов 1998: 26, цит. по Христозова 2009).

Целта на настоящия текст е да се намерят фразеологизми¹³¹ с компонент *ДЪЩЕРЯ* / *DCERA* и *СИН* / *SYN*, регистрирани във фразеологичните речници на български и чешки език и да се проследи дали тези фразеологизми са употребявани активно от носители на езика и познати в речевата практика в съвременния български и чешки език. След ексцерпирането на фразеологизми от фразеологичните речници бяха съставени анкети, в които бяха посочени най-често срещаните (по наше субективно мнение) фразеологизми и тяхното значение трябваше да бъде обяснено от респондентите. В настоящия текст представяме само някои от фразеологизмите, при които анкетите дават интересни отговори на това как едни от най-често използваните фразеологизми битуват в съзнанието на младите носители на езика (20–25-годишна възраст) и въпросите, които изникват на базата на получените данни. Съсредоточаваме се върху резултатите от анкетата, проведена сред студенти

131 Използваме този термин, без да посочваме неговите различни дефиниции.

на възраст между 19 и 24 години от специалността в „Българска филология“ в СУ „Св. Кл. Охридски“ (35 респонденти) и Масариковия университет в Бърно (17 респонденти). Всеки респондент попълваше анкета за значението на фразеологизми на родния си език. Също така при всеки изследван от нас фразеологизъм се стареем да намерим негова реализация и в текстовете от публицистичната реч като доказателство за активната му употреба в съвременния език.

2. Фразеологизмът **ТЕБЕ ДУМАМ ДЪЩЕ, СЕЩАЙ СЕ, СНАХО** се среща в почти всички екцерпирани речници. Напр. Мира Ничева във *Фразеологичен речник на българския език* посочва **тебе думам дъще, сещай се, снахо!** за намек, отправен под формата на забележка към по-близък човек, но който в действителност е насочен към друг, по-далечен човек (Ничева 2002: 330), Кети Анкова-Ничева посочва следното значение в *Нов фразеологичен речник на българския език*: **тебе думам дъще, сещай се, снахо/тебе думам, дъще, усещай се, снахо** „употребява се като намек за нещо, обикновено неприятно за този, към когото се отправя“ (Анкова-Ничева 1993: 252). Ани Нанова във *Фразеологичен синонимен речник на българския език* посочва този фразеологизъм и неговите синоними: **тебе думам, дъще, сещай се, снахо** „употребява се като намек за нещо, обикновено неприятно за този, към когото се отправя“; *Баща ми има обичай да дава за пример чуждите деца как подпомагат материално родителите си, а всъщност иска да каже тебе думам, дъще, сещай се, снахо. – тебе думам, дъще, усещай се, снахо* диал. ♦ **тебе думам, свахо, усещай се, зетьо** диал. ♦ **тебе думам, свекърво, усещай се, снахо** диал. ♦ **бия самара, да се сеща магарето** ♦ **удрям самара, да се сеща магарето** ♦ **удрям самара, да се сеща кобилата** (Нанова 2005: 877). *Фразеологичен речник на българския език II* също посочва **тебе думам, дъще, сещай се, снахо** „употребява се като намек за нещо, обикновено неприятно за този, към когото се отправя“. Още: **тебе думам, свекърво, усещай се, снахо, тебе думам, дъще, усещай се, снахо, тебе думам, свахо, усещай се, зетьо** (ФРБЕ2: 389).

Този фразеологизъм беше включен в анкетните карти (общо 35 анкетни карти), като 11 са оставени без отговор, посочени са 24 отговора. 14 от отговорите са с разпознато значение, като респондентите посочват: казвам ти, а пък ти се досещай; говоря на някого, а всъщност казаното се отнася до някого друго; казвам ти, пък ти се сещай сам; досещай се сам; сети се за какво иде реч; не ти го казвам направо; казвам нещо заобиколно, не направо; казвам на един, за да се сети друг; недиректно говорене; намеквам нещо; загатвам, намеквам, а другият трябва да се сети; казвам ти нещо, но ти се сети за какво всъщност става дума; казвам нещо на един с цел да се подсети втори; досещай се сам. 10 отговора с грешна идентификация (изцяло или частична): *съветвам; *давам съвет; *давам ти родителски съвет, възползвай се; *не ти казвам всичко ясно; *говоря на близък човек, но имам

предвид не чак толкова близък; *говоря на някого, но той не слуша; *говоря на друг, но и ти слушай; *тактичност, дъщерята е по-близкият човек; *лицемерие; *всички да слушат мама.

Този фразеологизъм с компонент *дъщеря* е един от най-често използваните и в българската журналистическа реч, многократно се среща като заглавие в различни медии, като много често сме свидетели и на негови актуализации, което подсказва битуването му в активния фразеологичен запас на журналиста и читателя:¹³² *Думам ти, Бойко, сещай се, Путин!*;¹³³ *Думам ти дъще Гърция, сещай се снахо България*;¹³⁴ *Думам ти щерко (Украйна), сещай се снахо (Беларус, Прибалтика, България...)*;¹³⁵ *Думам ти Бербо, сещай се Гришо*;¹³⁶ *Местан обнародва условията на Доган: Думам ти Плевнелиев, сещай се Борисов*.¹³⁷ В някои публицистични актуализации глаголът *думам*, който се възприема като остарял, е заменен със стилистично неутралния *казвам*: *Казвам ти Атлетико, сещай се Сити*;¹³⁸ *Казвам ти Украйна, сещай се ДС-нашенско*.¹³⁹

3. Следващият фразеологизъм, включен в анкетните карти, е **ЕВИНА ДЪЩЕРЯ**. Върбан Въртов в *Малък фразеологичен речник на българския език* посочва следното значение: *евина дъщеря* – „жена“; *Евините дъщери са вечното изкушение на мъжете* (Въртов 1999: 88). Мира Ничева също посочва *евина дъщеря* „жена“; *Като върл женомразец, той ненавиждаше всяка евина дъщеря* (Ничева 2002: 97). Мария Банова и Стамена Димова във *Фразеологичен речник на българския език* аналогично дават същото значение: *евина дъщеря* „жена“; *Николчо захванал вече да зяпа по прозорците и да се занимава с евините дъщери* (Л. Каравелов, „Мамино детенце“) (Банова – Димова 2014: 81).

От 35 анкетни карти 19 са оставени без отговор, а останалите 16 са с отговор, който не съвпада със значението, посочено в речниците (съзнателно не използвам квалификацията „грешен“ отговор). Посочените отговори са: *грешна жена; *грешница; *греховна, грешна; *грешна дъщеря; *хитра, умее да убеждава; *любопитна, слаба; *чисто, непорочно момиче; *първа дъщеря; *първородна дъщеря; *фина, красива; *фина, нежна; *първа дама. Интересен

132 Тук посочваме разглежданите от нас фразеологизми, които се срещат само в заглавия на журналистически статии, а не в самия текст на статиите.

133 <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4491447>.

134 <http://zaw12929.blog.bg/politika/2014/09/13/dumam-ti-dyshte-gyrciia-seshtai-se-snahobylgariia-profesiia.1296769>.

135 <http://www.segabg.com/replies.php?id=253933&v=5605024>.

136 <http://chronicle.bg/dumam-ti-berbo-seshhaj-se-grisho/>.

137 <http://afera.bg/местан-обнародва-условията-на-доган-д.html>.

138 http://www.webcafe.bg/sportcafe/zhalt-karton/id_1840205646_Kazvam_ti_Atletiko_seshtay_se_Siti.

139 <http://jj-bg.info/single.php?news/20140407091123>.

е фактът, че въпреки познатия библейски контекст като мотивираност за възникването и семантичната прозрачност на това фразеологизирано словосъчетание, то не беше идентифицирано правилно от респондентите, а също така и не го срещаме, дори в трансформиран и актуализиран вид, в заглавия от съвременната преса.

Същият фразеологизъм е посочен и в чешкия фразеологичен речник (СЧФИ2: 63): *dcery Eviny* (kníž., zast.) 0 sg. „příslušnice ženského pohlaví, ženy (často s typickými ženskými vlastnostmi)“. *Nanyňka byla taky zvědavá jako všechny dcery Eviny* (Hermann). От 17 анкетни карти 5 са оставени без отговор, 11 карти посочват отговори, повечето от които съвпадат с речниковото значение: *ženy; všechny ženy na světě jsou považovány, že jsou potomky Evy, která byla s Adamem vyhnána z ráje; všechny ženy; holky, ženy atd.; matčiny dcery*. При някои от отговорите наблюдаваме и допълнителна семантична конотация: *Hlavně slušné a vychované v patriarchátu (na rozdíl od dcer Lilith)*. При чешките респонденти няма толкова допълнителни значения в сравнение с българските. Този фразеологизъм също е използван и в чешката журналистическа реч, но с доста по-малка фреквентност, отколкото в българската публицистика, напр. *Eviny dcery v Česku*;¹⁴⁰ *Dcery Eviny – ženy v církvi*.¹⁴¹

3.1. Чешките фразеологични речници (за разлика от българските), регистрират и фразеологизма *synové Adamovi* – (kníž., zast.) „příslušníci mužského pohlaví, muži“. *Co nám jako synům Adamovým zbývá než poslouchat ženy?* (СЧФИ2: 345). 7 от анкетни карти са без отговор, докато 10 са с отговори, повечето от които съвпадат с речниковото значение: *muži; synové; lidstvo, hlavně mužského pohlaví; všichni muži jsou považováni za potomky Adama, který byl vyhnán i s Evou z ráje*. Срещаме употребата му и в публицистичната реч, но без никакви актуализации, напр. *Co si oblečou na fitness synové Adamovi?*¹⁴² Можем да обобщим, че и двата фразеологизма от библейски произход са семантично прозрачни, но интересна е много по-малката им фреквентност и без никакви трансформации и актуализации.

4. Още един фразеологизъм от библейски произход с компонент *син* – **БЛУДЕН СИН** – беше включен в анкетните карти. Това словосъчетание не е посочено нито от Мария Банова и Стамена Димова, нито от Върбан Въртов, нито от Ани Нанова. Мира Ничева посочва: *блуден син* (книж., библ.) „За човек, който се завръща покаян към някого, с когото си е развалил отношенията“. *Значи Иван не сполучи и си се прибра от Америка, а? Блудният син се завърна!* От притчата за сина, който изхарчил бащиното си имане и се

140 <http://www.genomac.cz/cz/view.php?cisloclanku=2008050003>.

141 <http://www.e-cirkev.cz/data/att/%C4%8Cesk%C3%BD%20bratr%2011-2010.pdf>.

142 <http://fitness-obleceni.info/panske>.

завърнал посрамен и разкаян (Ничева 2002: 36). Кети Анкова-Ничева посочва следното значение: *блуден син* „1. Човек, който е напуснал бащиния дом и след дълго скитане и разгулен живот, разкаян се завръща отново. 2. Безпътен човек“. Произходът се свързва с евангелския разказ „Притча за блудния син“.

От 35-те анкетни карти 11 са без отговор, а посочената от респондентите семантика, която отговаря на значението, налично и в двата речника (дори и понякога само частично), е следната: завърнал се след дълго отсъствие; син, който дълго обикаля, но накрая се завръща; странстващ, напуснал бащиния дом, а после завърнал се; който е избягал / бил прокуден и се завръща; завръща се в дома си, след като го е изоставил. Силна негативна конотация без елемента на катарзис, който присъства в библейската притча, следователно без напълно разбиране на значението на фразеологизма, намираме в отговорите: неморален; нехранимайко; разбойник; неверник; развратен човек; без морал; грешник; безотговорен. С интерпретиране, несъответстващо на речниковото значение, се среща при следната семантика, посочена от респондентите: *пътуващ; *този, който не е част от семейството; *далечен; *човек, който не е сериозен, скитосва се из света; *човек, който е сбъркал, не се е покаял за прегрешението си; *който се разпилява; *син, който рядко се завръща, появява; *син, който скита (не е вкъщи); *скитник – безотговорен; *скиталец; *скитник, който понякога се завръща в дома си.

Словосъчетанието *блуден син* е често срещано и в съвременната българска журналистическа реч (отново посочваме само заглавия): *НДСВ си връща блудни синове*,¹⁴³ *Блудният син се завърна – Гаджев подписа до края на годината с Левски*,¹⁴⁴ *Блудни синове ли са националните ни герои?*¹⁴⁵ Отново се среща с различни актуализации на този фразеологизъм – към компонента *син* се добавя и *дъщеря*, или направо го измества, напр. *Великото завръщане на блудни синове и дъщери*,¹⁴⁶ *Нора Иванова – блудната дъщеря се завръща*,¹⁴⁷ *Блудната дъщеря на Сталин*,¹⁴⁸ *Блудната дъщеря на „Пайнер“ Десислава се завърна*.¹⁴⁹ Дори в един случай компонентът *син* като „дете от мъжки пол“ е заменен с неговия

143 http://www.ida.bg/politics.php?page=news_show&nid=14062.

144 http://www.novsport.com/news1634971_1003.html.

145 <http://sbj-bg.eu/index.php?t=27493>.

146 <http://www.spiralata.net/kratce/index.php/obshtestvoto/508-aldebaran6>.

147 <http://www.banker.bg/sudbi/read/nora-ivanova-bludnata-dushteria-se-zavrushta>.

148 <http://www.dw.com/bg/блудната-дъщеря-на-сталин/a-15563661>.

149 <http://m.dnes.bg/comments.php?id=246151>.

омоним *син* („цвят“) и се получава интересна игра на думи: *Блудният „син“ се завърна*.¹⁵⁰

5. Словосъчетанието **КУЧИ СИН** е регистрирано в речника на Мария Банова и Стамена Димова: *кучи син* „негодник, безделник, вагабонтин, нехранимайко, непрокопсаник“; *Дядо Марко е добър и трудолюбив човек, но синът му е негодник и непрокопсаник – кучи син. Не от добро почина майка му?* (Банова – Димова 2014: 139). А. Нанова посочва: *кучи (кучешки) син* руг. – „човек, който върши лоши, недостойни неща; негодник, калпазанин“. *Този кучи син ми открадна парите* ♦ *Кучият му син да вземе да пребие приятеля си. песи син* руг. ♦ *сукин син* руг. ♦ *магарски (магарешки) син* руг. ♦ *майчин син* ♦ *бащин и майчин син* ♦ *мамин син* (Нанова 2005: 393). Фразеологичен речник на българския език I също посочва: *кучи син*. Обикн. в обръщение; руг. „негодник, нехранимайко“: *Кучи син беше тоя кмет!... Не си гледаше работата, а само закачаше булките*. Д. Димов. Още: *песи (сукин, магарешки, магарски, кучешки) син*; руг. (ФРБЕ1: 548). Словосъчетанието не е регистрирано в речника на В. Вътов, на М. Ничева и на К. Анкова-Ничева.

От 35 анкетни карти, 9 са оставени без отговор, в останалите респондентите посочват семантика, която в повечето случаи съпада с речниковото значение, напр. подъл; лош; мискин; негодник; проклетник; лош човек; проклетник, човек, който е направил нещо грешно; неверник, нехранимайко, недостоен; подъл човек; подлец; човек, толкова лош, че не принадлежаш към човешкия род; негодник; лош, мръсен човек; пропадняк, гадняр, грубиян; негодник; човек, правещ мръсно на хората; нещастник. Експлицитно този израз е квалифициран като обида в два от отговорите: обида, някой, който ни е навредил и искаме да обидим; обида, целяща да засегне произхода, а веднъж е посочена и неговата стилистична натовареност: вулгаризъм за лош човек. Семантика, която не е посочена във фразеологичните речници, но се среща при тълкуването на фразеологизма у респондентите, е обвързана с произхода: син, роден от блудна майка (копеле); копеле, извънбрачно дете, майката е кучка. Тази семантика не е посочена дори в *Речник на обидните думи и изрази в българския език*, където значението е следното: *кучи син* „отвратителен, подъл, долен, низък, гаден, зъл“ (РОДИ: 97).

И този фразеологизъм е доста често регистриран в съвременната публицистична реч, срв. *Цената на играта с „нашия кучи син“*;¹⁵¹ *Роналдо: Преди ме обиждаха с кучи син, сега с пластмасова топка*;¹⁵² *Атанас Чобанов: За америка-*

150 http://www.webcafe.bg/id_982386504.

151 <http://www.marica.bg/цената-на-играта-с-нашия-кучи-син-news47603.html>.

152 <http://futbol-tv.com/novina.php?sid=61583&cat1=es>.

ниците Борисов е „*кучи син, но техен кучи син*“;¹⁵³ *Кучият син, ако е наш кучи син, не е кучи син!*;¹⁵⁴ Роналдо нарича Меси „*кучи син*“;¹⁵⁵ Асприля избухна: „*Левски*“ – *кучи синове*;¹⁵⁶ Държавният глава на Уругвай: *Банда дърти кучи синове и фашисти наказаха нашия Луисито Суарес!*;¹⁵⁷ Моуриньо за играчите на Реал: *Кучи синове и предатели*;¹⁵⁸ Президентът на Уругвай: *ФИФА е банда фашистки кучи синове*.¹⁵⁹

6. Фразеологизмът **МАМИН СИН** и неговият по-често срещан вариант **мамино синче** са посочени във всички фразеологични речници на българския език. В. Вътгов дава определението: **мамин син** и **мамино синче** пренебр. „разглезен младеж, който е свикнал всичко да получава наготово“. *Такива мамини синчета* едва когато отидат в казармата разбират, че животът не е сладолед, а труд, дисциплина, пот (Вътгов 1999: 114). В останалите речници **мамин син** / **мамино синче** е посочен като вариант на фразеологизма **мамино дете**, срв. при М. Ничева: **мамино дете** (**мамино синче**) пренебр. „разглезен, несамостоятелен младеж“. *Единственият им син беше обект на толкова пресилени грижи, че се превърна в мамино дете*. От едноименната повест на Любен Каравелов (Ничева 2002: 181). Изходен вариант **мамино дете** е посочен и от А. Нанова, **мамино синче** е посочен само с препратка към **мамино дете**: **мамино дете** пренебр. „разглезен човек (дете или младеж), който е получавал всичко наготово от родителите си и не умее да се справя с трудностите в живота“. *Не се оплаквай, ти разглези сина си и го направи мамино дете*. – **мамино синче** пренебр. (Нанова 2005: 414). Аналогична е и речниковата статия при М. Банова и С. Димова: **мамино дете** пренебр. „разглезен, разхайтен млад човек, нехранимайко, безделник, който не може да се справи с трудностите в живота, отнася се безотговорно към задълженията си“. *Петра се омъжи за красиво и богато момче от града. Родителите ѝ не можаха да го нахвалят. Скоро след сватбата дъщеря им се върна у дома. Не можела да живее с мамино дете, което очаквало всичко наготово. Добре е всеки родител да се замисли как трябва да възпитава детето си, за да не го превърне в мамино дете*. Още: **мамино синче** (Банова – Димова 2014: 156). ФРБЕ1 също посочва: **мамино де**

153 <http://bivol.bg/interviewnovinar.html>.

154 <http://bulgarski.pogled.info/news/61591/Kuchiyat-sin-ako-e-nash-kuchi-sin-ne-e-kuchi-sin>.

155 http://news7.bg/Спорт/Футбол-Свят/Испания/Роналдо-нарича-Меси-кучи-син-_1s_i.119331_c.64.html#.VqW4eyrhCM9.

156 <http://www.blitz.bg/sport/article/301515>.

157 <http://www.gustosport.bg/?page=article&instanceID=24854>.

158 <http://btvnovinite.bg/article/spain/mourinio-za-igrachite-na-real-kuchi-sinove-i-predateli.html>.

159 http://novinar.bg/news/prezidentat-na-urugvaj-fifa-e-banda-fashistki-kuchi-sinove_NDY5Mzs4NA==.html.

тенце пренебр. „разглезен, разхайтен човек (обикн. младеж), който не умее да се справя с трудностите в живота“. Още: *мамино синче* (ФРБЕ1: 571).

Обяснение на този фразеологизъм има в почти всички анкетни карти (34 от 35), това посочва, че той е ясно разпознаваем от респондентите, които посочват като смисъл, който не съвпада винаги с посоченото в речниците: галеник, разглезен; човек, който е много обгрижван от майка си; глезен; глезен син; разглезен; разглезено синче; глезено момче, което не може без майка си, привързан към нея; момче, което е свикнало с грижите на майка си и трудно се справя без нея; момчето е женчо и мама го пази; пазен от всички перипетии на живота; свикнал да получава без труд облаги; галено дете; разглезено, комплексирано момче; гален син, лигав син. Само в някои случаи посочената семантика е малко изместена: момче, син, което за всичко се допитва до майка си, слуша само нея; който не може нищо.

В езика на българския медиен дискурс този фразеологизъм се среща често в заглавия: *Глория: Мамини синчета са българските мъже!*¹⁶⁰ *Протестиращите във Венецуела: мамини синчета или защитници на демокрацията!*¹⁶¹ *Такситата: Мамини синчета тероризират улиците!*¹⁶² *Лекарства срещу мамини синчета?*¹⁶³ Често в българската журналистическа реч срещаме и актуализации и трансформации на този фразеологизъм, напр. *мамини и/или таткови синчета*, *мамини синчета и таткови дъщерички*, но не срещнахме актуализация в никое заглавие, затова не ги посочваме.

7. От представения материал възникват няколко въпроса и става очевидно, че изследването на фразеологизмите и най-вече на състоянието и на употребата им в съвременния български (но и чешки) език е необходимо и за ревизирането на състоянието на фразеологичните речници на българския език (но също така и в други славянски езици). Речниците не успяват да регистрират бурния процес на проникване на разговорни фразеологизми в текстове, функциониращи в медийния дискурс, но също така не отчитат и промяната или изместването в семантиката на вече регистрираните фразеологични единици. От една страна възниква въпросът за изучаване на комуникационните навици на поколенията и тяхното отразяване в частност в използваната от тях фразеология, а от друга страна – въпросът за функционирането на фразеологичните единици в съвременния медиен дискурс, за типологията на трансформацията на фразеологичните преобразувания (Мокиенко 2012:

160 <http://hotnews.bg/n/gloriya-mamini-sincheta-sa-bulgarskite-muzhe.24660.html>.

161 <http://e-vestnik.bg/19987/protestirashtite-vav-venetsuela-mamini-sincheta-ili-zashtitnitsina-demokratiyata/>.

162 <http://www.haskovo.net/news/156676/Taksitata-Mamini-sincheta-terorizirat-ulicite>.

163 <http://www.vesti.bg/razvlechenia/lyubopitno/lekarstvo-sreshtu-mamini-sincheta-5059411>.

60). Друг важен елемент, свързан с усвояването на фразеологичния фонд и с правилната му употреба в процеса на комуникация, е процесът на неологизацията, т.е. появата на нови фразеологични единици и тяхното функциониране. Оказва се, че съвременни текстове от медийния дискурс, както и художествени текстове, изобилстват от нови фразеологизми, като тук се включват и преосмислените значения, т.нар. неосемантизми, с които често се срещаме и при рецепцията от страна на нашите респонденти. Що се отнася до семантиката на фразеологичните единици и тяхното функциониране в даден речеви колектив, А. Петрова отбелязва, че „културната информация в конотативните значения на фразеологизмите е здраво свързана с културно-езиковата компетенция на колектива, а тя е променлива величина“ (Петрова 2008: 373). Променливостта се изразява в това, че се губи усетът за значението на фразеологизма, за културната и архетипната мотивираност на отделните компоненти, които съграждат цялостния смисъл. Това явление, наречено фразеологична агнонимия, т.е. когато в съзнанието на средния носител на езика с течение на времето започва да отсъства каквато и да е представа за съдържанието на фразеологизма (Петрова 2008: 373, цит. по Хаджиева и кол. 2015: 46), е именно предмет на изследвания като нашето. Нашият предмет на интерес, а именно двете основни тенденции на функциониране на фразеологизмите в езика – архаизацията и неологизацията, е тясно обвързан и с фразеодидактиката, чиято основна задача е култивиране на усет у обучаемите „за комуникативната ценност на фразеологичните единици, за тяхната стилистична и емоционална окраска, за осмисляне на прагматичната им роля в контекст“ (Федуленкова 2005: 37) като част от изработването на механизми за ефективно преподаване и изучаване на фразеологизмите с цел формирането на лингвистична и комуникативна компетентност.

Elena KREJČOVÁ

Masarykova univerzita // Masaryk University
Brno, Česko // Brno, Czechia

ЗА НЯКОИ НЕТОЧНОСТИ И ГРЕШКИ В ПРЕВОДА НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИ (С ОГЛЕД НА СЛАВЯНСКО-БЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД)

Радост Железарова

Title: About some Inaccuracies and Mistakes in the Translation of Phrasemes (in View of Slavic-Bulgarian Translation)

Abstract: In the process of translation a leading role is the linguistic competence and the translator's personality, therefore one of the key factors for the translation of phrasemes is as much the phraseological competence in view of the foreign language as the wide knowledge of the native language. If in the translation of separate lexical units the translator chooses among the most exact dictionary meaning of the word, then in the process of translation of phrasemes the task gets more difficult. In the introduced comparative analysis some phrasemes from Czech fictional literature and their translations in Bulgarian are being represented in order to observe how different translators solve this kind of untranslatable phrases and how successfully they substitute a foreign phraseme with a native one, even with a different semantic from the original.

Key words: Slavic-Bulgarian translation; comparative analyses; translation of phrasemes; mistakes in translation

1. По традиция фразеологичните единици се свързват със стилистичните елементи в художествените текстове, те дават пряка оценка на действителността, характеризират и изразяват определени чувства и отношения на героите към тази действителност. Тяхната метафоричност, тяхната ярка емоционалност и оценъчност ги правят едно от най-пълноценните средства за предаване на експресивност и индивидуална стилистика. Фразеологизмите са специфични езикови единици, в които е събран вековният културноисторически опит на всеки народ. Голяма част от тях нямат еквивалент на други езици или ако имат, то съществуващият еквивалент е частичен и не-

пълнен. Освен това в днешно време все повече автори избират дадена фразеологична единица, но трансформират част от нея и увеличават експресивния ефект с новосъздаден фразеологизъм. Това естествено обогатява художествения текст, но не облекчава работата на преводача.

В процеса на превода водеща роля има езиковата компетентност и личността на преводача, следователно за превода на фразеологизми един от ключовите фактори е фразеологичната компетентност и то както по отношение на чуждия език, така и добрите познания в майчиния. Ако при превода на отделни лексикални единици преводачът избира между най-точното речниково значение на думата, то при превода на фразеологизми задачата се усложнява, затова фразеологизмът може да бъде преведен и описателно, нефразеологично.

В представения съпоставителен анализ са разгледани някои фразеологизми в чешки художествени текстове и техните преводи на български, с цел да се наблюдава как различни преводачи решават този вид непреводимост и доколко успешно заместват един чужд фразеологизъм с домашен, макар и с различна семантика от тази на оригиналния.

Както е известно, между славянските езици са запазени множество общи фразеологизми, които могат да бъдат наречени еквивалентни и също така могат да се открият в съответните фразеологични речници. Общата културноисторическа съдба на славяните предполага общи черти във фразеологията по отношение и на номинацията, и на конотацията, но все пак са регистрирани и различия, за които ще стане дума по-нататък.

2. Прави впечатление, че интерференцията оказва влияние в обръщането на словоредата дори и на някои фразеологизми, идиоми и др. в превода. Повечето са преведени със съответния български фразеологизъм, еквивалентен на този в оригинала, но неточния словоред разколебава усещането за устойчивост на словосъчетанието, а това е едно характерните качества на фразеологизмите, тяхната постоянност по отношение на словоредата, невъзможността да се вмъкват други лексикални единици, дори и служебни думи, да не се променя числото и т. н. **Словоредните трансформации във фразеологизмите** (едни от най-постоянните и устойчиви в своята форма езикови фрази) илюстрират колко силна може да бъде междуезиковата интерференция в превода между славянските езици и заслужава отделно и по-специално внимание. Тук ще покажем някои от примерите, които доказват последното твърдение, като стимул за едно по-сериозно изследване върху интерференцията в превода на устойчиви словосъчетания.

На скулестото му лице ясно било изписано, че тук, в чужбина, той се чувства не в свои води (вм. не се чувства в свои води) (АВ 2008, 249)

*По дяволите да **върви!*** (вм. *Да върви по дяволите!*) (АВ 2008, 112)

Очи да не сваляш от него (вм. *да не сваляш очи от него*), *на четири да ги отваряш!* (вм. *да ги отваряш на четири!*) (АВ 2008, 61)

3. Друг вид **граматични трансформации**, които се наблюдават в превода на фразеологизми са **морфологичните**. Сред тях честа проява на неточно преведен фразеологизъм са неправилно избраните **предлози** в българския, пак под влияние на интерференция от чуждия език:

*Искам да заснема филм за това: **от какво му пука*** (вм. *за какво му пука*) *на вашето поколение* (ЯБ 2015, 61)

*Но момченцето ви е **за чудо и приказ*** (много добро предаване на експресивността) – *по мефак* (вм. *с мефак правено*) (ИП 1979, 204)

Във втория пример впечатлението от чудесно намерения еквивалент с ясна експресивност – *за чудо и приказ* – леко отслабва със следващия израз – *по мефак*, сякаш нещо е по мярка, вм. *с мефак*.

*Времето е спряло, **по цели години*** (вм. *години наред*) *радиоприемниците са настроени на една и съща станция.* (ЯБ 2015, 6)

Под влияние на интерференция се среща и обратното: в българския фразеологизъм *смъквам по три кожи* в превода да е изпуснат предлогът **по**:

*Но такъв артист **ще ни смъкне три кожи*** (вм. *по три кожи*) (ИП 1979, 152)

*Посетителите на „Тайнствената стая“ **идват на себе си** едва **над** кренивишите със зеле* ... (ИП 1979, 219)

Докато фразеологизмът *идвам на себе си* (в смисъл „свързвам се“) е сложен на място, намерен е равностоеен еквивалент, следващият израз, с който продължава изречението и който не е фразеологичен, е загубил българското си звучене, заради употреба на неточен предлог.

Още един вид **морфологична трансформация**, която води до неточен превод и недобре звучащ български език са неправилно поставените или отсъстващи **членни форми** в иначе еквивалентно (правилно) преведените фразеологични съчетания:

*Таткото дълго сумтя, като свиваше рамене и гневно си **мърмореше нещо под нос*** (вм. *мърморя нещо под носа си*, рус. *под нос*) (ИП 1979, 137)

*Такива упражнения са много полезни, но хората, които ги съчиняват, не могат да бъдат обичани, **сърцето не ти дава*** (вм. *сърце не ти дава*, рус. *сердце не дает*) (ИП 1979, 209)

4. Сравненията са сред обичаните начини за обогатяване на лексиката във всеки език. Много от тях имат своите еквиваленти в другите езици, но съществуват много устойчиви сравнения, които нямат пълни еквиваленти. Частичните еквиваленти на сравненията не бива да се пренебрегват и преводачите трябва умеят да ги разпознават, да ги намират в своя роден език или в чуждия. Използването на необичайно сравнение може да е „патент“ на автора, но може и да е езикова реалия, която не е редно да се превежда буквално, тъй като няма да е ясна за читателите на превода.

Нас, мисля, няма кой да ни унищожи – казвам. – ... тогава ще ни оглозгат, както мравките мърша някаква. (ЕХ 2016, 56) (вм. хиени или лешояди ще ни оглозгат кокалите)

Като поглеждаше ту неспокойния Присягин, ту кръгло като глобус шкембе на Девочкин, секретарят предупреди... (ИП 1979, 27)

На кръглия като чиния (вм. като тегсия, като тава) *площад в покрайнините на града двойката очеркисти направи справка при милиционера накъде да вървят.* (ИП 1979, 27)

Неточности в превода на фразеологизми се наблюдават и по отношение на **контекста**. Сред ексцерпираните фразеологични фрази се срещат правилно подбрани изрази в българския, но използвани в неправилен контекст. Това също създава известен дискомфорт за читателя, който очаква друго развитие на сюжета или ситуацията при употребата на дадения израз:

Такива работи написах – отговори Кошкин, – че пръстите си да облизеш. (ИП 1979, 25) (вм. ситуация, която предполага: *Толкова е вкусно, че пръстите си да облизеш.*)

Имах чувството, че за първи път в живота си с гръм и трясък май ще припадна. (ЕХ 2016, 71) (вм. например: *С гръм и трясък се появи, но не и припадна*)

От утре преминавам на нови релси (вм. сменям ритъма, стягам се, преминавам на нов ритъм). *Стига съм изоставал от темповете.* (ИП 1979, 39)

5. Често в тези примери **неточно** (неправилно) е употребена **само една от съставните думи** във фразеологизма.

На прах ще те стрия! (АВ 2008, 222)

Освен, че това е фразеологизъм, който отговаря на българския еквивалент *Ще те направя на кайма / На кайма ще те направя!*, немаркираният словоред на български предполага *Ще те стрия на прах!*

Ще свършиш без цент в джоба (вм. без пукната пара в джоба) (МХ 2012, 212)

Не схваща онова, което ти е скъпо. А сам цени някоя шуфотия, която и добра дума не струва (вм. пукната пара не струва / не чини) (АВ 2008, 151)

Интересното тук е, че и в двата примера двама различни преводачи, от различни езици не са се сетили за възможностите, които дава българският език със словосъчетанието *пукната пафа* в два различни контекста.

Още една илюстрация за интерференция на чуждия (изходния) език спрямо българския върху обективната преценка на преводача предлага изречението с изходен език руски:

Към арията прибавят художествено четене на актьор с име и бащино (рус. имя и отчество), песни на народностите (вм. на народите), изпълнени също от име и бащино (?), оперетен дует (инициали), а за тунер (вм. а за капак, а за финал, а накрая на всичкото отгоре) – квартет на името на еди-кой си. (ИП 1979, 110)

Както и следващият пример с изходен език чешки:

*Какво си мислиш бе, татко, че аз **сефа пафи** ли (вм. че пафите растат по дърветата, че имам печатница за пафи, че печатам пафи, че съм червива с пафи? или че (не) ми пука за пафите, че много ме интересуват/хич не ме интересуват пафите?) – пита зад стената една **поничка** (вм. лелка, кифла) баща си. (ЯБ 2015, 83)*

Глаголът *сефа* на български не е толкова десемантизиран в разговорната реч, колкото *srát* в чешкия и звучи много грубо и неподходящо в дадения контекст. Освен това в чешкия има много повече устойчиви словосъчетания с този глагол. Кратка справка в *Чешко-български речник* (2002) ни дава няколко значения и примери на устойчиви словосъчетания: **srát na co, na koho** – 2. *плюя (на нещо, на някого); нехая (за нещо, за някого); не ми пука (за нещо, за някого, от нещо, от някого); не ми дреме, не ми е зор; тикая, плюя (на някого, на нещо); srát na kariéru – *плюя на кариерата; 3. дразня, ядосвам, изкарвам от търпение (някого); вбесявам (някого), вдигам кръвното, късам нервите (на някого); neser mě!* *не ме дразни! не ме ядосвай! не ме изкарвай от нерви! to mě sere* – *това ме изкарва от търпение, ужасно ме дразни, ужасно ме ядосва* и т. н.*

Все по-често, не само в преводите, се среща употребата на *дам си труда*, вм. *направя си труда*. Това е много ярък пример за интерференция, което показва и следващите примери:

Заместникът дори не си даде труда (вм. не си направи труда) да извини хетмана за отсъствието му (МХ, 2012, 112)

Чичото не си даде труд (вм. не си направи труда) да попита (МХ 2013, 32)

Не би искала да ѝ се пусне дума (вм. да тръгнат приказки, да ѝ излезе име), че в обществено ходи по стайте на чужденците (МХ 2013, 8)

6. Освен посочените граматични или лексикални причини за неточно или погрешно преведени фразеологични единици, в някои преводи се срещат и такива, които има **неясно значение на български**, което показва, че те са преведени буквално, с тези сравнения, с които се използват в изходния език. Очевидно е, че в българския те нямат еквивалентни съответствия и преводачите са пристъпили към буквален превод, вместо към описателен. В резултат на това българският читател получава неясни изрази, които трудно може да свърже с познатата действителност или поведение.

... от горе до долу младият, чак до ушите младият Томаш е още по-усърден, храни се с думи и смуче вино, и кима с глава ... (МШ 2015, 49)

Скърцах със зъби, като че съм в ада, лактите си хапех. (ИП 1979, 179)

Ядеш ли – до пот да е, работиш ли – да ти е студено. (АВ 2008, 127)

... при третия опит запали цигара, държеше я пред себе си като прасе кост в устата си и издухваше дима към масите хладен августовски въздух, напирани от долината. (ЕХ 2016, 34)

7. Редом с фразеологизмите винаги вървят и **устойчивите словосъчетания**, които също често залагат капани на преводачите. Следващите четири примера са илюстрация колко (не)популярно е „студеното къдрене“ сред преводачите. Четирима преводачи от три славянски езика (чешки, словашки и руски) превеждат въпросното „студено третиране на косата“ по четири различни начина. Читателите могат да се досетят за конкретната прическа само благодарение на интерференцията, зад която се крие названието на съответния език от оригинала:

Младежите с ондулирани (чеш. *trvalá ondulace*), *оцветени* (вм. боядисани) *коси и обръснати глави само опъваха въженца...* (МХ 2013, 111)

Прически от дълготрайно *накъдрени коси* (слов. *ich hlavu zdobila trvalá ondulácia*) (МХ 2012, 112)

След него изтичаха три девойчета – едното куриерка, а другите две по-засуканки, с коси, къдрени на „студено“ (ИП 1979, 121)

*Изцяло безличният и обикновен град заинтригува с нещо Петер. Той реши да поостане в него. Стоеше на рецепцията на малък евтин хотел: лилави нокти, златен пръстен, **трайно къдрава**.* (МШ 2015, 88)

8. Качеството на превода зависи от таланта на преводача, от неговото умение да почувства хармонията в съотношението между детайлите и цялото, в единството на съдържанието и формата; качеството на превода зависи и от способността на преводача да изрази непосредствено, свободно и с душа всичко почувствано от него, да използва богатството на родната реч

пълноценно и творчески. Както и авторът на творбата, преводачът също е художник, творец.

Въпросът за превода на словосъчетанията опира най-вече до разкриване смисъла на синонимното отношение в езика и до възможностите за експресивно изразяване чрез синонимна двойка (Кършева 1986). Във всеки език има свободни и устойчиви словосъчетания. При устойчивите словосъчетания проличават колебанията за превод с една, две или повече лексеми. Колебанията и съмненията обаче спомагат за вникване в същността на синонимното отношение, от стилистична гледна точка създават не само по-богата образност, но и затруднения за преводача. Всичко това налага да се обърне по-задълбочено внимание на изразяването чрез два синонима и възможностите, които произтичат от това. Към тези двойки можем да отнесем словосъчетания от типа: *репетиция на артисти, тренировка на спортисти, подготовка на специалисти* или: *антракт – в театъра, междучасие – в училище, почивка – на работа*.

Независимо от разликите в изходните позиции, едно от основните изисквания на съвременната лингвистика към адекватния превод е получаването на идентична информация при възприемане на съобщението на езика на оригинала и езика на превода. Цел на оптималното преводаческо решение е постигането не само на смислова, а и на „комуникативна еквивалентност“ (Комиссаров 1980, 2002) между текста на оригинала и текста на превода. Чести са грешките заради семантично изравняване в двата езика – езика на оригинала и езика на превода.

Факторът „разлики в лексикалната съчетаемост“ (Московска 1986) предизвиква известни трудности при двупосочен превод, особено при пониско равнище на владеене на езика и няма гаранция, че контекстът във всички случаи ще помогне на преводача да намери подходящия еквивалент. Срв. например двойките двусъставни номинационни единици с прилагателното *stálý* в чешкия и техните съответствия на български:

stálý plat – *месрда* заплата,
stálá měna – *стабилна* валута,
stálá barva – *трайна/устойчива* боя,
stálý problém – *постоянен* проблем,
stálý návštěvník – *редовен* посетител,
veličina stálá – *константа*.

В този случай формалната прилика представлява отрицателен фактор и затруднява преводача при превод, тогава е необходимо особено внимание към семантично немотивираните съчетания във всеки двуезичен речник.

Съпоставителният анализ на семантичните и функционалните характеристики на отделните думи, но и на словосъчетанията и фразеологизмите от всяка двойка славянски езици успоредно с анализа на грешките от преводите показва широкия диапазон на т. нар. „лъжливи или псевдо приятели на преводача“. Механизмът за установяване на еднозначни съответствия е една от основните причини за отклоненията от езиковата норма. Има случаи, когато и при близкородствени езици се пренасят някои структурни и семантични модели от езика на оригинала в езика на превода, особено при наличието на фактора „формално сходство“ на разноезичните единици. Високата степен на семантична и комуникативна еквивалентност се постига не в рамките на същото равнище, а в рамките на единици от по-високо равнище в йерархията „дума – словосъчетание – изречение – текст“, което е основно изискване за постигане на адекватен превод не само при формално сходна лексика, а към адекватния превод въобще.

9. Дискусионен е въпросът за съотношението между лексикалното значение на думата и нейната съчетаемост, т. е. за това, коя от тези две категории има определяща роля – несъвпадането на значението води до различие в съчетаемостта, или обратното, различието в съчетаемостта свидетелства за нетъждественост на значенията (Сукаленко 1976). По всяка вероятност тук се очертават два полюса с множество междинни случаи. От една страна, съчетаемостта на думите е обусловена от обективната реалност и така се определя като нелингвистично явление (напр. *na stole stojí, na gauči sedí nebo leží, na stěně visí*, докато на български в повечето случаи казваме *стоя*), а от друга страна, тя зависи главно от нормата на езика, тъй като тази съчетаемост не може да се обясни с никакви различия в значенията на думите (срв. *съставям сборник, извършвам операция, допускам грешка* или също така: *dělat potíže, jednat správně, konat/provádět konferenci*).

Казаното дотук няма претенциите да представи изчерпателен анализ на фразеологизмите в чешки художествени текстове и техните преводни еквиваленти на български, а само да набележи приликите и разликите между тях. Въпреки общия произход на славяните, вековното разделяне на южни, източни и западни и географската отдалеченост, естествено е да се предполага наличието на различия във възприемането на света и съответно оценката на едни или други явления или черти на характера. Все пак прави впечатление относително голямото съответствие в метафоричната образност на фразеологизмите и в оценките на определени човешки качества, които те носят. Това може да бъде обяснено с многото общи черти в развитието на всички европейски народи и със споделянето до голяма степен на едни и същи християнски ценности. В бъдеще подобни съпоставителни изследвания биха могли да разгледат и по отношение на формата,

граматичните характеристики на фразеологизмите, степента на тяхната устойчивост или пътищата на тяхното възникване, тъй като при много от тях връзката с конкретната ситуация, която би могла да ги породи, вече не е толкова ясна и еднозначна.

10. В заключение трябва отново да се подчертае, че лексикалната съчетаемост, както и семантичната, са изключително сложни и е необходимо отразението ѝ в двуезичните речници да е детайлно и издържано в единен принцип. На пръв поглед изглежда, че съпоставянето на едносъставните и многосъставните номинационни единици може да заблуди само начинаещи или недостатъчно добре владеещи чуждия език. В действителност се получава обратното – повечето изследвани единици могат да подведат и добре владеещите и практически свободно ползващите езика. При небрежна употреба се наблюдават случаи на нарушена лексикална съчетаемост или неточно стилистично съгласуване не само в процеса на използване на чуждата реч, но и при превод на роден език. При превод от чешки или друг славянски език особено важно е да не се превежда буквално дадено словосъчетание или още по-малко фразеологизъм, за да не се получи двусмислие и дори изменение на значението. Преводачът трябва да познава добре и историческия развой на двата езика, и съвременните тенденции на тяхното развитие.

Източници за емпиричния материал:¹⁶⁴

AB 2008: Андрей ВОЛОС. *Азбучник. Книга на съответствията* (прев. от руски Д. Киров). София: Рива 2008.

EX 2016: Емил ХАКЪЛ. *За родителите и децата* (прев. от чешки В. Самоковлиев, ред. Кр. Проданов). София: ИК „Персей“ 2016.

ИП 1979: Иля ИЛФ и Евгений ПЕТРОВ. *Разкази и фейлетони* (прев. от руски Л. Минкова и М. Башева). [Панорама, 115.] София: Народна култура 1979.

MX 2012: Михал ХВОРЕЦКИ. *Компаньонът* (прев. от словашки А. Милчев). София: ИК „Нов Златогор“ 2012. [Michal Hvorecký. *Eskorta*. Bratislava: Marenčin PT 2007.]

MX 2013: Маркета ХЕЙКАЛОВА. *Доказателства за нейния живот* (прев. от чешки М. Кюркчиева). София: Изд. „Ерго“ 2013. [Markéta Hejkalová. *Důkazy jejího života*. Havlíčkův Brod: Nakl. Hejkal 2010.]

МШ 2015: Марек ШИНДЕЛКА. *Останете с нас. Разкази* (прев. от чешки Кр. Проданов, ред. Деница Проданова). София: Изида 2015.

164 Ediční poznámka: kvůli snadnější orientaci je seznam autorkou excerpované literatury připojen za příslušnou kapitolu, nikoliv až na konci publikace v soupisu literatury.

ЯБ 2015: Яна БЕНЬОВА. *Кафене „Хиена“ (План за изпращанията)* (прев. от словашки А. Милчев). София: Гея-Либрис 2015.

Радост ЖЕЛЕЗАРОВА // RADOST ZHELEZAROVA

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ // Sofia University „St. Kliment Ohridski“

София, България // Sofia, Bulgaria

ЗА ФРАЗЕОЛОГИЧНИЯ СТАТУС НА ТЕРМИНОЛОГИЧНИТЕ СЪЧЕТАНИЯ

Илияна Генов-Пухалева

Title: On the Phraseological Status of the Multi-Word Terms

Abstract: The text discusses the issue whether it is reasonable for multi-word terms to be considered as phraseological units. In order to prove her thesis the author outlines the characteristics of multi-word terms using twelve distinctive features of the phraseological units identified by Andrzej Bogusławski (1994). The linguistic argumentation is based on modern environmental terminology, which occurs more frequently compared to the classic idioms. The revision of the understanding the boundaries of the phraseology, as well the linguistic characteristics of the complex terms, has been seen in the fact that the languages for special purposes, whose core are terms, are increasingly important for the modern societies due to the high prestige of all phenomena directly or indirectly related to science.

Key words: phraseology; phraseological unit; term; multi-word term; idiom

Предмет на разискване в настоящата статия е въпросът за фразеологичния статус на термините словосъчетания или по-точно въпросът за основание-то дву-(и повече)съставните термини на съвременните специализирани езици да бъдат разглеждани като фразеологизми.¹⁶⁵ Езиковият материал, на който ще опрем аргументацията си, е свързан с тематичната област „опазване на околната среда“ – една относително млада научна и професионална област, за която е характерна интердисциплинарност и актуалност на терминологичните процеси. Това дава представителност на нейния лексикон.

¹⁶⁵ В тази статия ще използваме като обединяващи термини за всички видове фразеологични единици: *фразеологична единица*, *фразеологизъм*, *фразеологично съчетание* и *фразеологичен знак*. Приемаме ги за синоними, без да се ангажираме с решаването на теоретичния въпрос за тяхното диференциране.

кон по отношение на съвременните тенденции в специализираните езици и в езика като цяло. Ще имаме предвид терминологични единици от рода на *екологични храни, екологично чисто производство, екологично чисти продукти, заинтересована общественост, домашни любимци, опитни животни, хуманно отношение към животните, хуманен метод за умъртвяване, фитосанитарен паспорт, воден обект, водно тяло, водни услуги, пътървови води, шафанови води, вредни въздействия, алармен праг, таван за емисии, пределно допустима стойност, устойчиво развитие, устойчиво използване, устойчив транспорт*. Нека уточним още в самото начало, че посочените единици се признават за термини, защото са въведени чрез дефиниция в специализирани текстове и се използват в професионалната комуникация.¹⁶⁶

Съгласно схващанията на традиционната лексиколожка наука многословните термини, независимо че притежават по-голямата част от универсалните признаци на фразеологичните единици, остават извън фразеологичния фонд на езика. Основанието е, че те се създават с цел да назоват нови явления, докато фразеологизмите са средство за вторична номинация, както и че при тях отсъства конотативната (експресивната) същност на фразеологичния знак (срв. Федоров 1980: 13, цит. по Телия 1996: 40). Авторките на най-големия фразеологичен речник на българския език (ФРБЕ) К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова, които споделят виждането за обхвата на фразеологията в тесен обем, очертавайки границите на фразеологията (респ. границите на ФРБЕ) заявяват: „... не са намерили място в Речника само онези [фразеологични единици], които са сложни названия ... Една малка част обаче от тях (касае се за сложните названия от типа *момина сълза, гръдна жаба, попова лъжичка* и др.) се отделят рязко от общата основна маса на фразеологизмите. Тези сложни названия се отличават с пълно преосмисляне на компонентите им, тяхното значение не се съотнася със значението на думите – техни компоненти, и затова тези названия безспорно трябва да бъдат отнесени към фразеологизмите. Те обаче са лишени от експресивност и имат чисто номинативна функция“ (ФРБЕ1 1974: 12).

От цитатата личи, че по принцип съществуват термини, към които отношението на фразеолозите е двузначно и то зависи от приложения класификационен критерий – функционален, семантичен или друг. В случая функционалният критерий (номинативната функция) е този, който ограничава еднозначното определяне на термините словосъчетания като фразеологични знаци.

В духа на схващанията за фразеологията в тесен обем дву-(три- или повече)компонентните устойчиви съчетания, при които единият компонент

166 Посочените термини са анализирани в обстойно съпоставително проучване на терминологията на правото на околната среда на Европейския съюз в Генев-Пухалева 2015.

пази значението си, не се смятат за фразеологизми, а за фраземи. Интересуващите ни термини са по правило подчинителни съчетания с главен член съществително, което обикновено се явява като самостоятелен термин хипероним, т.е. според семантичния критерий те биха могли да се определят като фраземи при липса на други ограничения.

Нека припомним обаче и другата гледна точка: според авторите, споделящи концепцията за широк обем на фразеологията, тя включва всички устойчиви съчетания на думи, независимо от техните характерологични признаци (Телия 1996: 58–59). С други думи за фразеологични съчетания могат да се смятат не само идиомите (смятани за ядро на фразеологията), но и паремииите, и клишираните изрази, и фраземите.

За да установим има ли основание сложните термини на съвременните специализирани езици да бъдат разглеждани като фразеологични единици, ще се опитаме да очертаем тяхната характеристика въз основа на набелязаните от А. Богуславски дванадесет основни дистинктивни признака на фразеологичната единица, които се използват за определянето на фразеологичния статус на дадено словосъчетание. В търсене на отговор на фундаменталния въпрос за границите между многословните езикови единици (системни елементи) и многословните словосъчетания изтъкнатият полски лингвист предлага пълноценен метод за тяхното разграничаване в студията, озаглавена *Uwagi o pracy nad frazeologią* и публикувана в книгата *Sprawy słowa = Word Matters* (Богуславски 1994: 125–135).

(1) На първо място А. Богуславски изтъква признака „възпроизводимост“ или „устойчивост“¹⁶⁷ на фразеологичните единици, който се състои в това, че те (ФЕ) се репродуцират като готови цялости при всеки речеви акт, а не се съставят от говорещото лице в конкретна ситуация, както е при обичайното генериране на текстове. Посочените в началото на статията термини отговарят на този узуален критерий – стандартното търсене на съчетанията в интернет показва висока фреквентност, която говори за устойчивост. Напр. *устойчив транспорт* се среща 439 000 пъти, *екологично чисти продукти* – 96 200 пъти, *хуманно отношение към животните* – 69 600 пъти, *пестрбови риби* – 7 420 пъти. Може да се направи сравнение с относителната фреквентност на примерни „класически“ (т. е. включени в ФРБЕ) фразео-

167 Устойчивостта на фразеологичните единици е особеност, изследвана и разработена още през 60-те години от съветската школа по фразеология, като И. А. Мельчук в една от ранните си работи по фразеология дефинира устойчивостта като „предсказуемост на появяването на определени елементи от словосъчетанието в определен ред спрямо един от тях“ (Мельчук 1960: 414–421). Устойчивостта се разглежда още като „резултат от фиксирано чрез узуса съотношение на ново съдържание към определен лексико-граматически облик на съчетанието като цяло или към един от съставлящите го елементи“, а под „възпроизводимост“ се разбира проявата на устойчивостта в речта – употребата на фразеологичните единици в готов вид (БЭС 1998).

логизми съответно: *ни вест ни кост* – 188 000 пъти, *вълк в овча кожа* – 9 230, *като изтърван заек* – 4 600 пъти [търсене на 11.03.2016].¹⁶⁸

(2) Като втора особеност се посочва фактът, че ФЕ са съчетания на компоненти, срещащи се и в други съчетания, които, по думите на А. Богуславски, са външно тъждествени на графичните думи.¹⁶⁹ Известно е, че не съществува субстанциална разлика между термините и нетермините, т. е. терминологичните съчетания са съчетания от терминоеlementи – думи, които са компоненти и на други свободни или устойчиви съчетания, срв. *водно тяло* (термин), *воден дявол* (фразеологизъм, вж. ФРБЕ), *водни забавления* (свободно словосъчетание), *чуждо тяло* (фразеологизъм), *с цвета на тялото* (свободно словосъчетание).

(3) На трето място се обръща внимание на „графичната многословност“ на фразеологичните единици. Този признак е също така валиден за интересуващите ни термини – те са многословни (предимно двукомпонентни) единици и това не се нуждае от допълнителен коментар.

(4) Четвъртата специфика на фразеологизмите е тяхната „фонологична многословност“, която се изразява в наличието на две главни ударения. Ако акцентните особености се приемат за класификационна характеристика, тогава масата терминологични съчетания би следвало да се признаят за фразеологизми. Не би трябвало да имат фразеологичен статут термините, съставени от предлог и съществително, напр. *in situ* и *ex situ* (единиците са заети без графична адаптация или са калкирани в български като *на място*, *извън мястото*, срв. *in situ* *опазване на биологичното разнообразие* и *ex situ* *опазване на популациите*).¹⁷⁰

Относно многословността на ФЕ (пол. *wielowyrzowość*), била тя „графична“ или „фонологична“, А. Богуславски подчертава, че от теоретична гледна точка еднословните и многословните единици са равнопоставени, тъй като на теория не съществува никаква особена необходимост да съществуват многословни единици (*wielowyrzowce*). Същевременно, въпреки теоретичната вероятност да съществува език, чиито единици са изключително еднословни, на практика се оказва, че определени нови потребности на мисленето и общуването в комбинация с естествени психологично-комуникативни стратегии са причина за появата на многословни единици. Това важи и за терминологичната номинация, при която статистическият превес на многочленните и най-вече двучленните единици е отдавна доказан.

168 Данните са ориентировъчни и не претендират за точност.

169 Под „графична дума“ се разбира редица от графични елементи (букви) от интервал до интервал.

170 Понеже в случая става дума за акцентологични особености, графиката не се взема предвид (срв. с фразеологизма *нерде Ямбол, нерде Стамбул* където също е налице чуждозиков елемент).

На практика съчетанията от родово название и видов епитет, подобно на бинарните названия, установени в биологическата систематика още през XVIII век, са най-разпространените.

(5) Като пета особеност А. Богуславски определя възможността някои фразеологизми да бъдат поделени на две части, т. е. става дума за качеството „членимост“ (пол. *nieciągłość*), което има отношение към вътрешния синтаксис на фразеологичната единица. Линейно разчлененият вид, пряко свързан с пораждането на съчетанието и с възможността в неговите рамки да се появят вметнати фрази (напр. *вместо да изпиша вежди, избодох очи* > *вместо да изпиша вежди, моля ви се, избодох очи*), е характерен и за терминологичните съчетания – срв. възможността за разширяване на състава на термина *тавани за емисии* > *тавани за вредните емисии, тавани за нови емисии* (**тавани за нови, както може да се очаква, емисии*). Следователно сложните термини отговарят и на този критерий за фразеологичност.

(6) На шесто място се обръща внимание на морфологичните особености на фразеологизмите, които са свързани с категориалната принадлежност на техните компоненти, а именно става дума за способността за морфологично адаптиране към контекста. Това качество А. Богуславски нарича „неглобална изменяемост“ (пол. *nieglobalna fleksyjność*) и то според автора кореспондира с онова, което други наричат „разделнооформеност“ (напр. Мокиенко 1980, вж. Богуславски 1994: 126).¹⁷¹ Терминологичните съчетания също така са сложни разделно оформени структури и тяхната адаптация в контекста се определя от морфологичните (категориалните) особености на главния член на съчетанието, който най-често е съществително (субстантивни словосъчетания). Това се обяснява с факта, че субстантивната единица е най-подходяща форма на термина, свързана с понятието за предметност (вж. Попова 2012: 43–45).

(7) Седми признак: „монолитно значение“, „семантична монолитност“, или още „асумарност на значението“. Има се предвид, че значенията на фразеологичните единици не могат да бъдат изведени от значенията на съставлящите ги и от семантичните правила за тяхното съчетаване. Посочената характеристика има отношение към споменатия по-горе въпрос за тясното и широкото разбиране за фразеологията. Според авторите, споделящи по-тясното схващане за обема на фразеологията, фразеологизмите са семантични цялости или единици, характеризиращи се с цялостна семантична трансформация (вж. Калдиева-Захариева 1997 и Чоролеева – Петрова-Вашилевич 1994). Други автори обаче отнасят посочената характеристика към дистинктивните признаци на т. нар. фразеологизми идиомы, а за фразеологичната единица като цяло приемат, че е налице смислова

171 Това качество е по-ярко изразено във флективните езици, какъвто е полският.

метаморфоза, преосмисляне на значението на поне един от компонентите на словосъчетанието, при което формирането на новото значение протича при доминация на другия, номинативно опорния компонент (вж. БЭС: 1998).

При термините семантичната монолитност е качество, свързано не толкова с трансформация на значението, колкото с конвенционалността на единиците, тъй като терминът е „название със специално условно установено значение, обикновено научно или техническо“ (Новицки 1979: 10). Терминологичното значение се приема от специалистите в дадената област по споразумение (чрез преднамерено действие), то не произтича от значението на терминоелементите и в този смисъл също е асумарно и монолитно. Срв. термина *хуманен метод на умъртвяване* с дефиницията му, формулирана в Директива на Европейския съюз (ЕС) с номер Celex 1986L0609 <<http://eur-lex.europa.eu>>: „хуманен метод на умъртвяване“ означава умъртвяване на животно с минимално физическо и психическо страдание в зависимост от видовите му особености.“

Що се отнася до запазването на значението на някой от компонентите на терминологичното съчетание, трябва да се отбележи, че два общоприети терминологични принципа допринасят за това – системността и логичността. Както е известно, семантиката и формата на термина отразяват факта, че професионалното понятие е елемент от развита понятийна система. Изискването за логичност на термина задължава терминотворците да избират такава езикова форма за професионалното понятие, която да буди възможно най-много асоциации с неговата дефиниция (респ. с терминологичното значение). Съпоставката на формалната структура на цитирания като пример по-горе термин *хуманен метод на умъртвяване* със структурата на неговото значение, което се открива в дефиницията, показва, че езиково изразени са признаците ‘убиване’ и ‘начин’.¹⁷² Това допринася за т. нар. семасиологична правилност на термина (терминът е правилно ориентиращ, т. е. по-лесен за осмисляне и запамятане). Същевременно е запазена системната връзка с други единици, напр. *хуманно отношение към животните*, *хуманно улавяне с капани*, но преди всичко с родовия термин *умъртвяване* (дефинира се напр. в правен акт на ЕС с номер 52008PC0553: „умъртвяване“ означава всеки умишлен процес, причиняващ смъртта на животно“).

(8) Осма точка у А. Богуславски е твърдението, че „несъмнено“ ФЕ се отличават с наличие на „образност“, която, по думите на автора „е трудно да се определи точно в какво се състои, но няма начин тази характеристика да бъде отхвърлена“. Образността при т. нар. същински фразеологични еди-

172 При по-висока степен на абстракция може да се приеме, че изразът от дефиницията ‘с минимално физическо и психическо страдание’ изразява понятието ‘начин’. Признакът ‘животно’ няма изразител във формалната структура на термина.

ници стои във връзка с тяхната метафоричност, като се смята, че по-голямата част от фразеологизмите имат метафоричен или метонимен генезис. Не малко изследвания в областта на терминологията обаче сочат, че метафоричните термини не са рядкост.¹⁷³ Напр. измежду посочените в началото съвременни термини от областта околна среда метафорично основание имат *алафмен праг* и *таван за емисии*. При тях се метафоризират определени стойности (цифрово изразени нива, т. е. абстрактни същности) чрез обекти от бита, като мотивиращият признак е ‘положение в пространството’ – в единия случай ‘пределно ниско’ (*праг*), а в другия ‘пределно високо’ (*таван*).

(9) На девето място А. Богуславски споменава качество, което се свързва с образността, но има по-широк обхват от нея. Става дума за т. нар. „експресивност“ или “експресивно-стилистична маркираност“. Както тя, така и образността, могат да бъдат установени в съпоставка с неутралността, която е тяхна противоположност. Характеристиката „експресивност“ се разглежда в други изследвания като „емоционално-оценъчна окраска“, „емоционална обогрениост“, „конотативен компонент на значението“ и др. А. Богуславски нарича „стереотипно“ разбирането за фразеологията, съгласно което фразеологичните единици са средства не толкова за именуване на явленията и обектите от действителността (за тях в езиковата система има съответни словни означители), колкото за тяхното емоционално или утилитарно характеризирание (изразяване на експресия). Според автора подобен подход обрича фразеологията на маргиналност, тъй като ѝ отрежда място на второстепенна, орнаментална и донякъде излишна част от лексиката.

В случай че приемем наличието на експресивност за категориална черта при определянето на фразеологичния статус на едно съчетание, следва да си зададем въпроса, доколко липсата на такава при термините (както при думите, така и при словосъчетанията) е тяхна действителна характеристика, а доколко изискване, предявявано към тях. По този въпрос съществува нерешен още спор, в който привържениците на тезата за съществуването на експресивност в терминологията изтъкват като аргумент невъзможността на някои терминологични лексикони да бъдат напълно лишени от такава, напр. на тези на религията или на политиката (вж. Попова 2012: 75–76). Ако уточним, че под експресивност или конотативен елемент се разбира не само емоционална маркираност, но и оценъчност, тогава ще се окаже, че редица термини не са неутрални, а конотират оценка. Да припомним, че оценката има положителна или отрицателна стойност и кореспондира с различни ценности – трансцендентални, интелектуални, етични, витални,

¹⁷³ За метафората като „семантична техника за терминологична номинация“ вж. Попова (2012: 349–374) и цит. там литература.

утилитарни и др. (вж. Пузинина 1992: 29 и сл.). Като пример от интересуващата ни тук терминология на околната среда можем да посочим една част от единиците, при които терминоелементът *екологичен* не означава единствено „който се отнася до науката екология“ или „на околната среда“, а също така конотира положителна оценка. Напр. *екологично производство, екологични продукти, екологични препарати, екологични автомобили, екологични горива, екологични условия, екологични храни* и под., които са съкратени варианти на съчетанията *екологично чисто производство, екологично чисти продукти, екологично чисти храни* и т. н. В тези съчетания *екологичен* или *екологично чист* означава „чиято околна среда не е увредена (е опазена)“ или „получен по начин, щадящ (не увреждащ) околната среда“ и в резултат на това е „здравословен“.¹⁷⁴ Оценъчността тук се явява семантична характеристика на терминологичното съчетание като цяло.

Подобен е случаят при термини, съдържащи елемент (видов епитет) прилагателното *устойчив*, който се съотнася с идеята за „жизнеподдържащото развитие“ (англ. *sustainability*), изразена чрез термините *устойчиво развитие* и *устойчиво използване*. Според Л. Кремер (2008: 70) определението *устойчив* (англ. *sustainable*) днес има обръкваща и противоречива употреба в професионалната комуникация, тъй като се приписва на най-разнообразни човешки дейности, напр. *устойчив транспорт, устойчив туризъм, устойчиво използване на енергията или водата, устойчиво регионално развитие, устойчиво производство и потребление, устойчиви селища, устойчиво използване на земята*. Авторът заключава, че „понятието се използва все повече и повече като заместител на „позитивно, благоприятно развитие“, изгубвайки по този начин цялото си екологично съдържание“ (Кремер 2008: 71). Бихме могли да посочим още като пример термина *домашни любимци*,¹⁷⁵ чиято експресивност изпъква при сравнение с неутралния *домашни животни*. От приведената тук аргументация следва, че съвременните термини като цяло, и в частност терминологичните съчетания могат да бъдат оценъчно маркирани, т. е. да споделят и деветия дистинктивен признак за фразеологичност.

(10) Десетата характеристика, посочена от А. Богуславски, е това, че фразеологичната единица не представлява формално завършено изречение, а е „функтор“, който заедно с другите изрази съставя изречение. Затова дискусивно остава включването в обсега на фразеологията на езикови

174 Доказателство за това, че прилагателното развива конотативен потенциал, чийто аксиологически знак несъмнено е положителен, е възможността то да се степенува, т.е. да бъде качествено прилагателно: *по-екологичен, най-екологичен*. Срв. в теста за фалшификация *Тази храна е екологична и това е лошо* – диагностичното изречение е семантично аномално. Подробно по въпроса вж. Генов-Пухалева 2014.

175 Словосъчетанието се среща като термин в законодателството на ЕС за околната среда, напр. в Регламент 32003R0998.

единици, функциониращи като изречения напр. фразеосхеми, пословици, поговорки и крилати фрази и под. В терминологията термините изрази не са препоръчителни и затова са рядкост. Доколкото се срещат, те са многословни съчетания, съдържащи причастни конструкции (вкл. подчинени изречения); напр. като термин на ЕС се фиксира *животни, живеещи на свобода*. Подобна разчлененост на формата на термина и особено наличието на подчинени изречения в неговата структура по принцип се смята за недостатък. При терминологичната стандартизация термините изрази се трансформират в словосъчетания или сложни думи чрез универбизация или синтактико-семантична кондензация (вж. Попова 2012: 46, 47, 599).

(11) Единадесето: фразеологичната единица не представлява завършено изречение не само във формален, но и в логически смисъл, т. е. не реферира определен предмет, обект, състояние, ситуация или признак и едва говорещият създава такава референция. Термините, дори оформените като изрази, не са изречения, но тук заслужава да отбележим, че прилагането на логически критерий при определянето на техния фразеологически статус, в зависимост от възприетата концепция (номинативна, семантична или деиктична), ще води до изключването на определени типове терминологични единици от обхвата на фразеологията. Това са номените или номенклатурните названия – автономни единици, които са предмет на субдисциплината номенология или номенклатурна терминология. Такива са напр. таксономичните названия на биологичните видове, срв. *мъжки calen (Orchis mascula)*, *обикновено кокиче (Galanthus nivalis)*, *виторог козел (Capra falconeri)* и под.

Терминът е название на понятие (научно или практическо), но терминологичното понятие, също както и общоезиковите понятия, се нуждае от контекст, в рамките на който конкретният термин да реализира своето значение, и това е терминологичната система (вж. Лукшин – Змарзер 2001: 40). Следователно, можем да твърдим, че терминологичните словосъчетания, с изключение на номените, споделят с останалите фразеологични единици качеството нереферентност.

(12) На последно, дванадесето място А. Богуславски посочва, че фразеологичната единица не е продукт на свързването на компоненти от класове думи, които сменно се комбинират помежду си и по този начин образуват двустранни пропорционални (симетрични) конструкции, а се явява компонент на такива конструкции. В синтактичен смисъл терминологичното съчетание, както и другите фразеологични единици, е цялостна и неделима съставка на „езиковите продукти“ с уточнението, че тяхната сфера на проявление е ограничена до професионалната комуникация.

Необходимо е да поставим акцент върху направеното уточнение, поради това, че обвързаността на термина с дадена научна, техническа или

практическа област се явява единствената неоспорима черта на термина измежду множеството аспекти на нейния обект, изтъквани в изследванията по терминология. До това заключение стига С. Гайда в резултат на обзора на съществуващите в науката дефиниции на понятието термин (вж. Гайда 1990: 39). Сферата на употреба, както личи, не е дистинктивен признак на фразеологичните единици и следователно не представлява основание за изключването на терминологичните съчетания от тяхната категория, при условие, че отговарят на всички останали изисквания за фразеологичност.

Важен мотив за ревизията на разбирането както за границите на фразеологията, така и за лингвистичните особености на многословните термини виждаме във факта, че специализираните езици, чието ядро са термините, имат все по-голямо значение за съвременния човек във връзка с високия ранг в социалната ценностна йерархия, който имат всички явления, пряко или косвено свързани с науката. Изобщо научността се смята за един от определящите признаци на съвременната европейска култура, а термините са най-значителното езиково проявление на научността (Босилков 1980: 143). В свят, в който знанието нараства лавинообразно и непрекъснато се конституират нови професии и занятия, професионалната реализация е също така важен личностен и обществен приоритет, а това намира отражение не само в професионалния, но и в популярния дискурс с помощта на образованието и на медиите. Следствие от тези процеси е бързото обновление на лексикалния пласт на езика за сметка на разрастването на специализираните лексикони и обогатяването на терминологиите (вж. Груча 2008: 9–26). Затова закономерна изглежда по-високата относителна фреквентност на редица терминологични съчетания от важни за съвременния човек области при сравнение с фреквентността на регистрираните преди няколко десетилетия единици, признати за „класически“ фразеологизми. С оглед на това и на всички лингвистични аргументи, които изтъкнахме по-горе, смятаме, че съвременната фразеология не бива да изключва термините словосъчетания от обсега на вниманието си.

Iliana GENEV-PUHALEWA
Uniwersytet Śląski // University of Silesia
Katowice, Polska // Katowice, Poland

LITERATURA / LITERATÚRA

- Abraham 2003:** АБРАХАМ G. *Stručné dejiny hudby*. Bratislava: Hudobné centrum 2003.
- Ankova-Ničeva 1993:** АНКОВА-НИЧЕВА К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ 1993.
- Biblija:** *Библия сиреч Книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия завет*. София: Българско библейско дружество 2010.
- Biedermann 1992:** BIEDERMANN H. *Lexikón symbolov*. Bratislava: Obzor 1992.
- Bojc 1987:** БОЈС E. *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije 1987.
- Botíková – Švecová – Jakubíková 1997:** BOTÍKOVÁ M. – ŠVECOVÁ S. – JAKUBÍKOVÁ K. *Tradičie slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda 1997.
- Čelakovský 1852:** ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*. Praha: František Řivnáč 1852.
- Čermák 2007:** ČERMÁK F. *Frazeologie a idiomatika češtiny: stručný přehled historie*. // *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum 2007, 482–487.
- Damborský 1974:** DAMBORSKÝ J. (rec.) *Slovenská lexikológia II*. // *Naše řeč*, 5/57 (1974) [cit. 2010-11-02]. Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5798>>.
- Daničić 1871:** DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Zagreb: Dragutin Albrecht 1871.
- Dobříková 2008:** DOBRÍKOVÁ M. *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém (na pozadí asymetrie frazeologických koncepcií)*. Bratislava: ASTOR Slovakia 2008.
- Dobříková 2010:** ДОБРИКОВА М. *Вокално-инструментални елементи в словашкия и в българския език*. // *Kam smeruje slovakistika*. Ред. Д. Иванова, С. Лиханова, В. Панайотов. София: Heron Press 2010, 48–57.
- Dobříková 2013:** DOBRÍKOVÁ M. *Lexikálne jednotky zvon a камбана ako komponenty slo-*

- venských a bulharských frazém. // *Philologica 71*. Red. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, 169–175.
- Dobříková 2014:** DOBRÍKOVÁ M. Etnokultúrny status ľudových aerofónov v bulharskej a slovenskej frazeológii. // *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, 39–49.
- Dobříková – Kmecová 2015:** DOBRÍKOVÁ M. – KMECOVÁ S. Fenomen časa v življenju ženske skozi prizmo slovaških in slovenskih frazemov. // *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. E. Kržišnik, N. Jakop. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete 2015.
- Dulebová 2013:** DULEBOVÁ I. Jazykové podoby ruského mesta na príklade mikrotoponymie Sankt Peterburgu. // *Philologica 71*. Red. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, 65–74.
- Elschek 1991:** ELSCHEK O. *Slovenské ľudové píšťaly a ďalšie aerofóny*. Bratislava: Veda 1991.
- EEKS 1995:** *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1–2*. Red. J. Botík, P. Slavkovský. Bratislava: Veda 1995.
- Fink 2001:** ФИНК Ж. Музыкальные инструменты как компоненты хорватских и русских фразеологизмов. // *Вестник Международного славянского университета*. Серия «Филология», 1/IV. Харьков 2001, 35–39.
- Fink Arsovski et al. 2006:** FINK ARSOVSKI Ž. et al. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra 2006.
- Gigafida:** *Korpus Gigafida* [cit. 2015-05-02]. Dostupno na: <<http://www.gigafida.net/>>.
- Grgić – Gulešić Machata – Nazalević Čučević 2013:** *Hrvatski B1: opisni okvir referentne razine B1*. Ur. A. Grgić, M. Gulešić Machata, I. Nazalević Čučević. Zagreb: FF press 2013.
- Grgić – Gulešić Machata 2014:** *Hrvatski B2: opisni okvir referentne razine B2*. Ur. A. Grgić, M. Gulešić Machata. Zagreb: FF press 2014.
- Habovštiaková – Krošlaková 1996:** HABOVŠTIAKOVÁ K. – KROŠLÁKOVÁ E. *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda 1996.
- HJP:** *Hrvatski jezični portal*. Dostupno na <<http://hjp.novi-liber.hr/>>.
- Jukić 2010:** JUKIĆ N. Glazbeno-ikonografska analiza andela svirača na freskama Ivana Ranguera u Crkvi sv. Jeronima u Štrigovi. // *Arti musices – Hrvatski muzikološki zbornik*. 2/41 (2010), 221–235.
- Kaldieva-Zacharieva 2013:** KALDIEVA-ZACHARIEVA S. *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2013.
- Kalin Golob 2003:** KALIN GOLOB M. *H koreninam slovenskega poročevalskega stila*. Ljubljana: Jutro 2003.
- Karagjozova 2008:** КАРАГЪОЗОВА С. Един метафоричен модел на човека в българското словесно народно творчество. // *Българска реч*, 1 (2008), 31–40.

- Kocbek – Šašelj 1934:** KOCBEK F. – ŠAŠELJ I. *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba Sv. Mohorja v Celju 1934.
- Korošec 1998:** KOROŠEC T. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas 1998.
- Korošec 2005:** KOROŠEC T. K stilu športnega poročevalstva. // *Uvod v novinarske študije*. Ur. M. Poler Kovačič, K. Erjavac. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede 2005, 257–274.
- Krejčí 2014:** KREJČÍ P. Hudební motivy s numerickými komponenty v české, chorvatské, srbské a bulharské frazeologii. // *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, 168–179.
- Krejčová 2014:** КРЕЙЧОВА Е. Фразеологизми с компоненти тѣпан и барабан в български език. // *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, 180–190.
- Krekovič 2013:** KREKOVIČ E. Mužská a ženská populácia v archeologických nálezoch. // *Muž a žena – vzťahové súvislosti v kontexte múzejných zbierok*. Bratislava: Zväz múzeí na Slovensku, Etnologická sekcia, Múzeum mesta Bratislavy 2013, 13–19.
- Kržišnik 1991:** KRŽIŠNIK E. Frazeologija v slovenskem časopisju 1991. // *XXVII. seminar slovenskega jezika literature in kulture*. Ur. D. Počkaj Rus, H. Jug Kranjec. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete 1991, 89–98.
- Kržišnik 1994:** KRŽIŠNIK E. *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govornjenja*. Doktorska disertacija. Ljubljana 1994.
- Kržišnik 1995:** KRŽIŠNIK E. Frazeologija v slovenskem časopisju v dveh prelomnih obdobjih. // *Języki słowiańskie 1945–1995. Grammatika – leksyka – odmiany*. Ur. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut filologii polskiej 1995, 217–226.
- Kržišnik 1996a:** KRŽIŠNIK E. Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. // *Slavistična revija*, 2/44 (1996), 133–154.
- Kržišnik 1996b:** KRŽIŠNIK E. Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi. // *Jezik in čas*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete 1996, 175–189.
- Kržišnik 2001:** KRŽIŠNIK E. Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. // *Obdobja, Metode in zvrsti*, 20. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik 2001, 107–126.
- Kržišnik 2005:** KRŽIŠNIK E. Frazeologija v luči kulture. // *Veškulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Univerza v Ljubljani 2005, 67–81.
- Kržišnik 2008:** KRŽIŠNIK E. Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. // *Jezik in slovtvo*, 1/53 (2008), 33–47.
- Kržišnik 2014:** KRŽIŠNIK E. Glas in glasba v slovenski frazeologiji. // *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, 191–200.

- KSSJ 2003:** *Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2003.
- Kurfürst 2002:** KURFÜRST P. *Hudební nástroje*. Praha: TOGGA 2002.
- Laborecký 1997:** LABORECKÝ J. *Hudobný terminologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997.
- Lichtenberg 2001:** LICHTENBERG J. *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie (mit einem Index zur Geschichte und Etymologie)*. Vergleichende Studien zu den Slavischen Sprachen und Literaturen. Band 8. Frankfurt/Main: Peter Lang Verlag 2001.
- Makarínov 2010:** МАКАРИНОВ В. Историята на органите в България накратко. // *Музика за орган. Събития и всякакви материали от света на органовата музика в България*. 2010 [cit. 2015-05-05]. Dostupné z <<http://vox-organbg.blogspot.sk/2010/05/blog-post.html>>.
- Marc Bratina 2009:** MARC BRATINA K. *Izražanje abstraktnega v slovenskih istrskih govorih*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani 2009.
- Matešić 1982:** MATEŠIĆ J. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga 1982.
- Matzenauer 1890:** MATZENAUER F. O. *Slovenský anekdotár*. Trnava: Adolf Horovitz 1890 [cit. 2015-05-10]. Dostupno na: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1704/Matzenauer_Slovensky-anekdotar/1>.
- Mavrič 2009:** MAVRIČ P. *Aktualizmi v športnem poročevalstvu na primeru poročanja o ekipnem športu*. Diplomsko delo. Ljubljana 2009.
- Menac 1973:** MENAC A. Posuđeni elementi u ruskoj i hrvatskoj frazeologiji. // Zbornik radova posvećen VII. međunarodnom kongresu slavista u Varšavi. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo 1973, 89–99.
- Menac – Fink-Arsovski – Venturin 2003:** MENAC A. – FINK-ARSOVSKI Ž. – VENTURIN R. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak 2003.
- Menac – Fink Arsovski – Venturin 2014:** MENAC A. – FINK ARSOVSKI Ž. – VENTURIN R. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak 2014².
- Miko 1985:** Miko F. *Frazeologija v škole. Učebné texty pre štúdium slovenského jazyka*. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre 1985.
- Mlacek 1984:** MLACEK J. *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984².
- Mlacek 2001:** MLACEK J. *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: Stimul 2001.
- Mlacek – Ďurčo et al. 1995:** MLACEK J., ĎURČO P. et al. *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul 1995.
- Muzička enciklopedija:** *Muzička enciklopedija I–III*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod 1971 – 1977.

- Ološtiak 2011:** OLOŠTIAK M. *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011.
- Pintarić 2010:** PINTARIĆ N. *Pragmaticčni svijet osjetilnosti*. Zagreb: FF press 2010.
- Požgaj Hadži 2007:** POŽGAJ HADŽI V. Frazemi u nastavi hrvatskoga jezika kao prvog i stranog. // V. Požgaj Hadži, M. Smolić, M. Benjak: *Hrvatski izvana*. Zagreb: Školska knjiga 2007.
- Rejzek 2001:** REJZEK J. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda 2001.
- Skladaná 2012:** SKLADANÁ J. *Ukryté v slovách. Tajomná komnata a 131 tajomných slovných spojení*. Bratislava: SPN – Mladé letá 2012.
- Skorupka 1985:** SKORUPKA S. *Słownik frazeologiczny języka polskiego R-Ż*. Warszawa: Wiedza powszechna 1985.
- Smiešková 1988:** SMIEŠKOVÁ E. *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988⁴.
- SNK:** *Slovenský národný korpus* [cit. 2015-05-02]. Dostopno na: <<http://korpus.juls.savba.sk/>>.
- SSF 2011:** KEBER J. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 2011.
- SSJ1-6:** *Slovník slovenského jazyka. 1–6*. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968.
- SSKJ 1994:** *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ur. A. Bajec. Ljubljana: DZS 1994.
- SSKJ 2014:** *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Prva knjiga A–Pa; Druga knjiga Pe–Ž*. Ljubljana: ZRC SAZU, Cankarjeva založba 2014.
- SSSJ 2006:** *Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G*. Red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- SSSJ 2011:** *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L*. Red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda 2011.
- Stramljič Breznik 2005:** STRAMLJIČ BREZNIK I. Družina v slovenskih pregovorih in frazemih. // *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani 2005, 251–266.
- Sväté písmo:** *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2007.
- Szabolcsi 1962:** SZABOLCSI B. *Dejiny hudby od praveku po koniec 19. storočia*. Bratislava: Štátne hudobné nakladateľstvo 1962.
- Švagrovský 1998:** ŠVAGROVSKÝ Š. Grécko-byzantský rítus na území Slovenska. // *Slavica Slovaca*, 2/33 (1998), 97–108.
- Toporišič 1992:** TOPORIŠIČ J. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1992.
- Toporišič 2000:** TOPORIŠIČ J. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja 2000.

Tramšek 2015: TRAMŠEK N. *Frazeologija v športu*. Magistrsko delo. Ljubljana 2015.

Udier – Gulešić Machata 2011: UDIER S. L. – GULEŠIĆ MACHATA M. Kakvom jeziku poučavati neizvorne govornike? Viši i niži varijetet u poučavanju hrvatskoga kao inog jezika. // *Nova Croatica*, 5/5 (2011), 329–349.

Vakarelski 1977: ВАКАРЕЛСКИ Х. *Етнография на България*. София: Издателство Наука и изкуство 1977.

Vidović Bolt – Kodrić 2011: VIDOVIĆ BOLT I. – KODRIĆ A. Otkrivanje skrivenog u hrvatskim i poljskim nacionalnim frazemima. // *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II*. Ur. D. Sesar. Zagreb: FF press 2011, 271–278.

VRHJ 2006: ANIĆ V. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber 2006.

Záturecký 2005: ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovía a hádanky*. Bratislava: Slovenský Tatran 2005.

ZEROJ 2005: *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje*. Zagreb – Strasbourg: Školska knjiga – Council of Europe 2005.

ЛИТЕРАТУРА

- Анкова-Ничева 1993:** АНКОВА-НИЧЕВА К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ 1993.
- Балажи 2001:** BALÁZSI J. A. A cigány szó és származékai pejoratív kifejezésekben. // *Magyar Nyelv*, 3/XCVII (2001), 313–324.
- Банова – Димова 2014:** БАНОВА М. – ДИМОВА С. *Фразеологичен речник на българския език А–Я (подбрано)*. София: Бон Мар 2014.
- Банчеровски 2007:** BAŃCZEROWSKI J. Nemzeti sztereotípiák a magyar és a lengyel közmondásokban és frazeológiai kapcsolatokban. // *Magyar Nyelvőr*, 1/131 (2007), 76–87.
- Банчеровски 2008:** BAŃCZEROWSKI J. A világ nyelvi képe. A világgép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest: Tinta Könyvkiadó 2008.
- Бардоши 2003:** BÁRDOSI V. (főszerk.). *Magyar Szólástár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó 2003.
- БНК:** *Български национален корпус*. Достъпно на <<http://dcl.bas.bg/bulnc/>>.
- Богуславски 1994:** BOGUSŁAWSKI A. *Sprawy słowa = Word Matters*. Warszawa: Veda 1994.
- Босилков 1980:** БОСИЛКОВ К. Детерминологизацията, езиковото строителство и езиковата култура. // *Проблеми на езиковата култура*. Ред. П. Пашов, В. Станков. София: Наука и изкуство 1980, 143–148.
- Братанова 2013:** БРАТАНОВА Б. *Между изтока и запада – национални стереотипи в българската фразеология* [цит. 2015-04-20]. Достъпно на <<http://www.uni-vt.bg/1/?page=6305&zid=70>>.
- БЭС 1998:** *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Большая российская энциклопедия 1998.

- Вайда – Бурзан 1984:** VAJDA J. – BURZAN M. *Magyar-szerbhorvát frazeológiai szótár*. Újvidék: Tankönyvkiadó Intézet 1984.
- Велева 1970:** ВЕЛЕВА М. *Разнообразието на българските народни носии: етнографски очерк*. София: Наука и изкуство 1970.
- Вътов 1999:** ВЪТОВ В. *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново: Издателство „Слово“ 1999.
- Гайда 1990:** GAJDA S. *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu 1990.
- Генев-Пухалева 2014:** ГЕНЕВ-ПУХАЛЕВА И. За прилагателното име „екологичен“ като терминоелемент. // *Български език*, 1/61 (2014), 89–95.
- Генев-Пухалева 2015:** ГЕНЕВ-ПУХАЛЕВА И. *Терминологията на Европейския съюз. Съпоставка на българската, гръцката, полската и английската терминология на правото на околната среда*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2015.
- Груча 2008:** GRUCZA F. *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinanty rozwoju cywilizacyjnego*. // *Podstawy technolingwistyki I*. Red. J. Lukszyn. Warszawa: Euro-Edukacja 2008, 9–26.
- Дечева 2005:** ДЕЧЕВА М. Етнология на облеклото в България. // *Българска етнология*, 3-4/XXXI (2005), 37–42.
- Димчев 1993:** ДИМЧЕВ К. Работа с тестови задачи по български език. // *Български език и литература*, 3 (1993).
- Затурецки 2005:** ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky*. Bratislava: Slovenský Tatran 2005.
- Калдиева-Захариева 1997:** КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА С. *Румънско-български фразеологичен речник*. София: Академично издателство „проф. Марин Дринов“ 1997.
- Комиссаров 1980:** КОМИССАРОВ В. Н. *Лингвистика перевода*. Москва: Международные отношения 1980.
- Комиссаров 2002:** КОМИССАРОВ В. Н. *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС 2002.
- Константинова 2011:** КОНСТАНТИНОВА Д. *Иронията като начин за възприемане на света (върху материал от българската и словашката фразеология)*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ 2012.
- Крейчова 2015:** КРЕЙЧОВА Е. Граматичният род в чешки и български език като източник на езикова интерференция. // *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Сборник с доклади от международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалност Славянска филология (16-18 октомври 2014 г., Благоевград)*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“ 2015, 93–99.
- Крейчова 2016:** КРЕЙЧОВА Е. *Славянският Вавилон (за интерференцията между славянските езици)*. София: Парадигма 2016.
- Кремер 2008:** КРЕМЕР Л. *Европейско право на околната среда*. София: Сиела 2008.

Литература

- Кършева 1986:** КЪРШЕВА А. За превода на синонимни двойки от английски на български език. // *Езикови проблеми на превода. Английски & български*. [Изкуството на превода.] София: Наука и изкуство 1986.
- Лесничкова 2008:** LESZNICKSKOVA L. Az identitás a magyar és bolgár nyelv tükrében. // *Kisebbségkutatás*, 1/17 (2008) [цит. 2015-04-20]. Достъпно на <<http://epa.oszk.hu/00400/00462/00037/1536.htm>>.
- Литовкина 2005:** LI TOVKINA A. T. *Magyar Közmondástár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó 2005.
- Лукшин – Змарзер 2001:** LUKSZYN J. – ZMARZER W. *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski 2001.
- Матешич 1982:** МАТЕШЉИЃ Ј. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga 1982.
- Мельчук 1960:** МЕЛЬЧУК И. А. О терминах «устойчивость» и «идиоматичность». // *Вопросы языкознания*, 4/IX (1960), 73–80.
- Мокиенко 2012:** МОКИЕНКО В. Жизнь русской фразеологии в современной речи. // *Вестник КемГУ*, 4/52 (2012), 59–62.
- Московска 1986:** МОСКОВСКА М. Лъжливите приятели на преводача в английския и българския език. // *Езикови проблеми на превода. Английски & български*. [Изкуството на превода.] София: Наука и изкуство 1986.
- Над 1976:** NAGY G. O. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat Kiadó 1976.
- Нанова 2005:** НАНОВА А. *Фразеологичен синонимен речник на български език*. София: Издателска къща „Хейзъл“ 2005.
- Ничева 2002:** НИЧЕВА М. *Фразеологичен речник на български език*. София: Издателска къща „Хермес“ 2002.
- Новицки 1979:** NOWICKI W. O jednej z metod pracy nad terminologią techniczną. // *Metody pracy nad terminologią i językiem w publikacjach naukowo-technicznych*. Prace Naukowe Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Politechniki Wrocławskiej, II. Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej 1979, 3–24.
- Пачев 1993:** ПАЧЕВ А. *Малка енциклопедия по социолингвистика*. Плевен: Евразия-Абагар 1993.
- Пелин 1980:** ПЕЛИН Е. *Чичо Пейо*. София: Български художник 1980.
- Петрова 2008:** ПЕТРОВА А. Балканската фразеология – елемент от оста на времето и/или фрагмент от жив езиков процес. // *Балканите – език, история, култура*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“ 2008, 370–378.
- Попова 2012:** ПОПОВА М. *Теория на терминологията*. Велико Търново: Знак ‘94 2012.
- Пузинина 1992:** PUZYNNINA J. *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1992.
- Радев 2002:** РАДЕВ Р. *От калпака до цъфрулите. Етюди за българското мъжко облекло и поведение*. Варна: Славена 2002.

- РОДИ:** *Речник на обидните думи и изрази в българския език.* Ред. Г. Ганчев, А. Георгиева. София: Наука и живот 1994.
- Смиешкова 1988:** SMIEŠKOVÁ E. *Malý frazeologický slovník.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989⁵.
- СССЕ 2006:** *Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G.* Red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- СССЕ 2011:** *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L.* Red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda 2011.
- Сукаленко 1976:** СУКАЛЕНКО Н. И. *Двуязычные словари и вопросы перевода.* Харьков: Вища школа 1976.
- СХМ 1983:** KAŠIĆ J. – PETROVIĆ V. – VAJDA J. – PAP Đ. – LANC I. *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-mađarski.* Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika 1983.
- СЧФИ2:** *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné.* III. red. F. Čermák, J. Hronek, J. Machač. 2. vyd. Praha: Leda 2009.
- Телия 1996:** ТЕЛИЯ В. Н. *Русская фразеология.* Москва: Ozon.ru 1996.
- Федуленкова 2005:** ФЕДУЛЕНКОВА Т. Современная фразеология и фразеодидактика. // *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Лингвистика,* 11/51 (2005), 35–39.
- ФРБЕ1-2:** НИЧЕВА К. – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА С. – ЧОЛАКОВА К. *Фразеологичен речник на българския език. Том I. А–Н; Том II. О–Я.* София: Издателство на БАН 1974 – 1975.
- Хаджиева и кол. 2015:** ХАДЖИЕВА Е. – ВЛАХОВА Р. – ШОПОВ Т. – ШУШЛИНА В. – МАНОВА Р. – МОСЪП Д. – ТОДОРОВ П. Европейско образование и съвременност. // *Littera et Lingua Series Dissertationes 8.* София 2015 [цит. 2015-10-05]. Достъпно на <<http://slav.uni-sofia.bg/naum/sites/default/files/liliseries8.pdf>>.
- Христозова 2009:** ХРИСТОЗОВА Г. Лингвистичната компетентност – същност и основни характеристики. // *Електронно списание LiterNet,* 10/119 (2009) [цит. 2015-10-05]. Достъпно на <<http://litenet.bg/publish5/ghristozova/lingvistichnata.htm>>.
- Чоролеева – Петрова-Вашилевич 1994:** ЧОРОЛЕЕВА М. – ПЕТРОВА-ВАШИЛЕВИЧ А. *Българско-полска съпоставителна граматика,* т. 3, св. 2. София: Академично издателство „проф. Марин Дринов“ 1994.
- Шопов 1998:** ШОПОВ Т. *Вторият език.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ 1998.

SUMMARY

The publication *South Slavonic phraseology in contrastive aspect* is a compendium of texts of a dozen of authors from seven countries – Bulgaria, Croatia, Czechia, Hungary, Poland, Slovakia and Slovenia. They created a work which has one common denominator: phraseology of the South Slavic languages. In each chapter, the reader is acquainted with the Bulgarian, Croatian, Serbian and Slovenian phraseology especially in contrast with the Czech and Slovak but also Hungarian, Polish or Russian.

In the introductory chapter *Czech, Slovak, Croatian, Serbian and Bulgarian Phraseology in the Second Decade of the New Century (Attempt to Comparative Recapitulation)* Pavel Krejčí deals with a contrastive recapitulation and a selective analysis of the main publications, dealing with the Czech, Slovak, Croatian, Serbian and Bulgarian phraseology – from the beginning of the modern scientific research till 2015.

In the introductory part of the second chapter *Consideration of the Musical Conceptosphere in Phraseology* Mária Dobříková deals with the beginnings of vocal, instrumental and dance activities in the history of mankind. She devotes particular attention to their occurrence in Biblical texts. In the second part she analyses phrasemes reflecting the musical conceptosphere in the Slovak and in the Bulgarian phraseology, as, e.g. the Slovak *plakať ako organ* (“to sob one’s heart out (loudly)”; literally: “to cry as an organ”), or the Bulgarian *Мая Плисецкая* (“spin”; referring to the famous Russian-born ballerina *Maya Mikhailovna Plisetskaya*). The author states that phrasemes containing elements of the musical spectrum reflect the specific associative imagination and they in an original way complete the unique mosaic of the Slovak and the Bulgarian linguistic picture of the world.

In the third chapter *Musical Components “trúba : truba” (“trumpet”) as Construction Components of Slovak and Croatian Phrasemes* Milina Svítková focuses on gathering, classifying and interpreting of Slovak and Croatian phraseological units whose constant construction components are both Slovak and Croatian equivalents for the musical instrument trumpet. Furthermore, she devotes attention to the ethnographic and musicological characteristics of this aerophone which she understands as an inevitable precondition for analysing

phrasemes from the semantic, motivation of formation and phraseological equivalence point of view.

In the fourth chapter *Does a Woman Support the Three Corners of a House?* Svetlana Kmečová deals in her text with the linguistic image of the woman as a wife in Slovak and Slovene phraseologies. She states that despite the contradiction between the woman's positions in the public and domestic environments the society recognized her real role in the household and the family, which is partly reflected in phraseology. She analyses Slovak and Slovene marriage-related phraseological units. They are divided into subgroups named Engagement, proposal, banns, Financial status of the bride and the groom, Wedding, Denominations of the wife, Cohabitation of the husband and the wife, The dominant position in the marriage, Infidelity of the husband or the wife, Marriage anniversaries, The woman as a mother. The confrontational characterisation of the individual subgroups is within the analysed concept-sphere focused on the syntagmatic phrasemes as well as paramiological units of both languages.

In the fifth chapter *Phrasemes with Musical Element in Sport Section of Slovenian Newspapers (Newspapers "Ekipa24", "Dnevnik" and "Delo")* Saša Vojtechová Poklač attempts to connect three areas that impact our lives every day – music, sport and journalism. Her attention is focused on the degree and manner in which the language of sports journalists reflects music and she concentrates on phrasemes that contain at least one element connected to music. She analyzes these phrasemes in newspapers *Ekipa24*, *Dnevnik* and *Delo* and she is interested in which parts of the journalistic article they occur and whether there is any deviation from the norm in their utilization.

Milvia Gulešić Machata's study *Acquisition of Idioms in Croatian as a Second and Foreign Language* in the sixth chapter discusses the adequate acquisition of idioms in Croatian as a second and foreign language, and seeks to answer questions about which levels they should be taught at, and what are the most important criteria for the selection of adequate idioms. The text discusses the acquisition of idioms with simpler and more complex morphosyntactic structure, idioms belonging to different groupings (registers), and it talks about the idioms and cultural competence.

The aim of the Mónika Farkas Baráthi's seventh chapter *The Language Picture of Death within the Frame of Phraseological Parallels between Hungarian, Bulgarian and Serbian* is to present the similarities and differences between Hungarian, Bulgarian and Serbian as manifested in the picture of the world. For that purpose she examines such phraseological structures which have a relation to the concept of *death* as a cultural reality. The work deals with metonymy definitions (psychological realizations of the *death*, various associations related to the behavior of the dying ones, the *death* accompanying circumstances) and based on metaphor (the death as a change of the location of the individual, as a dream, as the final end of everyday activity) phraseological units.

In the eighth chapter *National Stereotypes in Bulgarian and Hungarian Phraseology* Mária Dudás presents phrasemes with names of nations and ethnonyms in Hungarian and Bulgarian. Idioms with names of nations used to support orientation as they expressed experiences made by meeting, contacting other nations. In the meantime their role has changed, nowadays they are rather used for discrimination, even insult, therefore are not widely applied. Besides the usage of old proverbs and sayings has decreased in everyday

Summary

language, still less and less language users understand the meaning of them. This study compares names of minorities (Gypsies and Jews) in Hungarian and Bulgarian phraseology. It also handles how the Hungarians and Bulgarians see and let see themselves in phraseology with their own names of nation.

In the ninth chapter *Phraseologisms with Components "hat" and Type of Hats (on Materials from Bulgarian and Slovak)* Daniela Konstantinova examines some Bulgarian and Slovak phraseologisms with components *hat* and various kinds of hats (Bulgarian: *kalpak, kapa, fez*; Slovak: *čapica, čiapka, klobúk, širák, čepiec/čepček*). Some conclusions about the national specifics of this element of clothing and about the semantic and figurativeness of these phraseologisms are drawn.

In the tenth chapter *Idioms with Component "daughter" and "son" in Bulgarian and Czech and their Recognition by Native Speakers* Elena Krejčová examines idioms with component *daughter* and *son* in Bulgarian and Czech language, with accent on their performance in the phraseological dictionaries of both languages and their recognition by students philologists. The author concentrates on the problems of the actuality of language material in the phrasebooks and the knowledge of contemporary phrasal wealth by the native speakers.

What concerns the eleventh chapter *About some Inaccuracies and Mistakes in the Translation of Phrasemes (in View of Slavic-Bulgarian Translation)* its author Radost Zhelezarova says: in the process of translation a leading role is the linguistic competence and the translator's personality, therefore one of the key factors for the translation of phrasemes is as much the phraseological competence in view of the foreign language as the wide knowledge of the native language. If in the translation of separate lexical units the translator chooses among the most exact dictionary meaning of the word, then in the process of translation of phrasemes the task gets more difficult. In the introduced comparative analysis some phrasemes from Czech fictional literature and their translations in Bulgarian are being represented in order to observe how different translators solve this kind of untranslatable phrases and how successfully they substitute a foreign phraseme with a native one, even with a different semantic from the original.

In the last chapter *On the Phraseological Status of the Multi-Word Terms* Iliana Genew-Puhalewa discusses the issue whether it is reasonable for multi-word terms to be considered as phraseological units. In order to prove her thesis the author outlines the characteristics of multi-word terms using twelve distinctive features of the phraseological units identified by Andrzej Boguslawski (1994). The linguistic argumentation is based on modern environmental terminology, which occurs more frequently compared to the classic idioms. The revision of the understanding the boundaries of the phraseology, as well the linguistic characteristics of the complex terms, has been seen in the fact that the languages for special purposes, whose core are terms, are increasingly important for the modern societies due to the high prestige of all phenomena directly or indirectly related to science.

VĚDECKÁ REDAKCE MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D. (předseda)
Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Macek, CSc.
PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková (místopředsedkyně)
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

doc. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
(předsedkyně)
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.
(tajemnice)
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.

Jihoslovanská frazeologie kontrastivně

Pavel Krejčí a Elena Krejčová (eds.)

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA roku 2016

v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 453

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2016

Náklad / 200 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / Litera Brno, Tábor 43a, 612 00 Brno

ISBN 978-80-210-8372-1

ISSN 1211-3034

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-8372-2016

#453